

ברגליהם (דברים י"א), (יט) זה הממון שהוא מעמיד את הרגלים: רבותינו אומרים (כ) אפי' היה להם כלים ביד הכובס, היו מתגלגלים ובאים ונבלעין עמם. (כא) אמר ר' שמואל בר נחמני אפי' מחט (כב) שהיה שאולה ביד ישראל מידם, אף היא היתה נבלעת עמם, שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (במדבר טו ג), (כג) כיון שהיו נבלעים היו מצווחים ואומרים משה טלך וגביא ואחרן כהן גדול, ותורה ניתנה מן השמים, והיה קולן הולך בכל מחנה ישראל, שנאמר וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם וגו' (שם טז ז), כל כך למה לפי שחלק על הקב"ה, (כד) ואעפ"כ לעתיד לבוא הן עתידים לעלות, ר' יהודה בן בתירא שונה שיש להם חלק לעולם הבא, מה כתיב בהו ויאבדו מתוך הקהל (שם טז ג), ונאמר בדוד תעיתי כשה אובד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי (תהלים קיט קטו), מה אבידה שכתב בדוד היא עתידה להתבקש, אף אבידה זו עתידה להתבקש, (כה) וכן אתה מוצא שחנה מתפללת עליהן בתפלה, שנאמר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש"א ז):

[ה] ד"א ויקח קרח וגו'. (כו) זש"ה אח נפשע מקרית עוז ומדנים כבריה ארמון (משלי יח יט), אח נפשע מקרית עוז, אמר ר' אחא זה קרח שהיה מסובלי הארון, שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר יט), והוא היה גדול מכל השבט ופשע אך בארון, שנאמר אח נפשע מקרית עוז, ואין עוז אלא ארון, שנאמר ויתן לשבי עוזו וגו' (תהלים עח סא):

חמלת הוספה לפרשת קרח

פרשת הקת

[א] זאת חקת התורה (במדבר יט ז). (א) יתברך שמו של מלך המלכים הקב"ה, שברא את עולמו בחכמה ובתבונה, ולנפלאותיו אין חקר, ולגדולתו אין מספר, וכונס כנר מי הים, ונותן באוצרות תהומות (תהלים ג' ז), ומזה כונס כנר מי הים, (ב) בשעה שברא הקב"ה את העולם, אמר לו לשר של ים, פתח פוך ובלע כל מימי

הערות ותקונים

בקרצ כל ישראל: (יט) זה הממון, עיין ז"ר פל"ב אות ב' וסנהדרין ק"ע"ג: (כ) אפילו היה להם כלים ביד הכובס, הרד"ל כתב אפשר דרש אשר ברגליהם כמו עין רוגל שתרומתו עין דקרא: (כא) אמר ר' שמואל בר נחמני אפי' מחט, זה מוצא גם בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"א, ושם כנ"י אמר ר' יוסי בר חינה אפי' מחט שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא נבלעת עמה דכתיב וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה: (כב) שהיתה שאולה, כתב הרד"ל דרש חיים שאולה כמו שאולה: (כג) כיון שהיו נבלעים, עד כל כך למה נשמע במדרש זמ"ר שם: (כד) ואעפ"כ לעתיד לבא הן עתידים לעלות, עיין אבות דר' נתן פל"ו וסנהדרין דף ק"ח ע"א: (כה) וכן אתה מוצא שחנה מתפללת עליהם בתפלה ה' ממיית ומחיה וגו', בירושלמי שם ומי נתפלל עליהם ר' שמואל בר נחמן אמר משה נתפלל עליהם יחי ראובן ואלימות, ר' יהושע בן לוי אמר חנה נתפללה עליהן, היא דעתיה דר' יהושע בן לוי דלמר ר' יהושע בן לוי צסס ר' יוסי בר חינה דשמו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהם והאמר ה' ממיית ומחיה מוריד שאול ויעל. ועיין ז"ר פל"ב וסנהדרין רבתי פ"ה: (כו) זש"ה אח נפשע מקרית עוז, זה לא העתיק בעל מדרש זמ"ר, רק באות י"ד הביא מאמר אחד שהוא בהוספה אות ב', עיין לעיל בהערה ט' להוספה:

(א) יתברך שמו של מלך המלכים הקב"ה, כן מתחיל גם ככ"י רומי וכ"י רח"ם ונדרפס וככ"י ה' מאקספארד וככ"י ספרדי. וגם בעל מדרש זמ"ר העתיק המאמר ההוא (כל אות ה') רק המדפיסים הציגוהו בסוף פ' קרח (אות כ"ב), ובאמת אין שייכות להמאמר הזה לפ' קרח, רק חוקי ענין מחלים יותר לפ' חוקת, וכל ההתחלה היא כעין הקדמה למ"ש בפ"ו ולקח הכהן עץ ארז ואוזב ושני חולעת, שני דברים קשים כאלו עושה הקב"ה דברים גדולים, ומזה תראה בשמ"ר ריש פ"י שנרשם שם, וכל המדרש כמו שכתב בו"ר ובזאת חוקת התורה. היינו בו"ר פכ"ב וכלן דברים חוקת. והכוונה להמאמר ההוא מאות כ"ב עיין בהערה י"ב. ולדעתי היה חסר ככ"י של התנחומא פרשת חוקת, וסופי העתיק מהתנחומא אשר נשת דפוס, ונעבור זה מאלף לפנינו גם ההוספה מן השילוחות ההם, שאלתה דמחייבים בו' (אות ב'), ועיין להלן הערה כ"ח: (ב) בשעה שברא הקב"ה את העולם, נגמרה ב"ב דף ע"ד ע"ב מוצא זה נשם

בראשית, אמר לפניו רבש"ע דיי שאעמוד בתוך שלי, (ג) והתחיל לבכות, בעט בו והרגו, שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב (איז כו י), (ד) [את מוצא ששר של ים רהב שמו, (ה) מה עשה הקב"ה כבשן ודרכן], וכך קיבלן הים, שנאמר ודורך על במתי ארץ ה' [אלהי] צבאות שמו (עמוס ד יג), ושם לחן חול בריח ודלתים, שנאמר ויסך בדלתים ים (איז לח ח), ואומר האותי לא תיראו נאם ה' [אם מפני לא תחילו] אשר שמתי חול גבול לים (ירמיה ה כג), ואומר עד פה תבא ולא תוסיף (איז לח ט), (ו) אמר לו הים רבש"ע אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחין, א"ל לאו, כל אחת ואחת יש לו אוצר בפני עצמו, (ז) שנאמר נותן באוצרות תהומות (תהלים לג ז), ואם תאמר שזה תימה גדול שאין מתערבין מימיהן, הרי פרוץ שברא הקב"ה בבני אדם (ח) מלא הסיפ, יש בו כמה מעיינות ואינן מתערבין זה בזה, מי עינים מלוחים, מי אונים שמנים, מי החושם סרוחין, מי הפה מתוקין, מפני מה מי עינים מלוחין, (ט) שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה, מיד היה מסתמא, אלא על שהן מלוחין פוסק ואינו בוכה, מפני מה מי אונים שמנים, שבשעה שאדם שומע שמעה קשה (י) (אילמלא) [אלמלי] תופשה באזניו מתקשרת בלבו ומת, ובתוך שהן שמנים מוציא בזה ומכניס בזה, מפני מה מי החושם סרוחין, שבזמן שאדם מריח ריח רע (יא) אם לא מי החושם סרוחין שמעמידים אותו מיד מת, ומפני מה מי הפה מתוקין, פעמים שאדם אוכל אכילה שאינה מתקבלת בלבו וסקיאה, ואם לאו מי הפה שמתוקין, אין נפשו חוזרת עליו, ועוד שהוא קורא בתורה, שכתוב בה ומתוקים מדבש ונופת צופים (ש"ע יא), לפיכך מי הפה מתוקים, והרי דברים קל וחומר, ומה מלא הסיפ יש בו כמה מעיינות ואינם מתערבים, הים הגדול על אחת כמה וכמה, שנאמר זה הים (הגדול) [גדול] ורחב ידים וגו' (ש"ע קד כט), (יב) ללמדך שבכל עושה הקב"ה את שליחותו, ולא ברא דבר אחד לבטלה, ופעמים שעשה הקב"ה שליחותו (יג) על ידי [צפרדע, ועל ידי יתוש, ועל ידי צרעה, ועל ידי] עקרב, אמר רבי חנן דציפורי, (יד) מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו בעבר הירדן, ווימן לו הקב"ה צפרדע אחת ועבר עליה, והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת. (טו) ומעשה בקוצר אחד שהיה עומד וקוצר (טז) בבקעת בית טופה, כיון שבא השרב, נפל עשב (קצרו) [קשרו]

הערות והקוננים

בשם ר' יהודה אמר רב: (ג) והתחיל לבכות, וכ"ה נדפס ובמדרש זמ"ר, וליהא בגמרא שם: (ד) את מוצא ששר של ים, הוספתי כמו שהוא בכ"ר רומי וכ"ר רח"ס וכ"ר ספרדי ובנדרש ובמדרש זמ"ר, וכ"ה בגמרא שם אמר ר' ינחש ש"ט שר של ים רבש שמו: (ה) מה עשה הקב"ה, הוספתי, וכ"ה בכ"ר רומי ורח"ס ובנדרש ובמדרש זמ"ר, של אקספארד הגי' ובכ"ר של אקספארד הגי' ורח"ס קנלן הים, ועיין מדרש ש"ס מזמור ז"ג: (ו) אמר לו הים רבש"ע, במדרש זמ"ר א"ל הים רבי ז"ל רבונו של עולם, ובכ"ר של אקספארד א"ל שר הים, והמאמר הזה מובא בילקוט תהלים רמז תש"כ במאמר המתחיל נותן באוצרות תהומות בשם התנחומא: (ז) שנאמר נותן באוצרות תהומות, שהתאוס שמחוק כל המים נעשה אוצרות הרבה לכמה מימי מים מתוקים מלוחים חמוצים מרים וכדומה, עיין ז"ר פ"ד אות ה': (ח) מלא הסיפ, מן האלבע למהה כשמקרישים זה מזה, עיין שבת ק"ז ע"א: (ט) שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה מיד היה מסתמא, בכ"ר של אקספארד בזמן שאדם בוכה על המת אילו היו מתוקים היה בוכה לעולם והוא מסתמא: (י) אלמלא, תקתי אלמלי, פי' אילו היה, עיין תוס' מגילה כ"א ע"א ד"ה אלמלא, ובמדרש זמ"ר הגי' אלימא וז"ל אלמלי: (יא) אם לא מי החושם, במדרש שם גם בכ"ר הגי' אלימא וז"ל אלמלי וגם נדפס הגי' אלמלא: (יב) ללמדך שבכל עושה הקב"ה את שליחותו, כ"ה בכ"ר רומי וכ"ר רח"ס, אולם נדפס הגי' שבכל דבר, ובמדרש זמ"ר שבכל מקום. ועיין ז"ר פ"ד אות ז', פרקי דר"א פ"ט, וי"ר פ"כ, קה"ר פ"ה פסוק ויתרון ארץ, ועיין שבת דף ע"ז ע"ב. ולזה המאמר כוון הדורש במדרש שז"ר ריש פ"י שהביא הה"ר ויתרון ארץ, וכל המדרש כמו שכתוב בוי"ר וזבול חוקת התורה לרש חוקת כמו שהוא נדפס בכלי, ולפיכך שזבול המאמר שלפנינו שזבול המדרש זמ"ר סוף קרח אות כ"ב ושם שייך לרש חוקת כמו שהוא נדפס בכלי, ולפיכך, ורק המדפיסים הציגוהו כפ' קרח. עיין לעיל הערה א': (יג) ע"י אפרדע, הוספתי כמו שהוא בכ"ר רומי וכ"ר רח"ס ובנדרש ובכ"ר ספרדי ובמדרש זמ"ר: (יד) מעשה בעקרב, עיין ז"ר שם וזב"ר שם ובק"ר שם: (טו) ומעשה בקוצר, ע"ס במקומות שרשתי, ובמקום שהיה עומד וקוצר הגי' שהיה מעמר וקוצר: (טז) בבקעת בית טופה, ובק"ר בית טופה, ובנדרש בבקעת בית חוצה, ז"ל בית טופה, ובמדרש זמ"ר שם בבקעת בית חופה, ובק"ר בית חופה, ובנדרש בבקעת בית חוצה, ובכ"ר של אקספארד הגי' בבקעת בית ספיח, אולם במדרש זמ"ר שם פ"ה הגי' בהלך בקעת זי מרפא, הוא שם מקום, ובמדרש וי"ר שם בקעת זי שופרי, אין ספק שהיה הגי' שופרי ונעשתה נמנות שופרי:

בראשו, אתא עליה חד חיזיא גבר קמליה, עבר עליה (יז) חד חבר חמא חיזיא קמיל, א"ל מאן קמיל האי חיזיא, א"ל אנא, אסתכיל בעשבא דברישיה, א"ל מרים את עשבא דברישיך, א"ל אין, כיון דארים יתיה, א"ל את יכול מרים הדין חיזיא בהדין חופרא, א"ל אין, עביד הכי קרב לגביה לא הספיק ליגע בו עד שנשר איברים איברים: ר' ינאי (יח) היה יושב ושופט בפתח עירו, (יט) ראה נחש מרתיע ובא לעיר, כד מוקמין ליה מהכא, הוה אזיל להכא, אמר כמדומה אני שזה הולך לעשות שליחותו, כיון שנכנס לעיר נפל (כ) הברה בעיר, פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת: (כא) מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, אחד פיקח ואחד סומא, ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו, זה שהיה פיקח נסתמא, וזה שהיה סומא נתפקח, לא וזו משם עד שזה נסמך על זה שהיה סומא: מעשה באחד שהיה הולך מארץ ישראל לבבל, כשהיה אוכל ראה שני צפורים מתנצים זה עם זה, הרג אחד מהן את חבריו והלך והביא עשב, [והניחו על פיו] והחיהו, הלך אותו האיש ונטל אותו עשב שנפל מן הצפור והלך להחיות בו את המתים, כשהגיע (כב) לטולמה דצור, מצא ארי מת מושלך, הניח העשב על פיו והחיהו, עמד הארי ואכלו, (כג) מתלא אמר מב לביש לא תעביד ובישא לא מטי לך: מעשה בשיחין באחד סומא שירד לשבול במים במערה, נדמנה לו בארה של מרים וסבל ונתרפא, (כד) מיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים, כשהוא מתרף ומגדף עמד וגידר את הפרוכת, ונטל ס"ת והוציאה והציעה, והביא שתי זונות ועבר עליהן, שלף חרבו (כה) וקצץ את (הפרוכת) [הספר], נעשה נס והתחיל הדם מבצבץ ממנו, (כו) התחיל משתבח לומר שעצמו הרג, התחיל מתגבר והולך, כיון שהגיע לים, התחיל הים הולך וסוער, אמר אלהיהן של אלו אין לו כח אלא בים, עמד פרעה ושבועו בים, וכן למיסרא, עכשיו אם הוא רוצה הרי היבשה בינו לביני, ונראה מי נוצח, אמר הקב"ה רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע, (כז) בריה קלה פחותה שבבריותי אני משלח בך לבערך מן העולם, נכנס יתוש בחוטמו ומת במיתה משונה, למה נקרא שמה בריה שפלה,

הערות ותקונים

(יז) חד חבר, חבר הוא היודע ללחוש על הכתמים שלא יזיקו, כמ"ס אשר לא ישמע לחול מלחמים חוזר הכרים: (יח) היה יושב ושופט, כ"ס נס ככ"י רומי. אולם ככ"י רח"ס ובגדפס ובמדרש כמ"ר כנ"י ופוסט, וככ"י ה' של אקספארד הגי' ושופט בפתח ביתו: (יט) ראה נחש מרתיע, עיין חוס' ברכות דף ל"ז ע"א. וככ"י רומי ובגדפס כמ"ר שם הגי' מרתיע: (כ) הכרה, קול הכרה: (כא) מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, לפני זה נמלא בגדפס וכן ככ"י ספרדי וכ"י ה' של אקספארד ונעקח במדרש כמ"ר שם (וילנא נס ככ"י רומי ורח"ס) ונמלא נס ככ"י שם ובזו"ר שם מאמר זה, "ר' אלעזר (ובגדפס כ"ר שם ובזמ"ר שם ר' יצחק בן אלעזר, וככ"י ה' של אקספארד ר' פנחס בן אלעזר) הוא מטייל בשוניתא דימא דקיסרי (ככ"י ה' של אקספארד דימא דקרי') מלא קוליא אחת מושלכת בדרך, הוא מנגע ליה מן הכא, הדר משכח לה מן הכא, אמר כמדומה אני שזו מתקוקת לעשות שליחותה, בחר יומין עבר בלדרים (ככ"י ה' של אקספארד בלדרים מן מלכותא) נכשל בה נפל ומת, בדקו אחרינו מאלו בידו כתבין בישין על יהודאין, ופי' בלדרים, הוא כמו בלדרים, כי למ"ר ור"ס מתחלפות, ופי' ביוני βαρεδαקוס רץ וזיר, ועיין צערוך השלם ערך בלדר סופה העיר כי בלשון סורי בילדרא טעם המלה זיר ופליח של אנרות וכתבים, ע"ס: (כב) לסולמה דלור, כתב הכרז בעל תנאות הארץ (דף ק"ד ע"ב), וז"ל לדרוס זור צערך ל' שעות על שפת הים ונלפון זי"צ (אכויצ) צערך שעה א' נמלאים כלעים גדולים נכנסים בים ונראים למרחקים ועליהם דרך מעבר מערר שם עולים כמו בקולס והוא סולמה דלור הכוזב צעירובין דף ק"י ע"א ונראה כ"ה ע"ב: (כג) מתלא אמר, בגדפס מלתא אמר בן סירא, אולם ככ"י ה' של אקספארד המלות "בן סירא" ליתא. ובז"ר פכ"ז ובזו"ר פכ"ז דברייתא אמרי טב לגבי טעדת בישא טעדת סב לגבי לא תעביד וביש לא מטי לך: (כד) מיטוס הרשע, כ"ר פ"י, וי"ר פכ"ב, כמ"ר ס"ח ובגדפס, וקס"ר פ"ה, ופד"ר"א פ"מ, ועיין גיטין כ"ו: (כה) וקצץ את הפרוכת, תקניה את הספר, כמו שהוא ככ"י רומי וכ"ר רח"ס ובגדפס ובמדרש כמ"ר וקצץ את הספר: (כו) התחיל משתבח לומר שעצמו הרג, אחר זה נוסף ככ"י רומי "וה שמשא מתנגב ואומר אי אליהו זור חסיו זו, ולקח כל הכלים של בית המקדש וטמן במרזופים שלו כדי לילך להשתבח בעירו, ושם הלך בצפינה שלו". ופי' מרזופים בלשון רומי marsupium אמתחת ובים, עיין ערוך: (כז) בריה קלה, ככ"י רומי בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה דמטיילנא. אית לה ומפקא ליה לה אותה אני משלח נך, והיא תצטר איתך מן העולם, בא יתוש ונכנס בחוטמו ועמד בחוטמו ג' שנים, וכיון שהיה עובר במקום שהנפחים עושים מלאכתן, כך הוא שוטק קלא ומרפתא שדך ונח, כל דהוא עבר קמיה הוא אגר ליה בד' זוזי, וא"ל מחי קמי במרפתא כוליה יומא, וכדון הוא עבד כל יומא הוא יסוב ל' זוזי לגוי, אם עבר עליה נר ישראל ואומר לו קח והכס על המקום ואני אחן לך

שמכנים ואינו מוציא : ופעמים על ידי צרעה, דכתיב ושלחתי את הצרעה לפניך (שמות
ע כח), אמרו רבותינו כששלח הקב"ה את הצרעה לפני ישראל להרוג האמוריים, ראה
ומה כתיב בהן, ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם אשר כנובה אריום נבהו וחסון הוא
כאלונים וגו'] (שמות כ ט), היתה נכנסת בעינו של ימין, ושופכת ארסה בו, והיתה מתבקע
ונופל ומת, שכן דרכו של הקב"ה לעשות שליחותו על ידי דברים קלים לכל המתנגדים
עליו, שולח להם בריה קלה ליפרע מהם, להודיען שאין גבורתן אלא כמנו, ולעתיד לבא
הקב"ה עתיד ליפרע מן האומות עובדי כוכבים על ידי דברים קלים, שנאמר והיה ביום
ההוא ישרוק [ה'] לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר [בקצה ארץ] [בארץ]
אשורו באו ונחו כלם וגו' (ישעיה ז יח ט) :

[ב] (כח) **שאילתא** דמחייבין דבית ישראל לאפרושי (כט) מן מידעם מסאב, שנאמר
והבדלתם בין הבהמה הטהורה למאמה ובין העוף השמא לטהור
(ויקרא כ כג), (ל) ולא מיבעיא מן [מדעם] מסואבא דאסיר, אלא אפי' מני דאיבישיל בהו
מדעם מסואבא (לא) אסיר לישראל לבשושי בהון, (לב) עד דפליט להו כל חד וחד, שנאמר
כל [דבר] אשר יבא באש [תעבירו באש וטהרו] (נמדנד לא כג), כגון (לג) השפורין
והאסכלאות, (לד) דאשתמשו בהו עובדי כוכבים, לא משתריין (לה) עד דעיילין בנורא,

הערות ותקונים

סכך, והיה מכה כל אותו היום, וכשנא להפטר ממנו ואמר לו יהודי תן לי סכך, והיה משיבו ואומר לו
מסתיך דקא חיות בשאך, כך היה עושה בכל יום ויום בני שנים, כיון שמת פלגו ראשו ומלאו שם שהיה
יתום נעשה כמו גזל וכאפור דרור והיו לפרוץ קשים כחושות, ומת במיתה משונה, ולפי שמכנים ואינו מוציא
נקראת בריה קלה. וכן נמצא כל ההוספה נה ננדפס (אות א) אשר הוסיף המדפיס ממאגזבה מן נכנס
יתום בחוסמו עד ומת במיתה משונה. ובכ"ה ה' של אקספארד איתא כך, נכנס יתום בחוסמו ועמד בחוסמו
ג' שנים וכוה אולו, שלח בשביל כל הרופאים שצטלו להוציאו ולא יכלו, פעם אחת עבר בשוק של נפרים,
כיון שמעם היתום קול הקורטס שחק, מיד כשראה פיתום הרשע שהקל מועיל לו שלח בשביל כל הנפחים
יהודים וגוים והיו כל היום מכים בפסיוס על הקורטס לפניו, והיה טתן לאומנים הנוים שכירות, ולאומן יהודי
לא היה טתן כלום, כיון שהיה שאלו ואומר לו תן לי שכירות היה אומר לו לדיך שאתה מתקנס ממני, כשעשה
כן כמו שני חדשים נתגלל היתום ולא היה חושש בקול הפסיוס וחר לגקר מורו כמו שהיה עושה עד שמת
הרשע, משמת לזה לבני ביתו שישרפו אותו ויפזרו אותו לארבע רוחות העולם וכן עשו, וכן עשין לו עדיין
בכל יום מלאכי חבלה הם מפזרין עפרו בכל יום בכל העולם ואח"כ מאספין אותו ולמחר עשין לו כן, וכן
בכל יום, שהוא לזה לבניו כן כדי שלא ינאל אותו אלהיהם של יהודים, אמר הקב"ה ממני אתה רוצה לברוח
חיך שכן ייעשה לך בכל יום, וכששרפו אותו בניו ביהו קרעו את ראשו ומלאו על מוחו יתום משקל שני ליסרין
והיו הפה והכפריים שלו נחושת עד שמת במיתה משונה. אבל במדרש במ"ר הוא כמו לפנינו. ועיין בגמרא
גיטין דף ק"ו ע"ב, ויש איהם שטעו, בגמרא איתא שיתום נכנס בחוסמו וקך בחוסמו שבע שנים, גם איתא שם
עד תלתיין יומין עבד הכי מלאך ואילך כיון דדש דש, ובמקום אשר לפנינו כיון שמת פלגו ראשו ומלאו שם
שהיה יתום נעשה כמו גזל וכאפור דרור, וכ"ה ננדפס, אולם בגמרא שם איתא כך אמר ר' פנחס בן ערובא
אני הייתי בין גדולי רומי וכשמת פלגו את מוחו ומלאו בו כאפור דרור משקל שני סלעים, במתניתא הנה
כגזל בן שנה משקל שני ליסרין, ובמקום והיו לפרוץ קשים כחושות, בגמרא שם אמר אבוי נקטינן פיו של
נחושת וליסרין של כגזל: (בח) שאילתא, נמצא גם בכ"ה רומי וכ"ה רח"ס ובכ"ה ה' של אקספארד. והמאמר
הזה הוא לקוח מן השאלות פ"ה מפות סי' קל"ו, ונעתק בתנחומא הכדפס אות ב', והעתיק מן התנחומא
דין הוסיף דף ק"ו ע"ב, ויש איהם שטעו, בגמרא איתא שיתום נכנס בחוסמו וקך בחוסמו שבע שנים, גם איתא שם
כי השאלות מר' אחאי נאון ז"ל נתחברו בזמן הגאונים, ובעל מדרש במ"ר אס כי העתיק הכל מן התנחומא
אשר הוא כעת בדפוס, אולם ההוספה ההיא לא הביא, כאשר ראה כי אינו מן מהבר ההגהות רק הוספא
מאחרת היא, ועל השינויים והשינויים נעיר אחת אחת בהערות: (כט) מן מידעם מסאב, בשאלות טקף מלה
„דאסיר“ ופי' מדעם מסאב מדבר סמא: (ל) ולא מיבעיא מן מדעם מסאבא דאסיר, ננדפס נשמעו איות
מלות וכנ"ל ולא מיבעיא מן מדעם מסאבא דאסיר [אלא אפינו מני דאיבישיל בכו מידעם מסאבא אסורה
לישראל לבשושי בכו], והמשמעות מן אסור עד אסור, וכן חכר בכ"ה ועמאל לנכון בכ"ה של אקספארד
(לא) אסור לישראל לבשושי בהון, בשאלות טקף „למילכ מיכיהו“ ועיין בהעמק שאלה בפירושו לשאלות:
(לב) עד דפליט להו כל חד וחד, ננדפס עד דמיפלט לכו כל חד וחד, ובשאלות הגי' עד דמפליט להו מנ:
כי היכי דאשתמשו ביה היאך מדעם מסאב: (לג) השפורין והאסכלאות, שפור ידוע, (ספיעם בראש ספיעם),
ואסכלה הוא כמו אסכרה ברי"ש תמורת הלמ"ד, ביוני ὁσχαλά ופי' לני כדלז לזלות בו (בראשיתקסט):
(לד) דאשתמשו בהו עובדי כוכבים, המלות האלה נשמעו בשאלות: (לה) עד דעיילין בנורא, ננדפס בנעוה עד

הערות ותקונים

[illegible]

כלי, אמר רבא כלי מעודה האמורין בפרשה, (נו) דכתיב כל [דבר] אשר יבא באש וגו' (מדרש לא ג). (נז) רב יצחק בר יוסף (וכן) [זבן] ההוא מנא (נה) דמרתא הדתא סבר לאמבולא, א"ל ההוא מרבנן ור' יעקב שמו, (נח) הכי אמר ר' יוחנן כלי מתכות האמורין בפרשה, שנאמר אך את הזהב ואת הכסף (סז סז כז), אבל הני מני דפחרא נינהו (ס) חדשין אין צריכין טבילה, ישנים לא מיפלגין, (סא) דאשכחין גבי המאת כלי חדש אשר תבושל בו ישבר (ויקרא ו טז): ברם צריך למימר הני (סב) קערות דקוניא דאשתמשו בהו ברותהין, מי אית להו פליטא או לא, משום דמעיקרינהו כלי חדש נינהו, ושעיניהו בקוניא מי מינין ההוא שיעתא דקוניא אעליהון ולא בלע חדש, משום דקוניא מתכת הוא וסני ליה בפליטה, או דילמא לא מינין ובלע חדש ולית ליה תקנתא, תא שמע דבעו מניה ממרימר, לענין חמין הפסח, הני (מילי) מני דקוניא מי אית להו פליטה ושרי לאישתמושי בהון (סג) בפסחא או לא, דאית בהון (סד) קרטופני, לא קא מבעיא לון, (סה) דהא בלע במקום קרטופני, יורקא לא קמבעיא לן דמצרף, כי קא מבעיא לן חזיר או אובם, אמר להו (הוינא) (סו) [חזינא] להו דכי רמו בהו חמימי מדיית גבייהו ש"מ בלעי, הלכך ככלי חדש דמיין, והני מילי לענין חמין בפסח ולענין תשמיש עובד כוכבים, דתשמישייהו ברותה, (סז) אבל לענין יין נסך דתשמישיתיה בצונן, יורקא אסור משום דמצרף, אוכמא וחזירא אית בהו קרטופני אסור, לית בהו קרטופני, (סח) בשיכשוך בעלמא סני להו, [אלמא] ככלי מתכות דמי דקיימא לן הלכה כרב זביר, (סח) דאמר רב זביר הני מני דקוניא חיורי ואוכמי שרי, יורקי אסור, ואי אית בהו קרטופני כלהו אסירי, (ע) וכן הוא הלכתא :

[ג] ד"א (עא) [זאת חקת התורה וגו' ויקחו אליך פרה אדומה תמימה (מדרש יע נ). ילמדנו

הערות ותקונים

כי הוראת זון מספרים (פסטרס), או אולי היתה הג' זוא דסרנלא כמו שהוא צהרי"ק, וכן הביא גם הערוך בערך. זוא המאמר מנמרה ע"ז וטורס אפילו זוא דסרנלי וגם הוראת זוא זוג: (נו) דכתיב כל דבר אשר יבא באש, וכ"ה בשאלות, ובמרה ליתא הסיום מהכתוב, וע"ש בפרש"י ועיין בהעמק שאלה: (נז) רב יצחק בר יוסף, וכן ההוא מנא, תקנתו זבן ההוא מנא, וכ"ה לנכון בנמרה ע"ז שם ובשאלות. וגם ככ"י רח"ס נפשות וכן ההוא מנא, ומנא ג"כ לנכון ככ"י רומי, ונלפס הג' רב יצחק בר אבין הוה ליה ההוא מנא, אולם ככ"י ה' של אקספארד הג' רב יצחק זבן ההוא מנא: (נח) דמרתא, כ"ה הג' ככ"י רח"ס, וגם בנמרה ע"ז זבן מנא דמרתא, ופרש"י אלמא ולפשי בקר מעורבין ועושין מן כלי, ובשאלות ובתנחומא הנדפס וככ"י רומי וכ"ה ה' של אקספארד הג' מנא דפחרא חדתא פ' כלי חדש, וגם צה"ל איתא מנא חדתא דמרתא, וכן הוא בשאלות כ"י מוצא בהעמק שאלה. ולדעתו מלת דמרתא או דמרתא הוא נפשות וצ"ל דמרתא או דמרתא, כי זה לשון הערוך בערך מדר, צה"ל ועפר אחר יקח, ועפר לרבות כל עפר במשמע אפי' מדר ואפילו חרסית, פ' בלשון ישמעאל קורין לקויות אלמא מדר, עכ"ל: (נח) הכי אמר ר' יוחנן כלי מתכות האמורין בפרשה, ובגמ' ע"ז שם הג' אמורין בפרשה ובכ"ה ה' מאקספארד כל כלים האמורים בפרשה של מתכות (ס) חדשים אין צריכין טבילה ישנים לא מיפלגין, וכ"ה בשאלות, בתנחומא הנדפס הלשון משוש, חדשים צריכין טבילה ישנים אין צריכין טבילה שאלן יוצאין מידי דפין לעולם, ויש לתקן חדשים אין צריכין טבילה ישנים לא מיפלגין, וכ"ה לנכון ככ"י ה' של אקספארד: (סא) דאשכחין גבי חמאת, ככ"י רומי טופס לפני זה, וכן איתא שם לא מיפלגין להו אלא צריכין טבילה דאשכחין וכו': (סב) קערות דקוניא עיין פרש"י ע"ז ג"כ ובתוס' שם ד"ה קוילא ובערוך ערך קילא ובהעמק שאלה שהאריך בזה: (סג) בפסחא, בשאלות הג' נדיבאל: (סד) קרטופני, פ' בקעים וחזירות, עיין ערוך ערך קרטופני: (סה) דהא בלע במקום קרטופני, בשאלות טופס, כי חיבטי לן היכי דשיע"י וליה ג"כ ככ"י רומי ורח"ס, ובתנחומא הנדפס חסדים איוו מלות ובצ"ל היכא דלית בה קרטופני, לא קמיבעיא לן, [דהא בלעי מקום קרטופני כי חיבטי לן היכא דשיע יורקא נמי לא קא מיבעי לן] דמארף צריפין, ול"ל דמירפרי ובלעי: (סו) חזינא להו דכי רמו בהו חמימי מדיית גבייהו ש"מ בלעי, כ"ה בשאלות, ובתנחומא הנדפס נפשות חזינא להו דמדייתא ומדייתא וודאי בלעי, ותיקן המדפיס ממאנשוה ונדפס בלעי, ס"ל דכי רמה בהו חמימי מדיית ש"מ בלעי. וככ"ה ה' של אקספארד הג' יסרה כמו שתיקן המאנשו: (סז) אבל לענין יין נסך, נלפס טופס או חמץ בפסח, וזה ליתא בשאלות: (סח) בשיכשוך, וכ"ה בשאלות, ונלפס בפסח, וככ"ה ה' של אקספארד כתוב לנכון בשכשוך: (סח) דאמר רב זביר, ע"ז ג"כ ע"ז: (ע) וכן הוא הלכתא, הסיום הזה ליתא בשאלות: (עא) זאת חקת התורה [וגו'] ילמדנו רבינו, כל אות ג' הוספה ע"פ כ"י רומי, ואין ספק שנובע מן הילמדנו הכאנז, או היה כן בתנחומא שלפנינו ושמוסו איזה דפין, ונעבור זה הוסף המעתיק ההתחלה מהתנחומא

רבינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים, מהו שתהא כשרה, (עב) כך שנו רבותינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים כשרה, אבל כולה צריכה שתהא אדומה, (עג) אמרו מעשה שהיו מחזירין שנה אחת ומבקשים פרה אדומה תמימה, באו אצל עובד כוכבים אחד ומצאו אצלו, אמרו לו מכור אותה לנו, ראה אותן שהיו צריכים לה חרבה, (עד) התחיל מתפרנית עליה, אמרו לו בכמה, אמר להם במאה זהובים, אמרו לו מול והוציאה ונתנו לו, נכנס לביתו ויצא, אמר להו איני מוכרה אם אין אתם מוסיפים לי, הוסיפו לו חמשים זהובים, ועוד נכנס לביתו ויצא, עד שנתנו לו שלש מאות זהובים, אמר בינו לבין עצמו אני אלעין על היהודים, נכנס ונמל העול והניח על צוארה כל הלילה, לבוקר הוציאה להם, (עה) כשראו אותה ירעו שעלה עליה עול, (עו) שראו עיניה מפלבלות, כשהן באין ליתן עליה עול מפלבלות עיניה, ומבטת בעול, כיון שראו סימניה שעלה עליה עול, אמרו לו תן לנו זהובים, שאפי' בהם אין אנו נוטלין ממך, אין אנו צריכים לה, כיון שראה אותם שמסתכלים בה, וידעו שעלה עליה עול, נתן להם ממונם, והתחיל מקלם להקב"ה ואמר ברוך אלהים שנתן בכם חכמה ודעת, החזיר להם את הזהובים וחנך לעצמו, להודיעך שגזירת הכתוב היא שלא יהא מביאין אלא פרה אדומה, מנין סמא שכתוב בענין ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול (עז): [ד] ד"א זאת הקת התורה. (עז) וז"ה (עח) מי יתן טהור ממטא אלא אחד (ויז יד), כגון אברהם מתרח, (עט) חזקיה מאחו, מרדכי משמעני, ישראל מאומות העולם, (פ) [ועולם הבא מן העולם הזה], מי עשה כן, ומי צוה כן, ומי גזר כן, לא אחד, לא יחידו של עולם. (פא) תמן תנינן (פב) [בהרת כגרים טמא, פרחא בכולו טהור, מי עשה כן, מי גזר כן, מי צוה כן, לא יחידו של עולם. (פג) תמן תנינן] האשה שמת ולדה תוך מעיה, והושיטה (פד) [חיה] את ידה, ונגעה בו, החיה טמאה מומאת שבעה, והאשה טהורה עד שיצא הולד, (פה) [וכן] המת בבית הבית טהור, יצא ממנו אותו

הערות ותקונים

אשר כעת נדפס: (עב) כך שנו רבותינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים כשרה, נמשנה פרה פ"ב מ"ב א"חא פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד, פ"י יחזוך ובר"ש הביא שם בנחמספתא תניא ניסלו קרניה וטלפיה והזכר עמהם פסולה, והוא בתוספתא פרה פ"א, והבנ"א הביא כשרה, (עג) אמרו מעשה וכו', עיין באריכות בעל התנחומא היתה הני' נמשנה פרה שקרניה וטלפיה שחורים כשרה: (עד) התחיל מתפרנית עליה, מלת מתפרנית משושבת: (עה) כשראו אותה ידעו שעלה עליה עול, עיין בפסיקתא רבתי שם, וזה הוא סימנה של פרה שלא עלה עליה עול שתי שערות יש בצוארה במקום שעול נתון, וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי שערות וקופות הם, מותן עליה עול מיד שתי שערות נכפסים, ועוד סימן אחד יש בה, עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות כו': (עו) שראו עיניה מפלבלות, אולי ז"ל עיניה מתחלפות, עיין בפסיקתא רבתי שם, עלה עליה עול עיניה שוות והיא מתחלפות פוחלות ומסתכלות בשול, או ז"ל שראו שפליה בעיניה, עיין ערוך פליה שהביא וז"ל בילמדנו ויקחו אליך פרה וכל עשה היא חיה ומפליה בעיניה: (עז) וז"ה מי יתן טהור ממטא לא אחד, בפסיקתא דרב כהנא פסקא פרה הושתק כל זה מהתנחומא, וממלא גם בתנחומא הגדפס, ובעל מדרש נמ"ר פ' חוקת העתיק מהתנחומא אשר כעת נדפס, וכל העניות והסניינים אשר בתנחומא הגדפס נשאר גם במדרש נמ"ר. ובילקום חוקת רמז תשנ"ס הביא המאמר הזה בשם הפסיקתא, אך הפך הסדר, דרש ר' תנחומא בר חיילאי על אמרות ה' הביא בראש, ועד שז' מי יתן טהור ממטא הביא אחריו כמו שהעירונו בפסיקתא כהנא א': (עח) מי יתן טהור ממטא, פ"ד וכל יסד הפייסן לפ' פרה בפיוס אלוהא לזמן חוק טהור ממטא מחוקה: (עט) חזקיהו מאחו, נדפס ובמדרש נמ"ר הוסיף וישיבו מאחון: (פ) ועולם הבא מהעולם הזה, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי, ובנדפס ובמדרש נמ"ר ובילקום בטעות טו"ז מעו"ב, ונכתב נלוו שז"ל להיפך: (פא) תמן תנינן תנין כהרת כגרים טמא, עיין בגמס פ"ח מ"ב, והעתיק השמים מן תמן תנין עד תמן תנין, וגמאל לנכון בכ"י רומי ובפסיקתא ובנדפס ובמדרש נמ"ר, וחסר גם בכ"י רח"ט וכן בפסיקתא בכ"י אקספארד, ומזה יסד הקליר בפיוס אין לשוחח לפ' פרה ממטא טהור ומטהור טמא בדרת ממוטע חסמא פרהה כולו טהור כל חסמא: (פב) בדרת כגרים, נדפס נוסף, מאי כגרים כחי פול בדרת טמא? וליחא במדרש נמ"ר: (פג) תמן תנין האשה שמת ולדה תוך מעיה, משנה חולין דף ע"א ע"ב: (פד) חיה, הוספתי, ופי' המילדת: (פה) וכן המת בבית הבית טהור, בתנחומא הגדפס הוסיף המדפס ממאטנובה, פ"י כל זמן שהילד מת במעי האשה שהיה ביה, האשה טהורה, י"א מתוכו, כלומר שטול הרי הוא טמא, ואמו טמאה לירה עכ"ל. וכן יסד הקליר בפיוס אין לשוחח, המת בבית אינו ממטא, י"א ממנו אורו ממטא. ורבינו טוביה נלקח טוב (פסיקתא וזמרתא) ריש פ' תרועה (דף י"ז ט"ב) הביא דברי ר' אלעזר הקליר, וז"ל זה הוא

מטמא, מי עשה זאת, לא יחידו של עולם. (פו) תמן תנינן כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים, (פו) היא גופה מטהרת מטמאים, אלא הקב"ה אמר חוקה חקקתי לכם, גזירה גזרתי, ואין אתה רשאי לעבור על גזירתי:

[ה] [ד"א] (פח) זאת חקת התורה. ר' תנחום בר חינליא פתח אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יב י), כלום אמרות ה' הן אמרות, אבל אמרות בשר ודם אינן אמרות, אלא בנוהג שבועול, מלך בשר ודם נכנס למדינה ובני המדינה מקלסין אותו, וערב לו קילוסין, אמר להם למחר אני בונה לכם (פס) דימוסאות, למחר אני בונה לכם מרחצאות, למחר אני מכנים לכם את (צ) אמת המים, ישן לו ולא עמד, היכן הוא, והיכן אמרותיו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא וה' אלהים אמת (ימיה י'), ולמה הוא אמת, (צא) אמר ר' אבין לפי שהוא אלהים חיים ומלך עולם]:

הערות ותקונים

שומר ר' אלעזר קליר המת צבית הבית סהור, יא' מן הבית הוא סהור והבית עמא, עכ"ל. ונראה לי להגיה הוא עמא והבית עמא. ורש"י ברבינו בחיי פ' חקת כתב וז"ל, וכן נע בהבדל שאדם מטמא כשישור חלי פול שיסיה במקום אחד מנופר, ואם ישוב כל גופו בהרת מרששו ועד רגליו, הנה גם זה פלג ודבר תימה, והוא ג"כ סהור מעמא, וכן במס' נדה פ"ק [דף ט' ע"א] מי יתן סהור מעמא, זה חלב מן הדם, דם האשה נעבר ועשה דם [ז"ל חלב], וממסע זה יסד הקליר בסלוק לפ' פרה שאמר המת צבית הבית סהור יא' מתוה הבית עמא, וקרא לבסוף האשה ציט, והוא פ"י מה שענינו במס' חולין פ' צמחה המקשה [דף ע"א ע"א] האשה שמת ולדה בחור משיה, והשופע היתה את ידה וענינו בו, היתה עמלה עומלת שבעה, ואשה סהורה עד שיא' הולד עכ"ל. ופליאה נשגבה מאד צעיני על רבינו בחיי אשר הביא את המאמר הזה בשם ר' אלעזר הקליר, ולא העריה את מקומו, כי בתנחומא ובמדרש במ"ר הוא, (ושניהם יחד בפסיקתא שרשם) והתנחומא הנה, הלא נד עיניו היה, ומלתו על לשונו, במאמר שלפני זה, וז"ל ובמדרש תנחומא ויקחו אליך פרה אדומה כו' ושור דרשו כו', ובתנחומא תמן תנינן בהרת כורים כו'. צא' לנו המדרש הזה החדוש הגדול כו' עכ"ל. אך צ"ל חשב כדעת האומרים שר' אלעזר הקליר הוא אחד התנאים מצעלי המשנה, לכן גמר אומר שבעל התנחומא לקח את דבר: ממנו. והאלמה שהקליר יסד ע"פ הפסיקתא. ועיין בתשובות הרמ"ש כלל שלשים סימן א' שכתב וז"ל: והא' במדרש פ' פרה, המת צבית הבית סהור, יא' הבית עמא, פירושו תמלא בפ' המקשה לילד [ז"ל צאהלות פ"ו מ"ד] האשה המקשה לילד והולידהו מצית לבית הראשון עמא מספק והשני ודאי, פ"י הבית השני שילד בו ולד מת עמא ודאי והראשון עמא מספק עמא (לא) מת צבית הראשון, אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהיה נעלת באפיס, אבל אם היתה מהלכת הראשון סהור, משנפתח הקבר חין פנאי להלך, וכיון דלא נפתח הקבר, אפילו מת הולד הבית סהור, דאינו עמא עד שיא' לחון, והכי תנן בפ' בהמה המקשה [חולין ע"א ע"א] והאשה טהורה עד שיא' הולד, והיונו פ"י המדרש המת צבית, דהיינו צבסן האשה סהור, פ"י האשה האשה טהורה, כן פ"י ה"ר אלעזר הקליר המדרש בפנינו, עכ"ל לדעתי ז"ל כן יסד ה"ר אלעזר הקליר במדרש בפנינו: (פו) תמן תנינן כל העוסקין, חולין כ"ט ע"ב, פרה פ"ד מ"ד: (פו) היא גופה מטהרת מטמאים, כ"ה גם בפסיקתא, אבל צ"ל רומי וכ"י רח"ס ובגדפס ובמדרש במ"ר הגי' היא ע"מה מטהרת בגדים: (פרה) זאת חוקת הטהרה ר' תנחום בר חינליא פתח אמרות ה' אמרות טהורות, המאמר הזה הוספת, ונמצא בכ"י רומי ובכ"י ה' של אקספארד ובפסיקתא, וחסר גם בכ"י רח"ס ובגדפס דפוס אקספארד ודפוס וויניציא, רק המדפוס ממאנובה הוסיף זה אל התנחומא, וחסר גם במדרש במ"ר, כי בעל התנחומא לא שנה בעל מדרש במ"ר מנין לו, כי בעל המדרש במ"ר עתיקין את התנחומא אשר כעת בדפוס, ושנה ג"כ במדרש וי"ר פ' אמור ריש פכ"ו, מובא בילקוט ריש פ' אמור בשם הפסיקתא ואף שימאל גם בוי"ר צ"ל הוא רשם בעל הילקוט מקור המאמר מהפסיקתא, מובא גם בילקוט ריש חוקת, והפך שם הסדר כי החל המאמר בדברי ר' תנחום אלה, כמו שהעירונו למעלה הערה ע"י, ובהערה להפסיקתא העירונו שבמדרש במ"ר פ' חוקת נשמם בשמות מאמר זה עד אמר ר' יהושע בן לוי מנינו שעקב וכו', אולם חין זה בשמות, רק כי לא היה לו המאמר בתנחומא אשר כעת בדפוס. כי אשר נמצא לפנינו בדפוס הוא הוספת המדפוס ממאנובה. ובפסיקתא רבתי פ"י פ"י ד' דרש על הכתוב הנה אמרות ה' אמרות טהורות באופן דהרדק המאמר הזה להתחיל רוב הדרשות במקראות מהפסיקתא דרב כהנא ולפנות לו דרך אחרת: (פס) דימוסאות, עיין מה שהעירונו בפסיקתא שם הערה י"ד שהמלה יוגית, ע"ש: (צ) אמת המים, שם שגור על לשון חז"ל לגזור השומר להשקות הסדות (והמספר לייסוג): (צא) אמר ר' אבין, כ"ה בכ"י רומי ובו"ר, ועיין בפסיקתא הערה פ"ו כי בשמות שם אמר ר' לוי. והבאחי שם רביה כנראה מהירושלמי ברכות פ"א ה"ה אני ה' אלהיכם וכתב ה' אלהים אמת, וזהו אמת, אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם, ושיקר דרש ר' אבין הוא ירושלמי מהדרין פ"א ה"ה חותמו של הקב"ה אמת, מהו אמת, אמר ר' בון שהוא אלהים חיים ומלך עולם, ופה הביא דרש ר' אבין דרך אגב, וגם במדרש וי"ר סוף פ"ו מוצא בשם ר' אבין, ובתנחומא הגדפס אשר הוסיף

[ו] ד"א זאת חקת התורה. אמרות ה' אמרות מהירות (תהלים יב ז), (צב) ר' יהושע בן לוי אמר מצינו שעיקר התורה (צג) שתים ושלש תיבות בתורה, שלא להוציא דבר מומאה מפיו, (צד) שנאמר מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהורה היא (בראשית ז ב), ולא כתיב מן הבהמה הטהמה. (צה) אמר ר' יודן כשבא לפתוח (צו) בסימני פרסה במאה, (צז) לא פתח אלא בסימני פרסה, את הגמל כי לא מפרים פרסה הוא, אין כתיב כאן, אלא כי מפרים גרה נרה הוא (ויקרא יד א), (צה) ואת הארנבת כי לא מפרים פרסה הוא אין כתיב כאן, אלא כי מעלה נרה (שם שו), את החזיר כי לא מעלה גרה הוא אין כתיב כאן, אלא כי מפרים פרסה (שם שז):

[ז] (צט) [מזוקק] שבעתים (תהלים יב ז). (ק) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר

הערות ותקונים

המדפיס ממלגטובס (עיין לעיל הערה פ"ח) הג' אלא ממלג' אלהים אמת שהוא אלהים חיים ומלך עולם. הנה מלמד שהשמים המלות, "מהו אמת אמר ר' אבין" גם מלת "מלגמ" ט"ס הוא, ונ"ל וכן אלהים אמת, וסוף לשלש דקרא כמו שרשמתי, והכיום שהוא אלהים חיים ומלך עולם, הוא סיפא דקרא דהין, וראיתי בב"ה של אקספארד אשר נמלא שם המלגמ' שהוסיף המדפיס, והג' שם כך אלא ממלג' אלהים אמת, וכתבנו וכן אלהים אמת, מה הוא אמת, אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם. ועיין במדרש חוית פ' לסוסי וזכ"ר פט"א: (צב) ר' יהושע בן לוי אמר, כ"ה בב"ה רח"ם ובנדפס ובמדרש זכ"ר חוקת פ"ט אות ב', אולם בב"ה רומי ובפסיקתא הג' ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' זכריה בשם ר' אלעזר דכפר חנין, וכן בפסיקתא כ"י של אקספארד וזכ"ר שם ובז"ר פל"ג. ובפסיקתא י"ט לתקן במקום ור' זכריה בשם ר' אלעאי ז"ל בשם ר' אלעזר, גם הג' בפסיקתא ובז"ר וזכ"ר ור' יעקב דכפר חנין, וכן י"ט לתקן בב"ה רומי ור' יעקב דכפר חנין, ובהערה י"ח בפסיקתא שם הוצאתי בשם תבואות הארץ (זד ק"א ע"א) שהוא למעשה לפת כשתי שעות, ובז"ל דרום הכפר קצר ר' יעקב איש כפר חנין, ובפסיקתא שם ואמרי לה בשם ר' יהושע בן לוי כוון להתחומא, וגם במדרש שו"ס מוזמור י"ב בנסוק אמרות ה' נאמר רק ר' יהושע בן לוי אמר, ובמדרש שו"ס מוזמור א' בלי שם האומר, ובפסיקתא רבתי אמר ר' יוחנן עקם הקב"ה, והוסיף על המלגמ' הזה הרהבה דברים, גם עשה איזה שינויים כדרך המסדר הזה: (צג) שתיים ושלש תיבות, כ"ה בב"ה פל"ג ובנדפס ובמדרש זכ"ר שם ושו"ס מוזמור י"ב וילקוט שם. ובמדרש שו"ס מוזמור א' בשעות שתיים ושלש אותיות ונ"ל תיבות, ובמדרש וי"ר ריש אמור הג' שעיקר הקב"ה ה' אותיות ואין ספק בידי שז"ל ח' אותיות כמלגמ' ר' יהושע בן לוי (פסחים דף ג' ע"א) לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו וזהו עקם הכתוב שבמורה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה וגו', ופירש"י אשר איננה טהורה ולא כתיב בהמה טמאה כי אורחיה הרי שמונה אותיות עקם, אשר איננה טהורה י"ב אותיות הן, ע"כ. וכן כתב הרשב"ם בב"ה קכ"ג ע"א ד"ה אפשר: (צד) שנאמר מכל הבהמה וגו', בפסיקתא ובתנחומא הנדפס ובמדרש שו"ס מוזמור א' ומוזמור י"ב מובא הכתוב שלאחריו מן הבהמה וגו' (בראשית ז ח), ועתה ראה במדרש וי"ר ריש פ' אמור מצינו בתחלה את הכתוב האחרון (בראשית ז ח), ואח"כ כתב "ובמקום אחר עקם שנים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר של עומאה מחוץ פיו הו"ל מכל הבהמה אשר לא טהורה" והוא המקרא שלפניו (שם ז ב), שזו הסדר הזה יורנו דעת כי מן "ובמקום אחר" הוא הוספת המעתיק, ובמלות ובמקום אחר כוונתו על הנוסחא האחרת המגלגלת לפנינו בתנחומא, ור"ל בוקא אתר הנוסחא היא כן. ובמדרש זכ"ר ריש חוקת הג' מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה ומן הבהמה אשר לא טהורה, וכל עין תחזה כי גם פה הכיום ומן הבהמה אשר לא טהורה, הוא הוספה ע"פ נוסחא אחרת: (צה) אמר ר' יודן, וכן בב"ה נדפס במדרש ובז"ר ובכ"ה רח"ם, אולם בפסיקתא הג' אמר ר' יודן בן מנשה, וכן וי"ר ריש אמור, והעירוני בפסיקתא שם הערה כ"א שז"ל אמר ר' יודן זכ"ר מנשה, כמו שהוא בפסיקתא כ"ה אקספארד, וכן ג"כ בתנחומא כ"י רומי וגם בב"ה פל"ג ושו"ס מוזמור א', ובפסיקתא רבתי פ"ד ה"הסחא ר' יהודה זי רבי מנשה: (צו) בסימני פרסה במאה, במדרש שו"ס מוזמור א' בשעות בסימני פרסה כ"ה אקספארד, (צז) לא פתח אלא בסימני פרסה, עיין בפסיקתא הערה כ"ה מה שכתבתי שם כי בפסיקתא רבתי הוציא את הדרש הזה באריות דברים, ומה שכתבתי שם כי התנחומא לקח דבריו מן הפסיקתא דרב כהנא, וכעת הלוט ראיתי אחרי רואי כי דברי הפסיקתא נוצעים מתנחומא שלפנינו: (צח) ואת הארנבת, הוספתי כמו שהוא בנדפס ובמדרש זכ"ר, ובכ"ה רומי הג' וכן בשפן ובארנבת ובחזיר, כי לא מעלה גרה אין כתיב כאן, אלא כי מפרים פרסה הוא. ובהערה כ"ד להפסיקתא העירוני כי חזר וזאת השפן כי לא מפרים פרסה הוא אינו אומר אלא כי מעלה גרה. וגמלא במדרש וי"ר ריש פ' אמור ובפסיקתא כ"ה אקספארד, ובמדרש זכ"ר פל"ג ויתא ויתא השפן, ולא ואת הארנבת חזרנו, מה שכתבתי שם כי בפסיקתא רבתי הוציא את הדרש לפני השפן והארנבת, כי החזיר הוא מאחור בקרא: (צט) מוזקק שבעתים, כן הוספתי, כי על זה סובב הולך הדרוש אשר החל לדרוש על הכתוב אמרות ה' אמרות מהירות וגו' מוזקק שבעתים, וזוהר שבעתים ז' פעמים ז' שם מ"ס, עיין להלן בהערה ק"ב: (ק) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מוצא בילקוט

(קא) תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חמא, היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים טמא, (קב) וארבעים ותשע פנים טהור, וזוהי דוד מתפלל עליהם ואומר, אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם (תפלים יב ה), אתה ה' תשמרם נטר אוריותהון בלבהון, תצרנו מן הדור זו לעולם, (כג) [מן דרא] שהוא חייב כלייה, ואחר כל השבח הזה (קד) יוצאין למלחמה ונופלין, (קה) [על ידי] שהיה בהן (קו) דלשורין, הוא שדוד אומר נפשי בתוך לבאים אשכבה לזהמים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (שס מו), נפשי בתוך לבאים, (קז) אלו אבנר ועמשא, שהיו לבאים בתורה, (קח) אשכבה לזהמים, אלו דואג ואחיתופל, שהיו לזהמים אחר לשון הרע, (קט) בני אדם שיניהם חנית וחצים, אלו אנשי קעילה, שנאמר היסגורוני בעלי קעילה וגו' (ש"א כג יא), ולשונם חרב חדה, אלו הזופים, שנאמר בבא הזופים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו (תפלים מד ז), (קי) באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים (שס מו), סליק שכינתך מביניהם, (קיא) אבל דודו של אחאב כולם עובדי ע"ז היו, ועל ידי שלא היו בהן דלשורין יוצאין למלחמה ונוצחין, הוא שאמר עובדיה לאליהו, (קיב) הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו' ואכלכלם לחם ומים (ש"א יג), אם לחם למה מים, (קיג) אלא שהיה המים קשה להביא להם יותר מן הלחם, ואליהו מכריז בהר הכרמל ואומר, אני נותרתי לה' לבדי (שס שס כג), וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא :

הערות ותקונים

בילקום מלכים רמז רי"ג בשם התנחומא, ובפסיקתא וכו"ר פ' אמר הגי' ר' יוסי ממלחיא ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, וגם בנדפס ובמדרש במ"ר ובש"ס מומור י"ב ובילקום מלכים שם חסרים המלות „ר' יוסי ממלחיא" ומתחיל כמו לפנינו ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי. ובמאמר הזה נמלא ג"ה במדרש ש"ס מומור ז' ושם הנוסחא בשמות ר' יהושע בן לוי בשם ר' יוסי, ובמומור י"ב מוצא לנכון ר' יהושע בשם ר' לוי, והנה ר' יוסי ממלחיא נקרא כן על שם עירו, וכן במ"ר פמ"ב ר' יוסי ממלחיא, ועיין תנארות הארץ לד ס"ה ע"א שכתב וז"ל מלחיא ר' יוסי ממלחיא, משרבית טסה מעם דרומית ירושלים צפון שש מ' ונ' רביעית הכפר מלחיא וסמך משין טוב שמימינו קלים וטובים, ומביאים מהם העירה למכור, ושם נמלאים ורדים הרבה, עכ"ל: (קא) החתונות שהיו בימי דוד, כ"ה גס בוי"ר ונדפס ובמדרש במ"ר, אבל במדרש חתלים מומור ז' תינוקות שהיו בימי שאל ושמאל, ובמומור י"ב במאמר המתחיל אמרות ה' נאמר לנכון כמו לפנינו. ובמדרש חתלים שם מומור י"ב נאמר בסיום המאמר „כמו שפירשתי במומור ז' טעות הוא וז"ל, כמו שמפורסם במומור ז' ונוסף מליזה מעתיק אשר אזה לקר, ורשם לעיין במומור ז'. ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו לתהלים (יב ה) מדרש אנדה יש ומיושב על הסדר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תינוקות שהיו בימי דוד וכו', ע"כ. ואולי דרש הדור בעלי לארץ לשון שוללים: (קב) מ"ם פנים סהור, דרש שבעה עשר פנים, ועיין בירושלמי סנהדרין פ"ד כ"ב ד"ד שחאה הכורה בדרשת מ"ם פנים מלא ומ"ם פנים סהור, מנין ודגלו, וכן הוא אומר אמרות ה' אמרות סהורות כסף נרץ בעלי לארץ מווקר שבעה עשר, פ"כ כוונתם ג"כ שביאו הכחוש הזה כמו שדרש לפנינו, ועיין סנהדרין דף י"ו ע"א ועירובין י"ג ע"ב שידע לספר את השרץ מ"ם פנים סהור ומ"ם פנים טמא, ובתוס' שם ב"ב המקומות ד"ה שידע: (קג) מן דרש דהוא חייב כליה, דרש לעולם עולם המות מלשון כי הולך האדם אל בית עולמו (בבלי יב ה), וכן יורדי צור אל עם עולם (יחזקאל כ: כ) (קד) יולאין למלחמה וטפלים, שנה בירושלמי פאה פ"א סוף פ"א אמר ר' אבה בר כהנא דורו של דוד כוון דליקום היו, ועל ידי שהיה לכן דלשורין היו יולאין במלחמה והיו נופלים, ועיין פיפס מראה שם סי' י"ט: (קה) על ידי שהיה צדק דלשורין, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ובכ"י ספרדי, (והסר גס בכ"י רח"ס), וכן הוא בירושלמי גס בנדפס ובמדרש במ"ר ובילקום מלכים רמז רי"ג בשם התנחומא: (קו) דלשורין, מוצא בערוך ערך דלמר בשם פסיקתא דפרסי. ופי' delator בלשון רומי הולך רכיל, delatura פי' רכילות: (קז) אלו אבנר ועמשא, לזה המאמר כוון רש"י בחתלים שם: (קח) אשכבה לזהמים כו', מוצא בערוך ערך לשון א' בשם הפסיקתא, ואף שראש המאמר היה אינו ענין לשם הביא כוון על שם כופר, למה נקרא ערך שלש: (קט) בני אדם שיניהם חנית וחצים, עד דעילם צידו, משם במדרש במ"ר שם, אבל ישנו בירושלמי פאה שם ובנדפס וכו"ר פכ"ז ובש"ס מומור ז' ודברים רבה פ"ה, וגם בכ"י רומי וב"י רח"ס: (קי) באותה שעה אמר דוד, כ"ה בכ"י רח"ס ובילקום שם ובמדרש במ"ר וגם בנדפס, אולם בכ"י רומי וגם בפסיקתא נוסף, וי' מה שכינה עושה צדק רומה על שמים אלהים, ובירושלמי שם אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בצדקך סלק שכינתך מביניהם הה"ד רומה על השמים, ובש"ס מומור ז' אמר דוד רש"ע סלק שכינתך מביניהם מה שכינתך עושה צדקך שנאמר רומה וגו' ועיין במדרש במ"ר פ' שופטים: (קיא) אבל דודו של אחאב, שנה ג"כ בירושלמי שם: (קיב) הלא הוגד לאדוני, מוצא בילקום מלכים רמז רי"ג בשם התנחומא, וביאור זה המאמר בראש סדרו להפך הסדר: (קיג) אלא שהיה המים קשה להביא להם יותר מן הלחם, בירושלמי ובמדרש וי"ר ובמ"ר ובכ"י רומי

[ח] (קיד) אמר ר' שמואל ב"ר נחמן אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדירות, אמר להם (קטו) אני פרצתי גדרו של עולם, אמרו לו מפני מה אתה הולך ולשונוך (קטז) שותת, אמר להם הוא גרם לי, אמרו לו (קיו) מפני מה כל החיות נושכות ואינן מטיותות, ואתה נושך וממית, אמר להם אם ישוך הנחש בלי לחש וגו' (קהל יא), (קיה) אפשר דאנא עבדי כלום, ולא מתאמר לי מן עליותא, ומפני מה אתה נושך באבר אחד, וכל האיבירין (קיט) מרגישין, אמר להם ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון, שהוא כאן (קכ) והורג ברומי: (קכא) ולמה נקרא שמו של לשון הרע שלישי, שהורג שלשה, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, (קכב) ובימי שאול הרג ארבעה, דואג שאמרו, שאול שקיבלו, אחימלך שנאמר עליו, [ואבנר בן נר], (קכג) ואבנר בן נר למה נהרג; (קכד) ר' יהושע [בן לוי] אמר על ידי שהקדים שמו לשמו של דוד, הדה הוא דכתיב וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו [לאמר] דמי ארץ [שג גיג], כתב מן אבנר לדוד, ר' שמעון בן לקיש אמר על ידי (קכה) שעשה דמן של נערים שהוק, שנאמר ויאמר אבנר וגו' יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (שג ג יד), ורבנן אמרו (קכו) עד ידי שלא המתין לו לשאול

הערות ותקונים

רומי הנוסחא קשה להבין לו, והטעם כי צימי אחאב נעלמו הנשמים ויבשו הנהרות: (קיד) אמר ר' שמואל בר נחמן, כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס וכו"ר ובהנחומא הנדפס ובמדרש במ"ר, אבל בירושלמי פאה שם נשנה המאמר הזה בסוף, אחר המאמר ולמה נקרא הלשון שלישי, והוא נכון מאד, כי בירושלמי שם מובא הרבה מאמרים בענין לשון הרע, ואחד מהם הוא המאמר מר' שמואל בר נחמן, יען שסיים ולי אחס שואלים אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כלן והורג ברומי, ובהנחומא ובפסיקתא הובאו המאמרים מענין לשון הרע דדרך אגב, יען שמכר במאמר שלפניו דילטורין שהיו צימי דוד: (קטו) אני פרצתי גדרו של עולם, פי' שהיה מות לעולם. וכו"ר הוסף, "הני רשע" הנחש פרץ גדרו של עולם תהלה לפיכך נעשה ספקטור לכל פורץ גדרות" ופי' ספקטור כלשון רומית spiculator ממונה להרוג מחוייבי מיתה למלכות: (קטז) שותת, פי' נגדר החוזה: (קיו) ומפני מה כל החיות נושכות ואינן מטיותות, כ"ה גם בנדפס ובמדרש במ"ר, אבל בירושלמי פאה שם וכו"ר ריש אמור מה הנייה לך שאת נושך, ארייה סורק ואוכל, זאב סורק ואוכל, את מה הנייה יש לך, ע"כ. ועיין ערכין דף פ"ו ע"ב לעתיד לבא מחקבלות כל החיות וכו': (קיה) אפשר דאנא עבדי כלום ולא מאמר לי מן עליותא, פי' וכי אני עושה דבר בלתי אס' יראה עלי מלמעלה מן השמים. ובירושלמי שם הגי' חילולא איתאמר לי מן שמיא נכות לא הוינא נכית: (קיט) מרגישין, בכו"ר שם ודירסק מהלך בכל האיבירים: (קכ) והורג ברומי, כ"ה גם בפסיקתא ובהנחומא הנדפס ובמדרש במ"ר, אבל בכו"ר ריש אמור הגירסא ולי אחס אומרים איך יתרון לבעל הלשון (קהל יא) דיתבי ברומי וקטיל בטרורא, בסוריא וקטיל ברומי. ור"ל דדרש סיפא דקרא. ובירושלמי פאה שם הנוסחא אמר להן ולי אחס שואלין אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כלן והורג ברומי, אמור ברומי והורג בסוריא: (קכא) ולמה נקרא שמו של לשון הרע שלישי, נשנה בירושלמי פאה שם וכו"ר ממוזר י"ב בפסוק יכרת ה' כל שפה חלקות, אמר ר' שמעון בן יוחי לשון הרע תליתיא, שהוא הורג שלשה, האמרו והמקבלו והנאמר עליו, ע"כ. והכא הוה לשון תליתיא לשון הרע, שגור בפי התרגומים, כמו במכונה התרגום יונהן בן עזיאל (בראשית מט כג, ויכר ים פז), וכן מלשני בסתר רעבו, דמשחשי לישן תליתיא על חזריה, וכן איש לשון תרגם גבר למשחשי לשון תליתיא, ודומיהם. ולזה המאמר כוונתו חז"ל בערכין פ"ו ב במערבא אמרי לשון תליתיא קטיל תליתיא, הורג למספרו ולמקבלו ולאומרו, ופירש"י לישא תליתיא זה לשון הריכל שהיא שלישיה בין אדם לחבירו לגלות לו סוד, ובתוס' שם כתבו חז"ל ואני מלאתי כתיב לישא תליתיא שהקפה הקב"ה אחת של עולם ואחת של בשר והוא שלישי בתוכה, ע"כ. אבל לפי מה שהרחיתי איך לורך לפירושם האלה, כי פעם קריאת השם הזה מפורש בלדו בירושלמי ובהנחומא ובפסיקתא ובמדרשים שרשמי' למטה למה נקרא לשון הרע תליתיא וכו'. וכן התעורר הרב בעל יפה מלחם בירושלמי שם פ"ג: (קכב) ובימי שאול הרג ארבעה, בכו"ר פי' אומר שם נוסף לפני זה עובדא הוה וכו' עד ואשתכח לישא [תליתיא] קטיל תלתיא, ולא נמא' ההוספה הוה בירושלמי ובהנחומא ובמדרש במ"ר וכו"ר: (קכג) ואבנר בן נר למה נהרג, מובא בילקוט שמואל רמז קל"ג בשם התנחומא: (קכד) ר' יהושע בן לוי, בן חקתני כמו שהוא בכל המקומות, גם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, וכו"ר פי' אמור ובירושלמי פאה שם ובסוטה פ"ה ה"ח מהופך הסדר, כי נוסף מאמר ר' יהושע בן לוי למאמר ר' שמעון בן לקיש, ומאמר רשב"ל לריב"ז, ובעל הילקוט הגי' מאמר דרבנן בראש: (קכה) שעשה דמן של נערים שחוק, בהנחומא הנדפס שעשה דמן של נערים הפקר, אולם בכ"י ה' של אקספארד הגי' כמו לפנינו שחוק, ובכונן העתיק גם בעל מדרש במ"ר: (קכו) על ידי שלא המתין לו לשאול, בהנחומא הנדפס ע"ש שהמתין, אולם בכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון שלא המתין, וכן גירסת בעל מדרש במ"ר אשר דכרינו נובעים מהנחומא, וכ"ה לנכון בירושלמי פאה ובירושלמי סוטה שם ובפסיקתא. וכן מובא בערוך ערך גלגל ח' בשם הפסיקתא, ובמדרש במ"ר

להתפיים מן דוד, (קבו) שנאמר ואבי ראה גם ראה (ש"י די יי). א"ל אבנר (קבת) מה את בעי מן גלימא (קבם) אמרת בסירא הוערת, כיון דאתי לגבי מעגל, אמר ליה הלא תענה אבנר, בכנף מעיל בסירה אמרת הוערת, (קל) חנית וצפתת בסירה הוערו, (קלא) ריש אומרים על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה :
[מ] [מזוקק שבעתים]. (קלב) ר' חנן בר פזי פתר קרא בפרשת פרה, שיש בה

הערות ותקונים

צמ"ד סוף פ' מסעי על שלא הניח לשאול להתפיים מן דוד, והיא הגי' האמתית, ובילקום שמואל שם בשם התנחומא מפני שלא הניח לשאול להתפיים לדוד, והרד"ל ראה להגיה ע"פ תנחומא הנדפס ע"י שהמתין במקום שלא המתין, אולם הכוון כמו שהוא במדרש צמ"ד שם, ובתנחומא הנדפס הלשון משוּבָּשׁ : (קבו) שנאמר ואבי ראה גם ראה, עיון מדרש שו"ס מומור ו' בפסוק ה' אלהים אם עשיתי זאת : (קבת) מה את בעי מן גלימא, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס ובמדרש צמ"ד, ובפסיקתא מה אהב בעי למגלל עס דין, אין ספק שז"ל מה אהב בעי מן גלגלי דין, כמו שתרצה בערוך ערך גלגל ח' שהביא בשם וי"ר אמור פכ"ז, ובפסיקתא דפרה, מה את בעי מן גלגלי דין, וכתב פי' גלגלי, תראה שהיה לפניו בגי' בפסיקתא כמו שחקנתי. וזו"ר לפניו מה את בעי מן גלגלי דין וכ"ה בירושלמי סוטה שם. אבל בירושלמי פאה שם הגי' גולגלי, ובילקום שמואל רמז קל"ג בשם התנחומא מן [ז"ל מה] את בעי מן גולגלי דין תיקן בעל הילקום בעלמו א' אחד המגיבים גולגלי, כמו שמושב בערוך בשם הפסיקתא בתקום ג' התנחומא גלימא, ועי' בפסיקתא הערה ג"ב שהבאתי פירושים על המלה הזו (ובהערה הבוא הבאתי תראה מזה שהיה לפניו) הבושה בפסיקתא רבתי, מלת "רבתי" יש למחוק מן הספר). וידידי הרב הגדול מהר"ם קאהוט בעל הערוך השלם (בערך גלגל) אחר שהביא מה שהעירותי בפסיקתא ראה לבאר המלה מלשון פרסי אשר פתרוה נקטת קול ודבור חזק, ושיעורו למה חושש אהב לנעקתו ודבורו של דוד, עכ"ל : (קבם) אמרת בסירא הוערת, בכ"י רומי דלת אמר בסירה הועדו, ובכ"י רח"ס בסירא הוערת, וזו"ר פ' אמור ובתנחומא הנדפס ובמדרש צמ"ד ובשו"ס מומור נ"ח ובילקום שמואל רמז קל"ג ג"כ הגירסא אמרת בסירה הוערת דלגלג. ובכ"י ה' של אקספארד כתוב ג"כ בסירה הועדת ובחסרון מלת "אמרת", ובפסיקתא ובירושלמי פאה וסוטה בסירה הוערת, ויותר כוון גלגל, כי לשון העברה והסרה מתורגמים בארמית עדה, [עיון מתורגמן שורש עדה ח']. והמלה הזאת ישנה גם בכתבי קדש לא עדה עליו שחל (איוז כח ה). ולדעת ידידי הרב בעל ערוך השלם עיקר המלה דרי"ש ושעם המלה בלשון ערבי עניה עבר והלך. ובפסיקתא פרה הערה ג"ב העירותי במדרש שו"ס מומור ו' בסירות בקוים עברת וכבר, אין ספק כי מלת "בקוים" היא פ' אחד המעתיקים על מלת בסירות. ועיון בסנהדרין דף מ"ט ע"א מאי צור הסירה אמר ר' אבה בר כהנא צור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, ע"ש בפ' רש"י, ובערוך ערך צר ו' הביא דברי ירושלמי בשמיו לשון וצית ציבור, חז"ל מפורש בתלמוד ירושלמי פאה פ"א ובסוטה פ"א שראה שאלו להביא את דוד מפני שאלה שאלה בנת שלקת האפחת והבית היה יכול להרגני, וכיון שלא הרגני לדיק הוא ואין לרדפו, אמר לו אבנר לא כי, אלא האפחת והבית הערים הלכו להביא מים מן הבור, ושכחו שם, ומאלס דוד ולקחם מן הבור, א"ל האפחת והבית כבר נשארו בבור, כק מעלי מה תאמר זו, א"ל כק מעליך בסירה הועדת, כלומר נסבך בקוים ונחתך ומאלו דוד ולקחו משם, וכיון שלא הניח אבנר להתפיים לדוד נענש עליהם, וזה צור וסירה גרמו לו לאבנר, עכ"ל. ובמהרש"א בחדושי אגדות בסנהדרין שם ד"ה מאי צור הסירה השיג על רש"י והביא ראיה מדר"ק ולא ראה את דברי הערוך ע"ש : (קל) חנית וצפתת בסירה הוערו, בכ"י ה' של אקספארד בגי' חנית וצפתת בסירה מ' הוערו, ואח"כ כ"ס "ח"ל חמת וצפתת על הבור שכתוב וזהו שאלה הכתוב מבור הסירה, לא מצינו מקום צעולם שמו צור הסירה, אלא העון שעשה כשהיה מדבר אלו הדברים החזירוהו ומת : (קלא) ויש אומרים ע"ש שהיה בידו למחות, במדרש צמ"ד סוף מסעי ויהי ספק בידו ז"ל ויש אומרים על שהיה ספק בידו, כמו שהוא לנכון במדרש צמ"ד פ"ט, ודעת ה"ס אומרים מפורש צמ"ד בגלי בסנהדרין דף כ' ע"א אמר ר' יהודה אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה לו למחות בשאול ולא מיחה, פרש"י למחות בשאול בהריגת נוב עיר הכהנים, ובמהרש"א בחדושי אגדות ד"ה שהיה הקשה על רש"י להמירין ס"ס נמר דין [בסנהדרין מ"ט ע"א] צור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, ולפי פירושו ראוי להם דעתו דהאם ללא כמאן מהני אמורא דהא, וע"כ נראה לפרש דהיינו הך דהא דקאמר דלא מיחה היינו מבור וסירה שהיה לו למחות בשאול ולומר לו כמה לדיק הוא שלא הרגך ולא מיחה כפירש"י שם, וק"ל עכ"ל. ובצמ"ד נעלמו ממנו דברי ירושלמי ובתנחומא ומדרש צמ"ד פ' חוקת וסוף מסעי שדעות חלוקות הן זה אומר כן וזה אומר כן : (קלב) ר' חנין בר פזי, נראה צו"ר ובתנחומא הנדפס ובמדרש צמ"ד ובפסיקתא ובילקום ריש חוקת בשם הפסיקתא ובילקום תהלים רמז תרנ"ח בשם וי"ר. ובילקום תהלים ר' שמעון בר פזי ז"ל ר' חנין בר פזי, ולזה המאמר כוון הפ"י לפרשת פרה פיוס אלוהא אומן ור שבעתים מזוקק. ובפסיקתא רבתי פ"ד ס' ו' כסף לרוך מוזקק שבעתים מבור מוזקק שבעתים מבור ר' יוחנן בר פזי [ז"ל ר' חנין בר פזי] שהעורה לדרשת ארבעים ושתים פנים, ואף הפרשה הזאת מוזקק שבעתים יש בה מ"ס ספרות, כיצד אלא שם שבע ספרות ושבע היוזות. ובפסיקתא

(קלג) משבעה שבעה, שבע פרות, שבע שריפות, שבע הויות, שבע כבוסים, שבעה מכאסים, שבעה טהורים, שבעה כהנים, (קלד) אם יאמר לך אדם חסר הן, אמור לו משה ואהרן בכלל היו, שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה:

[י] (קלה) ר' יצחק פתח כל זה נסיתי בחכמה (קלה ז ט), כתיב ויתן אלהים חכמה לשלמה [ונו] כחול אשר על שפת הים] (מ"א ה ט), רבנן אמרי (קלו) ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל, (קלז) ור' לוי אמר מה חול גדר לים, כך היתה החכמה גדר לשלמה, סתלא אמר (קלח) דעה חסרת מה קניית, דעה קניית מה חסרת, עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משנ"ס כח), (קלמ) [כעיר פרוצה שאין בה חומה כן איש אשר אין מעצור לרוחו]:

[יא] ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ"א ה י), [מה היתה חכמתן של בני קדם], (קנ) שהיו יודעין במזל, וערומים בטייר (בלשון ישמעאל קורין)

הערות ותקונים

ובפסיקתא הערה נ"ה הנאמי פי' המאמר בשם הגר"א ז"ל והוא בספר אדרת אליהו: (קלג) משבעה שבעה, הכוונה של עניי הפרה שבעה הם, וכל אחד הוא שבעה, ולמאמר הזה כוון הדוקק סי' רמ"א. וט"פ המאמר הזה יסד הקליר בפיוט אמרה סגולה לפ' כרה דרוסה בזקוק שבעה משבעה, הויות, פנילות, וכבוסים שבעה, פירות, והגנים, טהורים, וטמאים, שבעה, ט"פ. וכן תראה צוהר אורח דף ע"ז ט"ב בשבעה שבע פרות, ו' שריפות, ו' האות, ו' כבוסים, ו' טמאים, ו' טהורים, ו' כהנים, ומשה ואהרן בחושבנא, דהא כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן ונו'. ועיין גם בזהר חקת במאמר דבר אל בני ישראל דהאי פרה היא בשבעה, ו' כבוסים וכו': (קלד) אם יאמר לך אדם חסר הן, אם יאמר אדם הרי אלל כהנים נמלא רק חמשה, התשובה על זה משמשה ואהרן גם כן בכלל, שנאמר משה ואהרן כהניו. ועיין בפסיקתא הערה נ"ה בשם הגאון הגר"א ז"ל. ובגדפס הגי' אם יאמר לך אדם חסר אחד מהן, וכ"ה בכ"י ספרדי: (קלה) ר' יחזק פתח, נשנה בפסיקתא דרב כהנא (דף ל"ג ע"ב), ובמדרש קה"ר פ' כל זה נסיתי, ומונח בילקוט מלכים רמז קע"ז בשם התנחומא והפסיקתא. ובתנחומא הגדפס (אות ו') נמלא הווספה הווסף המדפס ממאגטובה אשר לקח מפסיקתא רבתי פי"ד סי' ו' בשני לשון קלח, והוא מן אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יואלזק, ובפסיקתא דרב כהנא כהנא נ"ה ל"ט העירותי כי בתנחומא הגדפס יש הווספה טנוסף מן הרבתי, ועתה ראיתי כי הווספה היא הווסף המדפס ממאגטובה: (קלו) ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל, כ"ה גם בדפוס קאנטאטנינא ודפוס וויניציא, אולם המדפס כהנא העתיק הווספה מן פסיקתא רבתי השמיים זה גם מאמר מר' לוי והביא בלשון הרבתי רבנן אמרי מלמד היתה החכמה של שלמה שקולה כנגד כל ישראל שנמשלו כחול הים, ובמאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים (הווסף ז ח), ואחר זה הווסף נ"כ ט"פ הרבתי כילד הכהנים יש כהנא דעת שבו והוא נ"כ מהפסיקתא רבתי: (קלז) ור' לוי אמר, כ"ה גם בדפוס קאנטאטנינא ודפוס וויניציא, וגם בכלל הביא המדפס ממאגטובה בלשון הרבתי ור' לוי אמר כהנא שחול היה עושה לו סיגן וגדר שלא יאב וישמוק את העולם כך היתה החכמה עומדת בפני יצור שלא יחטא. ואח"כ מתחיל בגדפס כמו שלפנינו בכ"י, כי עד כאן הווסף המדפס: (קלח) דעה חסרת, מוצא בילקוט משנ"ס רמז התקל"ט ד"ה יש בשם התנחומא, וכו"ר פי' אמור לאמר בזהר שבעה אדם יש זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעה וכו' ודעת אין זו, מה קנייה יש לו, מתלה אמר דעה קניית מה חסרת, דעה חסרת מה קניית. ולמאמר הזה כוון רמ"ל בגדרים דף מ"א ע"א במסכתא אמרי וכו', ט"פ: (קלמ) בלשון ישמעאל קורין לעוף סייר"ה הוא הווספה ובגדפס: (קנ) שהיו יודעים במזל וערומים בטייר, והמלות, בלשון ישמעאל קורין לעוף סייר"ה הוא הווספה המעתיק וליהא בכ"י רומי וכ"י רח"ם, והמאמר הזה מוצא בגר"ם שני פעמים (מ"א ה י'), ובגדפס פ' ד' בשם הפסיקתא, וכתב סייר הוא לשון ערבי, והביא וכו"ר כי עוף השמיים יוליך את הקול זה עורב וחכמה טוהרי ע"כ. וגם הרד"ק במלכים טז פי' כן בטייר בלשון העופות, וכן בערבי יקרא עוף אל"ל סייר. וכן בני מלכים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים עכ"ל. ובמדרש במ"ר פי"ט חסר מלה "בזול" וישו שם בתנחומא ה"דפס, וכן מוצא לנכון במדרש שו"ט מזורז ו', ובמדרש קה"ר פ' כל זה נסיתי הווספה שבו שהיו יודעין בזול וקוסמין ובקליין בטייר, וכלוהי יעלוני כי מלות, וקוסמין בשפות"ה הוא הווספה חילונית לפרש המלות ובקליין בטייר, והאספו אל חוכו במעוה. ובילקוט מלכים נרשם בדף על בטייר, פי' חכמת אסטרונוגיו". והפי' הזה משנה הוא, כי אין כן הוראת מלה בטייר, ודברי הערוך הסעו לפרש כן, כי ז"ל הערוך ערך סייר, בפסיקתא דפרה מה היתה החכמתן של בני קדם שהיו יודעין במזל וערומים בטייר מאי בטייר איסטרונוגין, ובמדרש וי"ר [פנ"ב] כי עוף השמיים יוליך את הקול אמר ר"א זה העורב בחכמת [ז"ל וחכמת] סיירין (אלוי ז"ל זה העורב בחכמת סיירין) פי' בלשון ערבי קורין לעוף סייר עכ"ל. ומלות "מאי בטייר אסטרונוגין" שמה הווספה בערוך מאיה מעתיק יאב הסעוה להמפרש בזה בילקוט לפרש ק, אולם חילו ראה את סוף הערוך הוא שפי' סייר הוא עוף בערבי פניו לדעת כי הוראת אחרת למלת בטייר,

לעוף פייר), (קמא) אמר רבן שמעון בן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיום, שאין נושקין בפה אלא ביד, (קמב) כשחותכין בשר אין חותכין אלא בסכין ולא בפה, (קמג) וכשנוטלין עצה לא נוטלין אלא בשדה, שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו (בראשית לא ד); ומכל חכמת מצרים (מ"א ה'). מה היתה חכמתן של מצרים, אתה מוצא כשביקש שלמה לבנות את בית המקדש, שלח אצל פרעה נכה, א"ל שלח לי אומנין בשכרן, שאני רוצה לבנות בהמ"ק, מה עשה, כינס כל (קמד) (איצטרוגולין) [איצטרוגולין] שלו, [ויאמר להם] צפו בני אדם שעתידין למות באותה שנה, (קמה) ושלחן לו, כשבאו אצל שלמה, צפה ברוח הקודש שהן מתין באותה שנה, נתן להם את תכריכיהן ושלחן לו, שלח לו לומר לא היו לך תכריכין לקבור את מתיך, הרי לך ותכריכיהן:

י'ב] (קמו) ויחכם מכל אדם (מ"א ה'). מאדם הראשון, ומה היתה חכמתו, אתה מוצא בשעה שביקש הקב"ה לבראות אדם הראשון, נמלך במלאכי השרת, אמר להן נעשה אדם בצלמנו (בראשית א ו), אמרו לו מה אנש כי תזכרנו וגוי (תהלים ח ט), (קמו) אמר להם [אדם] שאני רוצה לבראות בעולמי תהא] החכמות מרובה משלכם, מיד העביר לפניכם כל בהמה חיה ועוף, אמר להן מה שמותן של אלו, ולא ידעו, כיון שברא אדם הראשון העבירן לפניו, אמר לו מה שמותן של אלו, אמר לזה נאה לקרותו שור, לזה ארי, לזה סוס, וכן לכולם, שנאמר ויקרא אדם שמות לכל הבהמה

הערות ותקונים

יותר נכון לתקן בערוך, מאי צמיר אצטרוגולין, מאי צמול אצטרוגולין. כי כן הוראת שם אצטרוגול חוזה בכוזבים ובמולות. ובפסיקתא רבתי (פ"ד אות ט') מהו חכמת בני קדם אלא שכל בני קדם נבילים צמול והנמים צמול ונאמרו צמול אצטרוגולין (צ"ל צמיר אצטרוגולין), גלי ספק היה כחוב פה "צמיר" אך אח"כ שכל איהו מעתיק את ידיו בצעות (ע"פ הערוך כמו שהעירותי) וכחוב צמיר אצטרוגולין תחתיו. ורבינו בחי"פ חוקת הביא המאמר הזה בשם התנחומא שיודעים צמול וערומים בהכמת הסיאר, אך מה שהוסיף שם צמיר הוא עוף שדרשו עליו כי עוף השמים יוליך את הקול אינו מהתנחומא כי אם מו"ר פל"ג: (קבא) אמר רבן שמעון בן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיום, וכו' בילקוט מלכים רמז קע"ז ובתנחומא הנדפס אות ו'. ובפסיקתא וזבקה"ר פ"ו פסוק את כל זה נסיתי, בשלשה דברים אני משבח את בני מורח, וזב"ר פ"ד אות ב', בג' דברים אני אוהב את בני המזרח, ובמדרש צמ"ר פ"ט העתק מהתנחומא נאמר "בג' דברים וכו'" יא צמול "וכו" ידי מוצחו ככל המאמר, ובגמרא בבלי ברכות דף ח' ע"ג איהא תניא אמר ר' עקיבא בשלשה דברים אוהב אני את המדיים וכו', ואח"כ מובא תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיום וכו'. ולדעתי יש להפך שמות האומרים, בתחלה צ"ל תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיום כשהוחתין את הכתר וכו', ואח"כ צ"ל תניא אמר ר' עקיבא בשלשה דברים אוהב אני את המדיים הן למועין באכילתן וכו'. וראיתי בילקוט וי"א רמז ק"ל הביא כמו שהוא צב"ר פל"ד, רק אחד תקן אוהב את בני מדי לשון הגמרא ברכות שם, ורש"י בל"ד ברכות ח' ע"ג ויש לרשום צ"ר פל"ד: (קמב) כשהוחתין בשר אין חותכין אלא בסכין ולא בפה, בפסיקתא ואין נושקין בפה אלא חותכין בסכין, ובקב"ר ואין נושקין בפה אלא חותכין בסכין, ובתנחומא הדפוס, וכשהוחתין בשר אין חותכין על גב היד אלא בסכין ולא ביד, ובילקוט שם ואין חותכין בשר אלא בסכין, ובצ"ר שאין נושקין ואוכלין אלא חותכין ואוכלים, ובגמרא ברכות שם כשהוחתין את הכתר אין חותכין אלא על גבי השלחן, וע"פ הגמרא נוסף זה מאיהו נגיה אל הכתר צמ"ר שם "ואין חותכין בשר אלא על גבי השלחן", כי פתח בשלשה וסיים בארבע, רק הוספה היא בגמרא ברכות, ונעבור זה ליתא בילקוט וי"א רמז ק"ל: (קמג) וכשנוטלין עצה אין נוטלין אלא בשדה שנאמר וישלח וגוי, בגמרא ברכות שם מובא הסוס מן הכחוב בשם ר' אלדב בר אבהו, ורש"י שם כתב אלא בשדה דלאמרי אימי' אונים לכותל עכ"ל. ובזו"ר אות ב' מובא בשם ר' לוי אונים לדרך ואונים לכותל, וכו' בש"ס ממוזר ו' שם. ובצ"ר פל"ד סיים מתלא אמר בחקל דליה דה איוגרינ לא תימא מלה דמסתריין ופי' צדה שיש שם מקום גליו ונצטווית את חלל מודך, והמלה ערביה, עיין בערוך הלא: (קמד) איצטרוגולין, חקתי ש"ל איצטרוגולין, וידוע. סג' אצטרוגולין (מאסטרוגולין) ועיין לעיל הערה ק"מ: (קמה) ושלחן לו, בפסיקתא ונדרפס ואשלחם אלנו. והמדרש מאסטרוגולין הוסיף, כדי שזבוב עליו בתרעמות ואומר לו הן לי דמיהם מהאומנים שהרגת. וזה לקח מן פסיקתא רבתי פ"ד סי' ט' וליה דפוס קאשטאטאטיא ודפוס וויניציא וליה צכ"י ה' של אקספארד, כי הוא הוכפח המדפים. ובפסיקתא שם הערה כ"ה העירוני על הכוספה בדרפס, ולא נודע לי אז כי היא הוספה המדפים של דפוס מאסטרוגולין: (קמו) ויחכם מכל האדם, מובא בפסיקתא ונדרפס ובמדרש צמ"ר ובמדרש קה"ר ובילקוט מלכים רמז קע"ח בשם התנחומא והפסיקתא. גם מובא במדרש צ"ר פ"ו אך חסר שם ההתלה: (קמו) אמר להם אדם שאני רואה לבראות בעולמי, כן תקנתי, וגמלאר לנכון גם ככ"י רומי וכו' רח"ס:

וגו' (בראשית כ ג), "אל אתה מה שמך, אל אדם, שנבראתי מן האדמה, אל הקב"ה אני מה שמי, אל ה', שאתה אדון על כל הבריות, (קמח) היינו דכתיב אני ה' הוא שמי (ישעיה מז ח), שקרא לי אדם הראשון, (קמט) [הוא שמי שהתניתני ביני לבין אומות העולם]: [יג] מאיתן האזרחי (מ"א כ יא), (קנ) זה אברהם, שנאמר משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פא א), (קנא) והימן (מ"א ס), זה משה, שנאמר בכל ביתי נאמן הוא (נמדר כ י). וכלכל (מ"א ס), זה יוסף, שנאמר ויכלכל יוסף (בראשית מז י), (קנב) אמרו המצרים כלום מלך עבד זה עלינו אלא בחכמתי, מה עשולו, הביאו שבועים (קנג) פתקים, (קנד) וכתבו עליהם שבועים לשון, והיו משליכים אותו לפניו, וקורא כל אחד ואחד בלשונו, ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון הקודש, שלא היה בהן כח לשמוע, שנאמר (קנה) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע (תהלים פא ו). ודרדע (מ"א ס), (קנו) זה דור המדבר שהיה בהם דעה. בני מחול (ס), בנים (קנו) שמחלה להם שכינה במעשה העגל:

[יד] וידבר שלשת אלפים משל (ס ס יג). אמר ר' שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקראות, ולא מצינו שנתנבא שלמה (קנה) אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים, אלא מהו שלשת אלפים, מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים שלשה טעמים, כמ"א נזם זהב וחלי כתם (משלי כה יג), (קנט) ורבנין אמרין שלשת אלפים משל על כל פסוק, ואלף וחמש טעמים ע"כ כל משל ומשל, ויהי שירי חמשה ואלף (מ"א ס), (קס) שירה אין כתיב כאן אלא שירי, שירי של משל: (קסא) וידבר על העצים וגו' (ס ס יג), וכי אפשר לו לאדם לדבר על העצים, אלא אמר שלמה (קסב) מפני מה מצורע נטהר על הגבוה שבעצים, ובנמוך שבנמוכים, בעץ ארז [ושני תולעת] ואזוב (ויקרא יד ד), אלא על ידי שהגבוה עצמו כארז לקח בצרעת, (קסג) כיון שהשפיל עצמו כאזוב, לבך נתפא על ידי אזוב:

הערות ותקונים

(קמח) היינו דכתיב, כ"ה נס ככ"י רח"ט ובמדרש נמ"ר, אולם ככ"י רומי ובפסיקתא מובא זה בשם ר' אחא: (קמט) הוא שמי שהתניתני ביני לבין אומות העולם, הוספתי כמו שהוא בפסיקתא וחסר נס ככ"י רח"ט, ובכ"י רומי הנוסחא הוא שמי שהתניתני ביני לבין עמי ושהתניתני ביני לבין מלאכי העשר, ובמדרש קס"ד ובפסיקתא ויהי בחי' הלילה הגירסא ה' הוא שמי שהתניתני ביני לבין עמי הוא שמי שהתניתני ביני לבין בריותי ובין מלאכי העשר, וכ"ה נדרס, רק המלות ובין מלאכי העשר חסר ס: (קנ) זה אברהם, רש"י מ"א ה' י"א וד"ה ב' ו' הביא המאמר הזה בשם הפסיקתא: (קנא) הימן כו' נאמן הוא, וח"ל מהימן הוא, ובכ"י הימן הוא, ועיין בגמרא ב"ב ס"ו ע"א: (קנב) אמרו המצרים, בגמרא סוטה דף ל"ז ע"ב אמר ר"ח בר אבא אמר ר' יוחנן בשעה שאמר פרעה ליוסף ונלעדיך לא ירים אדם את ידו וגו' אמרו אילנטיני פרעה וכו' ע"ש: (קנג) פתקין, מלה מלואה הרבה בלשון ח"ל, והוראתה מכתב קטן, והיא מלה היונית והרומית pttacium ובלשון חז"ל (קנד) וכתבו עליהם שבועים לשון, עיין בגמרא בבלי סוטה ס: (קנה) עדות ביהוסף וגו' אשמע, הביא המ"כ במדרש במ"ר פ' חוקת וז"ל בתנחומא מסיים בו שלפ"ך כתוב זה מתחיל בעי' ומסיים בעי' לרמוז על שבועים לשון שלמדו בגדיראל כו', והמאמר הזה ליהא בתנחומא רק מובא בילקוט תהלים רמז תתנ"א בשם הילמדנו, ותנחומא לחוד וילמדנו לחוד: (קנו) זה דור המדבר שהיה בשם דעה, בפסיקתא ובכ"י רומי זה דור המדבר, ולמה קורא אותם לדעה, דור שהיו כולם מלאים דעה. ודרש דרדע נוסריקון דור דעה: (קנז) שמהלם להם שכינה, כ"ה נס נדרס, ובפסיקתא שמהלם להם הקב"ה, ובכ"י רומי הגי' שמהלם להם המאוס: (קנח) אלא קרוב לשמונה מאות פסוקין, כ"ה נס בפסיקתא ובקס"ד ובגמרא וילקוט מלכים רמז קע"ח, ורבינו בחי' פ' חוקת הביא ג"כ כמו כן בשם התנחומא, ובפסיקתא רבתי פ"ד ס' פ'. אבל במדרש חזית סוף פסוק ראשון הגי' אמר ר' שמואל בר נחמן חזרנו על כל ספר משלי ולא מצינו בו אלא תשע מאות וחמשה עשר פסוקים ע"כ. ובמאמר מספר פסוקי ספר משלי כן כמו שרשמו בעלי המסורה בסוף ספר הסוף: (קנט) ורבנן אמרין, לזה המאמר כיון רש"י מ"א ה' י"ב ומדרש אגדה שהיה אומר בכל פסוק וכו': (קס) שירה אין כתיב כאן אלא שירי, וכ"ה ככ"י רח"ט וילקוט מלכים סס, ובכ"י רומי ובפסיקתא ויהי שירי של משל. ובתנחומא הנדרס ובמדרש במ"ר הגי' שירי אין כתיב כאן אלא שירי, שירי של משל. ובקס"ד חסרי המלות, שירי אין כתיב כאן אלא שירי של משל וכן בפסיקתא רבתי יש להקין, ובמדרש חזית סס הנוסחא ויהי משלו אין כתיב כאן אלא שירי חמשה ואלף שירי של משל: (קסא) וידבר על העצים, מובא בילקוט מנצח רמז תקנ"ט בשם הפסיקתא וילקוט מלכים רמז קע"ח בשם התנחומא והפסיקתא: (קסב) מפני מה מצורע נטהר כו', לזה כיון רש"י ור"ק במ"א ס: (קסג) כיון שהשפיל עצמו כאזוב, לזה

[מן] וידבר על הבהמה ועל העוף (מ"א ט"ז). וכי אפשר [לאדם] לדבר על הבהמה ועל העוף, (קסד) אלא מפני מה בהמה ניתרת בשתי סימנים, ועוף בסימן אחד, על שבהמה נבראת מן היבשה, שנאמר תוציא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיות ארץ למינה (בראשית א' כד), (קסה) ועוף, כתוב אחד אומר מן היבשה, וכתוב אחד אומר מן הים, מן היבשה דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (ש"ס כ"ט), כתוב אחד אומר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ (קסו) קפרא אמר (קסו) מרקק שבים נבראו, (קסז) ר' אבין בשם ר' שמואל (קפוטקיא) אמר רגלולו דתרנגולא דמיין (קסח) לחרצפיתיה דננא: ועל הרמש (מ"א ט"ז). וכי אפשר לדבר על הרמש, אלא אמר שלמה מפני מה (קסט) שמנה שרצים שבתורה (קע) הצדן והחובל בהן חייב, ושאר שקצים ורמשים פמור, (קעא) מפני שיש להם עורות: ועל הדגים (ש"ס). וכי אפשר לומר כן, אלא אמר שלמה מפני מה בהמה וחיה ועוף מעונין שחיטה, (קעב) ודגים אינן מעונין שחיטה, (קעג) הורה יעקב איש כפר גבוריא בצור על הדגים שסעונין שחיטה, שמע ר' חני שלח ואתייה, א"ל מנן הורית כן, א"ל מהכא, ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף (בראשית א' כ), מה עוף מעון שחיטה, אף הדגים מעונין שחיטה, א"ל (קעד) ארבעוניה דילקי, א"ל בר נש דאמר מלתא דאורייתא ילקה, א"ל לא הורית מב, א"ל מנן, (קעה) א"ל מהכא, הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דני הים יאסף להם (מדרג י"א כג), אלו מעונין שחיטה, ואלו באסיפה, (קעו) א"ל חבוס חביטך דהוא טבא לקילמא ועוד

הערות ותקונים

לזה כוון רש"י ויקרא י"ד ד': (קסד) אלא מפני מה בהמה ניתרת כו', עיין חולין כ"ז ע"ב דרש שובר גלגלה : (קסה) והעוף, כתוב אחד אומר וכו', בפסיקתא הג' והעוף מן המים ומן היבשה, ובקמ"ר שם נאמר ועוף מן המים, והמלות "ומן היבשה שברי כתיב וכו'" חסר שם. ובתנחומא הנדפס בגי' עוף שנברא מן הרקק ניתר בסיומן אחד, ובג' ספק טעם זה ע"פ מאמר הס"ס חולין דף כ"ז ע"ב שם, עוף שנברא מן הרקק הכשירו בסיומן אחד, ובמדרש במ"ר שם כתוב אחד אומר מן הבהמה ס"ס הוא וכו' מן היבשה: (קסז) מרקק, פ' צון ורפש (ונוסף): (קסז) ר' אבין בשם ר' שמואל קפוטקיא, מלת קפוטקיא הוספתי כמו שהוא בכ"רומי ובפסיקתא, ובגמרא חולין שם אמר ר' שמואל קפוטקא חדע שברי שפות י"ס להם קשקשת גרנליהם כדגים, ע"פ בתוס' ד"ה חדע, ובתנחומא הנדפס בסעות ור' אבין בשם ר' יוסי הגלילי, מדרש במ"ר ר' אבין בשם ר' שמואל, חסר ג"כ מלת קפוטקיא, וכן חסר גם בכ"רומ"ר (קסח) לחרצפיתיה דננא, בכ"רומי להדפסיתא ז"ל לחרצפיתא, ובכ"רומ"ר לחד ציפיתיה, ז"ל מלת אחת לחרצפיתיה, ובפסיקתא להחרפיתא, ובמדרש קבלת שם ובמדרש במ"ר ובילקוט מלכים רמז קע"ח שם הוספתא להספיתא דננא, ובתנחומא הנדפס לפרטופיה, אולם בכ"ה ה' של אקספארד הגי' לחרצפיתיה. ותרגום יב"ש ספיר וקשקשת (ויקרא י"ט ויב) ציין יחרצפיתין, ובערוך ערך פלחא הביא חז"ל: בפסקא דפרה רגליה דתרנגולתא דמיין לפלחא דננא ס"ל להרשותא דננא פ' קשקשת, ועל זה הוסף המוספי פ' בל"ל אגלס קשקשת ע"כ, ראינו פה מוסחאות שונות, ולדעתנו הוספתא הגסה להספיתא, וכן הוראת שורש חסך בעברי דק מחוספס (שמות פ"ד), עיין ארזה"ש שם חסך, ומנה גמרא (שבת דף קל"ד רע"א) האי מאן דמשי ולא עבי טובא נקטוהו ליה חספיתא, פ' הערוך בערך חסך א' כעין קרום הלאמה בעור הפנים ומתקלף, ועיין בפרש"י שם: (קסח) שמונה שרצים שבתורה, משנה שבת ק"ז ע"א: (קע) הלקן והחובל, עיין במשנה שם: (קעא) מפני שיש להם עורות, מוסב על ח' שרצים, לפיכך הכולל בהן חייב, עיין רש"י במשנה שם, ובידפוסיה שבת פ"ה ה"א: (קעב) ודגים אינם מעונין שחיטה, בקמ"ר שם טעם אלא מהדין קרא הלאן ובקר ישחט ודגים אין כתיב אלא אסיפה, ועיין חולין כ"ז ע"ב דגים ללאו צ"י שחיטה מינה מנלן אילימא מהוס דכתיב הלאן ובקר ישחט להם אם את כל דני הים יאסף להם באסיפה בעלמא ע"ל לזה וכו': (קעג) הורה יעקב איש כפר גבוריא בער, וכו"ר שם סיים ישחט אין כתיב ורמ"ס ובמדרש קמ"ר ובמ"ר, אולם בנדפס כפר גבוריא במעות, ובכ"ה ה' של אקספארד ובכ"ר ספרדי נאמר לנכון גבוריא. וגם בדפוס קאסנאגנינא ודפוס וויניציא ודפוס מאנמובא נאמר לנכון גבוריא, ובפסיקתא איש כפר גבורין גלוד, ובפסיקתא דבתי גבורין, ובדפוס לבז גבורין, וכו"ר גבוריא. ובכ"ר רש"י הורה יעקב איש כפר גבוריא ז"ל גבוריא, כן שם הכפר כמו שכתב בעל תבואות הארץ (ד' ק"ג ע"א). ובגמרא בתבואות דף ס"ה דרש ר' יהודה איש כפר גבוריא, והגיה הגאון רי"ב שז"ל גבוריא כמו שהוא בגמליה דף י"ח ע"א, ויותר נכון לו להגיה בגמליה שם ויש לתקן גבוריא: (קעד) ארבעוניה דילקי, פ' הניחוחו להלקוחו על אשר הורה שלא כדת: (קעה) א"ל מהכא הלאן ובקר וגו', ובכ"ר שם סיים ישחט אין כתיב הלאן אלא יאסף, ובתנחומא הנדפס ובמדרש במ"ר סיים אלו מעונין שחיטה ואלו מעונין אסיפה, ועיין חולין כ"ז ע"ב ועיין בהרמב"ם ז"ל ה' שחיטה פ"א ה"ג ובכסף משנה שם: (קעו) א"ל חבוס חביטך דהוא טבא לקילמא, עיין

חורה יעקב איש כפר נבוריא בצור (קעו) על בר ישראל הבא על הנכרית, והולידה לו בן, שניסול בשבת, שמע ר' הני שלח ואתייה, א"ל מנא לך הא, א"ל (קעה) [מן הא דכתיב] ויתלדו על משפחתם לבית אבותם (נמנר ח טו), אמר להו ארבעוניה דיקר, א"ל בר אינש דאמר מלתא דאורייתא ילקה, א"ל לא הורית מב, א"ל מנן, א"ל רביע ואת שמע, א"ל אי אתי בר עממיא נבך על מנת לסיגיייריה ביומא דשבתא, או ביומא דכיפוריא, מחללין עליו את השבת או לא, אמר לו אין מחללין עליו את השבת [ולא יו"כ], אלא על בנו של ישראל בלבד, א"ל מנא לך הא, א"ל ועתה (קעט) (נכרתה) [נכרת] ברית לאלהינו להוציא כל (קפ) נשים (נכריות) וחגולד (מהן) [מהם] וגו' (פזא יג). א"ל מן הקבלה את מלקני, א"ל כתיב (בתורה) [ובתורה] יעשה (ס), א"ל מאיזו תורה, א"ל מדר' יוחנן, דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי כתיב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו (זכריס יג), למה כי יסיר את בנך מאחרי וגו' (ס טז ד), (קפא) בנך הבא מישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכרית קרוי בנך, (קפב) אלא בנה, א"ל חבוט חביטך דהוה שבא לקילמא, אמר שלמה על כל אלה עמדתי, (קפג) ופרשה של פרה אדומה חקתית ושאלתי ופשפשתי, (קפד) ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קלה י טג):

[טז] (קפה) כ"י כהחכם ומי יודע פשר דבר (ס טז ח). (קפו) (שיטין הרבה יש במקרא, אלא שלא להטריח בפני רבותינו, נפתח ענין צורכינו). מי כהחכם זה חקב"ה, (קפז) שנאמר בו ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג יט), ומי יודע פשר דבר, זה חקב"ה (קפח) שפירש התורה למשה (קפח) חכמת אדם ראוי פניו (קעה ס), והנה קרן עור פניו (שמות לז י), (קצ) ועוז פניו ישונה (קלה טס), [שמשנה מרת הדין למדת רחמים על ישראל]:

הערות ותקונים

עיין מה שהעירותי על זה בפסיקתא הברה ז"ח: (קעו) על בר ישראל הבא על הנכרית, כ"ה גם בנדפס. ובירושלמי יצמות פ"ב ה"ז קדושין פ"ג ה"ב ובפסיקתא הג' על בנה של נכרית שהוא נמול בשבת, וכתב שם הרב בעל פני משה, בן גויה שטול מ' ישראל, פ"ב. ובילקום עורא רחא אלף ס"ס מונא בשם הפסיקתא יעקב איש כפר נבוריא דורה בצור מוחר למוול בנה של נכרית [בשבת] שזא עליה ישראל: (קעה) מן הכא דכתיב ויתלדו, כ"י רומי ובפסיקתא וספך, וכתיב בן שמונה ימים ימול לכם כל זכר יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מוחרך הוה". וחסר גם כ"י רח"ס ובגדפס ובירושלמי ובכ"י ובמדרש במ"ר. ובכ"י שם סיים משפחת אב קרויה משפחה משפחה אס אינה קרויה משפחה. ואולי נוסף זה מן גמרא יצמות דף ל"ד ע"ב ובכ"י ק"ס טע"ב: (קעט) נכרתה, בנדפס ונכרתה, כ"י רומי וכ"י רח"ס נכרות, וז"ל נכרת וכן תקנה: (קפ) נשים נכריות, וכל"ה כ"י רומי וכ"י רח"ס וכן כ"י ה' של אקספארד, והסגרה מלת נכריות כי ליתא בקרא: (קפא) בנך הבא מישראלית, עיין יצמות י"ז ע"א ונס דרש"י ונחום"ס: (קפב) אלא בנה, בתנחומא בנדפס הוסף המדפוס ממאנוכזה (וליתא בדפוס ראשונים של קאנשאטאניא וויניציא) שנאמר ואת בן האמה לגוי אשימו: (קפג) ופרשה של פרה אדומה, עיין בפסיקתא (דף ל"ז ע"א) ובהערה ק"ז שם: (קפד) ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, עיין בפסיקתא שם הברה ק"ז שהבאתי שם"ס המתארה הוה יסד הפייסין פיוסיו לפרשת פרה, ע"ס: (קפה) מי כהחכם, גם זה הוא בפסיקתא גם בנכרית וקד"ר פסוק מי כהחכם, ובילקום קלה תחקע"י בשם הפס קלה: (קפו) שיטין הרבה יש במקרא אלא שלא להטריח בפני רבותינו נפתח ענין לורכיו, זה הוסף סופר אחד שזרע לקר, וממלא גם כ"י רח"ס, ושם במקום שיטין הרבה הג' שיטין הרבה נעשות וז"ל שיטין ומן אות פ נעשים נעשות ג', אולם כ"י רומי ליתא זה, כי שם נמצא כל המאמר אשר השמים הסופר, ואולי הוספתי נפילת את כל הספרין, עיין להלן הברה ק"ז, ובגדפס השמים ג"כ אשר הסופר, כי גם לפיו היה חסר בקובץ אשר לפיו, וכן חסר במדרש במ"ר, כי בעל מדרש במ"ר הלך אחר תנחומא אשר נכתב נדפס: (קפז) שנאמר זו ה' בחכמה יסד ארץ, בקד"ר הביא במקומו מקרא אחר חכם לב ואמין כח: (קפה) שפירש התורה למשה, דרש פשר בסיפך האותיות פרש, ובמדרש קד"ר ובילקום קלה כ"י שפירש כהורה למשה: (קפח) חכמת אדם חלוצ פניו והנה קרן עור פניו, כ"ה גם כ"י רומי, אלא בתנחומא בנדפס ובמדרש במ"ר ובפסיקתא ונכרית ובילקום קלה שם ובכ"י ריש פכ"י ובקד"ר פ' וסבתי ובכ"י מי כהחכם וסחא אחרת פה, חכמת אדם חלוצ פניו (ובגדפס יש למחוק מלת שנאמר) אמר ר' יודן גדול כחן של נביאים שחמדים דמות צורה (ובכ"י של אקספארד דמות טורה) של מעלה לדמות אדם שנאמר ואשמע קול אדם וגו' (דליאל ח טז) אמר ר' יוסי ור' יודן בר סימון אית קרא חורן דמלחור יחיר מן דין שנאמר ועל דמות הכבא כמראה אדם (ימוקאל ח טו), ע"כ. ועיין בפסיקתא הברה ק"א ק"ב ק"ג ק"ד, והעירותי שם על איזה שינויים, אולם כ"י שלפנינו ובכ"י רומי וכ"י רח"ס ליתא זה, והיה גם לפני רש"י בתנחומא כי הביא זה בקלה ז' כ"ל בפסוק כי יש אדם: (קצ) ועוז פניו ישונה, לעיל בהערה קפ"ה העירותי כי הסופר השמים מאמר שלם ורשם שיטין הרבה וכו'. וכן חסר גם כ"י רח"ס, ואחר עוז פניו ישונה מתחיל

מדרש תנחומא חקת

[יז] (קצא) [ד"א] מי כהחכם. זה אדם הראשון, דכתיב ביה, אתה חותם תכנית מלא חכמה (יחזקאל כח יג), ומי יודע פשר דבר, שפירש שמות לכל הבריות, שנאמר ויקרא אדם שמות לכל הבהמה וגו' (בראשית ב ג). חכמת אדם תאיר פניו, (קצב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא אמר (קצג) תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכתה גלגל חמה, ואל תתמה על זה, בנוהג שבועלם אדם עושה שני (קצד) דיסקרין, אחד לו ואחד לבן ביתו, של מי עושה נאה, לא שלו, כך אדם הראשון נברא לתשמישו, וגלגל חמה לתשמישן של בריות, לא כל שכן שתפוח עקיבו יהא מכתה גלגל חמה, ומה אם עקיבו כך, קלסתר פניו על אחת כמה וכמה: (קצה) אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא (קצו) שלש עשרה חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון בנן עדן, דכתיב בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך (יחזקאל כח יג), ריש לקיש אמר אחת עשרה, ורבנן אמרי עשרה, ולא פליגי, מאן דעביד להון תלת עשרה, (קצז) עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת, מאן דעביד להון אחת עשרה, עבד להון חדא, ומאן דעביד להון עשר, לא עביד חדא מנהון. ואחר כל השבחה הוה, כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג יט), ועוז פניו ישונה, (קצח) בשעה שאמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' (סג יג), ואף הקב"ה שינה פניו ושרדו מן עדן, דכתיב וישלחוהו ה' אלהים מן עדן (שם שס טג):

[יח] [ד"א] מי כהחכם. אלו ישראל, דכתיב בהון רק עם חכם וגבון הגוי הגדול הזה (דברים יד ו), ומי יודע פשר דבר, שיודעים לפרש את התורה, (קצט) מ"ט פנים מהור, ומ"ט פנים סמא, חכמת אדם תאיר פניו, (ר) ר' זכאי דשאב בשם רבי שמואל בר נחמן את מוצא כיון שעמדו ישראל לפני הר סיני, ואמרו נעשה ונשמע (שמות כד ו), נתן להם הקב"ה מזיו השכינה, (רא) הה"ד ויצא לך שם בגוים ביפך (יחזקאל ס י), וכיון שאמרו לאותו מעשה העגל אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד), נעשו שונאים למיכם, (רב) הה"ד ועוז פניו ישונה, ואף הקב"ה שינה עליהן את הדברים, שנאמר אבן כאדם תמרתן (חבליס כג ו):

הערות ותקונים

גם כ"י רח"ט ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, וגם בתנחומא הנדפס וכן כ"י ס' של אקספארד ואחריו כן במדרש נמ"ד אחר שסיים ועוז פניו ישונה שהוא משתנה ממדת הדין למדת רחמים על ישראל, החל במאמר ר' מני ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי על כל דבר ודבר שהיה אומר הקב"ה למשה והשמים כינתיים מאמר גדול כמו שהסגר גם לפיט כ"י שלנו ובכ"י רח"ט, אבל כ"י רומי נמצא המאמר בשלימות בלי חסרון ואמרתו להשיב החסרון אל טעם הספר למען לא יחסר כל טו, וכל המאמר הזה נמצא גם בפסיקתא פסקא דפרה (דף ל"ה ט"ז). וברבתי פ"ד ובמדרש קה"ר פסקו מי כהחכם ויבליקס קהלת רמו תתקע"ז בשם הפסיקתא. ובפסיקתא דרב כהנא הערה קמ"ה העירוהו על החסרון בתנחומא הנדפס ובמדרש נמ"ד: (קצא) ד"א מי כהחכם, פסיקתא שם וקה"ר שם וילקוט קהלת רמו תתקע"ז בשם הפסיקתא, ועיין בפסיקתא שם הערה קמ"ז: (קצב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא, בקה"ר חסריות כמלות, בשם ר' שמעון בן מנסיא: (קצג) חסות עקיבו, נשנה גם בפסקא חדש השלישי ופסקא אחרי מות וכו"ר ריש פ' אחרי ובתנחומא ריש פ' אחרי: (קצד) דסקרין, פ' קשרה, עיין בפסיקתא הערה ק"ח: (קצה) אמר ר' לוי, עיין בפסיקתא הערה ק"ח: (קצו) שלש עשרה חופות, נמצא ג"כ פ"ה ע"א אמר ר' חמא בר חנינא עשר חופות עשה הקב"ה לאדם הראשון בנן עדן, ולדעתי לירך להקן שם שלש עשרה כמו שהוא לפניו בתנחומא ובפסיקתא ובמדרש וי"ר פ"כ, אך נשמטה מלת שלש מאחד המעתיקים או המדפיסים. ור' חמא בר חנינא הוא הוא בעל המאמר גם בנמצא שם, וע"ש ברש"י ד"ה בעדן, ועיין ג"ר ריש פ"ח: (קצז) עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת, הכוונה. י. במקרה נאמר אולם פסדה ויהלום תרשים שם וישפס ספיר נופך וברקת ויהב שם עשרה, אך נמצא דלמר י"ג עושה מן כל אבן יקרה מסוכתך שלש חופות, ומאן דלמר י"א עושה מזה חופה אחת, ומאן דלמר עשרה אלו חושב כל אבן וגו' למאומה, ועיין ג"ר פ"ח, ונערוך ערך שלש הבין רש"י מאמר הפסיקתא דפרה וילמדנו חוקת י"ג חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון וכו', אולם כוונתו לסוף המאמר עביד כל אבן יקרה תלת, כי הוא העיקר לענין הערך: (קצח) בשעה שאמר האשה אשר נתתה עמדי, בקה"ר פ' מי כהחכם הנוסחא כשאלמר לו הקב"ה המן הען: (קצט) מ"ט פנים, עיין מ"ס סופרים פ"ו ה"ו וה"ו ועיין בפסיקתא פרה הערה כ"ח: (ר) ר' זכאי דשאב בשם ר' שמואל בר נחמן, עיין הערה קכ"ד בפסיקתא פרה שם: (רא) הה"ד ויצא לך שם בגוים, דרש סיפא דקרא כי כלל הוא נהדרו אשר שמתו עליך נחם אדני ס', ובקה"ר חסר כל המקרה הזה כולו: (רב) הה"ד ועוז פניו ישונה, ר"ל כאלו חנינו נש"ן שמאליה, ובפסיקתא כ"י של אקספארד מפורש ישונה ישונה, וכן ברבתי ועוז פניו ישונה ישונה כמ"ד ע"כ, ור"ל

[יט] [ר"א] מי כהחכם. זה תלמיד חכם, ומי יודע פשר דבר, בשעה שהוא יודע לפרש משנתו, חכמת אדם תאיר פניו, בשעה שנשאל ומשיב, ועוזו פניו ישונה, בשעה שהוא נשאל ואינו משיב: (רב) ר' חייא יתיב ותני, מנין שאין ממירין בבכור, (רד) וחלין אפוי דבר פדא, אמר הדין ידע (רה) מה אנא יתיב ומתני: (רו) גוי אחד ראה את ר' יודה ב"ר אלעאי דהוי אפוי נהירין, אמר הדין גברא חדא מן תלת מילין אית ביה, או מוויף בריביתא, או מגדל חוירים, או חמר הוא שותה, שמע קליה ר' יהודה ב"ר אלעאי, א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא, דכל חדא מנהון לית בי, (רי) לא מוויף בריביתא אנא, דכתיב לא תשיך לאחריך (דנ"ט כג כ), ולא מרבה חוירים אנא, דאסרי לבר ישראל למרבי חוירים, (ריח) דתנינן תמן, לא יגדל אדם חוירים בכל מקום, ולא שקייר דחמר אנא, דארבעת כמי דפסחא דאנא שתי בפסחא, (ריט) חזיק ראשי' (רי) מן פסחא לעצרתא, (ריא) ר' מני חזיק ראשיה מפסחא להנא, אמר ליה ועל מה אפך נהירין, א"ל אורייתא היא דמנהרא לי אפוי, דכתיב חכמת אדם תאיר פניו. (ריב) ר' אבהו אזל לקיסרין ואתא מתמן כד אפוי נהירין, חמיניה תלמידיה אפוי נהירין, סלקין ואמרין לר' יוחנן הדין ר' אבהו אשכח סימא, אמר להון למה, אמרין ליה דאפוי נהירין, אמר להון ודלמא אורייתא חדתא שמע, סליק לנביה, ואמר ליה מה אורייתא חדתא שמעת, אמר ליה תוספתא עתיקא אמרית, וקרא עלוי (ריג) חכמת אדם תאיר פניו]:

[כ] [ר"א] מי כהחכם. זה משה, דכתיב ביה עיר גבורים עלה חכם (משנ"א כג), ומי יודע פשר דבר, שפשר תורה לישראל, וחכמת אדם תאיר פניו, אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי על כל דבר דדבר שהיה אומר הקב"ה למשה, היה אומר לו מומאטו ומהרתו, (ריד) כיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים (ויק"א כה), אמר לפניו רבש"ע ואם נטמא במה טהרתו, ולא השיבו, באותה שעה (רסו) נתכרכמו פניו של משה, (רסא) הה"ר ועוזו פניו ישונה, וכיון שהגיע לפרשת פריה, אמר לו הקב"ה משה, (ריז) אותה אמירה שאמרתי לך, לך אמור אל הכהנים, ואמרת לי אם נטמא במה טהרתו, ולא השבתיך, (ריח) זו היא טהרתו, ולקחו לשמא מעפר שריפת החטאת (ממדינ י"ט י):

[כא] [ריט] [משה] ואהרן בכהנו ושמואל בקוראי שמו (תהלים נט ו). (רב) ר' יודן בשם ר' יוסי ב"ר יהודה, (רבא) ר' ברכיה בשם ר' יהושע בר קרחה, כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה, דה"ד משה ואהרן בכהנו. ור' ברכיה בשם ר' סימון מיייתי לה מהכא, בני עמרם אהרן

הערות ותקונים

ור"ל בש"ץ שחלית: (רב) ר' חייא יתיב ותני, עיין בפסיקתא הערה קכ"ח: (רד) וחלין אפוי, ס"י נהבו פניו, עיין בפסיקתא הערה קכ"ט: (רה) מה אנא יתיב ומתני, עיין בפסיקתא הערה קל"ז: (רו) גוי אחד, עיין בפסיקתא שם הערה קל"ח: (רי) לא מוויף בריביתא, עיין שם הערה קל"ג: (ריח) דתנינן תמן, ב"ק דף ע"ב ע"ב במשנה: (ריט) חזיק ראשי, עיין בפסיקתא הערה קל"ז: (רי) מן פסחא ועד עצרתא, עיין שם הערה קל"ז: (ריא) ר' מני, עיין שם הערה קל"ח: (ריב) ר' אבהו, עיין שם הערה קל"ט: (ריג) חכמת אדם תאיר פניו, עד כאן הוספתי ע"פ כ"י רומי, עיין לעיל הערה ק"ל. ומן אמר ר' יהושע דסכנין נמאל ככ"י לפניו, וכמו כן בגדפס במדרש במ"ד, כי עד המאמר הזה השמיט המסור והחל מן אמר ר' יהושע, ובכ"י רומי הג' ר' מני דשאל ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, ועיין מה שהעירוני בפסיקתא הערה ק"מ: (ריד) וכיון שגניע לפ' אמור, בפסיקתא הערה קמ"א העירוני ע"פ זה יסד הקליר בפיוס אלוהי ומפורסה בדבור אמור אל הכהנים שכן עוז פניו, שז ויערוך זאת לפניו, והאיר עיניו עין כנאמר לו ולקחו לשמא וכו': (רסו) נתכרכמו פניו, פ"י נחשנה פניו למראה כרכום מרוב עצבות על אשר חשב כי אינו ראוי לדעת במה יספרו, עיין בפסיקתא שם הערה קמ"ב: (רסא) הה"ר ועוזו פניו ישונה, זה נשמע בתנחומא הגדפס גם במדרש במ"ד, ונמאל לנכון גם בכ"י ה' של אקספארד: (ריז) אותה אמירה, בגדפס אותה מדה, ובכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון אותה אמירה: (ריח) זו היא טהרתו, בגדפס זו היא טהרתו, אולם בכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון זו היא טהרתו. ועיין בפסיקתא הערה קמ"ג: (ריט) משה ואהרן בכהנו, גם המאמר הזה השמיט הסופר עד ויקחו אליך (אות כ"ד), ואולי הוספתיו כמו שגמאל לנכון בכ"י רומי וכן בפסיקתא (דף ל"ח ע"א) ובגדפס פ"ד, וי"ד פ"ד, ש"ס מומור ל"ט, וזילקוס תהלים רמז תתנ"ב, וחסר גם בכ"י רח"ס וכן בגדפס ובמדרש במ"ד, רק בגדפס ובמדרש במ"ד חסר עד ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר ד' דברים (להלן אות כ"ג), ובכ"י שלפניו ובכ"י רח"ס השמיט גם המאמר מר' יהושע דסכנין והחל במאמר ויקחו אליך אות כ"ד: (רב) ר' יודן, עיין פסיקתא פרה הערה קנ"ד: (רבא) ר' ברכיה, עיין שם הערה

ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' ולבדק בשמו עד עולם, ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבת הלוי (דברים כג יג יז), (רכב) משה נקרא איש אלהים, אבל בניו על שבת הלוי יקראו, (רכג) אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי פשט הוא לן שבחלוק לבן שמש משה (רכד) במדבר, אמר ר' תנחום ב"ר יודן (רכה) כל שבעת הימים היה משמש משה בכהונה גדולה, ולא שרתה שכינה על ידיו, וכיון שבא אהרן ושמש בכהונה גדולה, שרתה שכינה על ידיו, והה"ד כי היום ה' נראה אליכם (ויקרא ט ז) :

[כב] [קוראים אל ה' והוא יענם (תהלים נא ו)]. זה קורא ונענה, זה קורא ונענה. בעמוד ענן (שם טז יז), הרי שמענו במשה שנדבר עמו בעמוד ענן, שנאמר ויירד ה' בענן ויעמוד פתח האהל (במדבר יב ט), אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו מן הדין קרא, ותענינה אותם ותאמרנה יש הגה לפניך (ש"ס יב), (רכו) ר' יודן בשם ר' מרי בר יעקב, אמרו להם הנשים, אי אתם רואים ענן קשור למעלה מחצירו, ואין יש אלא ענן, כמה דתימר ויש אשר יהיה הענן (במדבר ט כ). (רכז) ושמואל בקוראי שמו, שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג), ובשמואל נכתב לו ספר, שנאמר ויכתב בספר וינה לפני ה' (ש"ס יט), אבל באהרן לא שמענו, אלא מלמד (רכח) שניתנה לו הפרשה הזו, שלא תזוז מסנו ולא מבניו, (רכט) עד סוף כל הדורות, (רל) ואיוזו זו זאת חוקת התורה :

[כג] [ר"א] [הושע דסכנין בשם ר' לוי אמר, ד' דברים יצר הרע משיב עליהן, ובכולם כתיב בה חוקה, (רלב) ואולי ה', ערות אשת אח, וכלאים, ושעיר המשתלח, ופרה. ערות אשת אח מנין, דכתיב ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא יח יז), (רלג) וכתיב יבמה יבא עליה (דברים כג ט), בחיים אסורה, מת בלא בנים מותרת לו, וכתיב בה חוקה, (רלד) דכתיב ושמתם את [כל] חקותי (ויקרא כ כג), כלאים מנין, דכתיב לא תלבש שעטנן (ויקרא כג יא), (רלה) וסדין בציצית מותר, וכתיב בה חוקה, דכתיב את חקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים וגו' [ובגד כלאים שעטנן לא יעלה עליך] (ויקרא יט יט), שעיר המשתלח מנין, דכתיב והמשלח את השעיר לעזאזל וגו' (שם טז ט), והוא עצמו מכפר על אחרים, וכתיב בה חוקה, (רלו) דכתיב בה, ודחתה ואת לכם לחוקת עולם (שם יט לו),

הערות ותקונים

קמ"ה: (רכב) משה נקרא איש אלהים, שיון שם הערה קמ"ו: (רכג) אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי, נשנה בירושלמי יומא פ"א ה"א, ע"ש גיפא מראה סי' ב', ועיין בבבלי תענית י"א פ"ב מר עוקבא איקלע לגימק בשו מיינה כמה שמש משה כל שבעת ימי המלוכה, לא הוה בידים, אלא וסאל כי מדרש, אמרו לו בחלוק לבן, ועיין בע"ז ל"ד ע"א וכתוב' שם ד"ה כמה שמש משה. וסאל בעיני שאל הביאו דברי ירושלמי והתנחומא והפסיקתא שבהלוק לבן שמש משה כל הארבעים שנה: (רכד) במדבר, כ"ה בפסיקתא וברנתי, אגל בירושלמי שם הטפחא שמש משה בכהונה גדולה, וע"ש גיפ"מ: (רכה) כל שבעת הימים, שיון בפסיקתא הערה ק"ז: (רכו) ר' יודן בשם ר' מרי בן יעקב, בפסיקתא בשם ר' יעקב ז"ל בשם ר' מרי בר יעקב, וכן העירונו שם בהערה ק"ז כי כן הוא בפסיקתא כ"י אקספארד וזילקוס תהלים: (רכז) ושמואל בקראי שמו, בפסיקתא וזילקוס מתחיל שמרו עדותיו וחק נתן לנו (תהלים טז): (רכח) שנתנה לו הפרשה הזו, בפסיקתא שם שנתנה פ' ז' ז"ל פ' ו: (רכט) עד סוף כל הדורות, ע"ש זה יסד הפייסן בפיוס אסר כן דטוקה גס בילא נחמד מחזק, בחוקף ובתנאי נחקק, (רל) ואיוזו היא זאת חוקת הדורה, כ"ה גס זילקוס. ובפסיקתא סייס שנאמר זאת חוקת התורה, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ו: (רלא) ר' יהושע דסכנין, מונא גס בילקוס אחרי מות רמז חקפ"ז בשם הפסיקתא, וכבר העירונו לעיל הערה ר"ס שנתנחומא ובמדרש במ"ד הנעתק ממנו חסר משם עד כאן ומכלן וכלא שנו גס שם, כמו שבעירונו גס בפסיקתא הערה ק"ו: (רלב) ואלי הן, עיין בגמרא יומא דף ס"ז ע"ב את חוקתי תשמרו דברים שהשקן משיב עליהן ואלי הן אכילה חזיר, ולגישת ששטנו, ולגישת יבמה, וספרת מלוכה, ושעיר המשתלח, ושמואל תאמר מעשה תאו כס, תלמוד לומר אלי ה', אלי ה' חקקתו ואין לך רשות מלוכה בך, וע"ש ברש"י, ועיין בשמנה פרקים להרמב"ם פ"ו ובגמרא כר"ז שם: (רלג) וכתיב יבמה יבא אליה, בפסיקתא שם בשם זה, ואלי העירונו שם בהערה ק"ט כי כ"י אקספארד מהפסיקתא סייס וכתיב יבמה יבא אליה בחינם [ז"ל בחיים] היא אסורה מת בלא בנים מותרת לו, וכ"ה לנכון גס לפייסו: (רלד) דכתיב ותמרחם, עיין בפסיקתא הערה ק"ס: (רלה) וסדין בציצית מותר, שיון מנחות דף מ"א: (רלו) דכתיב כה ויבמה

פרה מנין, (רלז) דתנינן תמן כל העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף מטמאים בנדים, (רלח) והיא עצמה מטמאת מטמאין, וכתוב בה חוקה, דכתיב זאת חקת התורה: [כר] (רלס) ויקחו אליך (במדבר יט ט). (רס) אמר ר' יוסי בר חנינא אל הקב"ה למשה, לך אני מגלה טעמו של פרה, אבל לאחרים חקה; (דמא) אמר רב הונא כתיב כי אקח מועד אני מישרים אשפוש (ספסלס טס ג), וכתוב והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות (רמב) וקפאון (זכריה יד ו), (רמג) דברים המכוסים מכם בעולם הזה, עתידים להיות צפים לכם לעולם הבא, (רמד) כהדין סמיא דציפ, דכתיב והולכתי עוררים בדרך לא ידעו [וגו'] אשים מחשך לפניהם לאור [וגו'] אלה הדברים עשיתם (ישעיה מז טז), אעשה לא נאמר, אלא עשיתם, שכבר עשיתם לר' עקיבא וחביריו. (רמה) [אמר ר' אחא דברים שלא נגלו למשה, נגלו לר' עקיבא, שנאמר וכל יקר ראתה עינו (איוב כח י), (רמו) זה ר' עקיבא וחביריו]: אמר ר' יוסי בר חנינא (רמו) רמזו שכל הפרות כלות, וישלו קיימת לעולם. (רמח) ר' אחא בשם ר' יוסי בר חנינא אמר בשעה שעלה משה לרקיע, שמע קול של הקב"ה יושב ועוסק בפרשת פרה, ואומר הלכה בשם אומרה,

הערות ותקונים

והיתה זאת לכם, עיין שם הערה קס"ד: (רלז) דתנינן תמן, פרה פ"ד מ"ד: (רלח) והיא עצמה מטמאת מטמאין, ע"פ זה יסד הקליר בפיוט אין לשוחת לפ' פרה, פרה אדומה עושה מטמאה, והיא עושה לפסח כל טמאה: (רלס) ויקחו אליך, מבין מגלגל בכ"י שלפנינו אחר שהשמים הסופר ממלך שלם אשר הוספתו בפנים, עיין לעיל הערה י"ט: (רס) אמר ר' יוסי בר חנינא, כן הוא גם בכ"י רח"ס ונגרסם (אות ח) ובמדרש במ"ר פ"ט אות ו', אבל בכ"י רומי ר' גליונס בר מיעבוס בשם ר' ינחנן קמריק [בפסיקתא הערה קכ"ה חקתי מלך קרטיני ע"ס]. ר' עזריה, ואמרי לה ר' ינחנן ור' יוסי בר חנינא. וכן הוא גם בפסיקתא דף ג"ס ע"א, וע"ס בהמרה קל"ז, ויש לתקן בפסיקתא שם ור' יוסי בר חנינא, ע"ס בהמרה קס"ט: (רמא) אמר ר' הונא, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ע: (רמב) וקפאון, בפסיקתא שם יקפאון כתיב, כי הקרי וקפאון והכתיב יקפאון, לשון עתיד, וע"פ זה יסד הפייסן לפ' פרה, קפאון חוק אלפת היקר, נוסח בלור יקר, חשוף לשם מיוקר, לעמוד על עיקר, ועיין במפרש שם: (רמג) דברים המכוסים מכם בעולם הזה, דרש אור יקרות דבר שהוא יקר ומכוסה מלך, וקפאון מפרש ענין גלוי, כדמתרגמין ויקף הברזל וקפא ברזל, סף למעלה ונגלה לכל, וזה שאמרנו בפסחים דף כ' ע"א מאי אור יקרות וקפאון, אמר ר' אלעזר זה אור שיקר בעולם הזה וקפא לעולם הבא, ויפסד"י כשהחמה קל קריי קפוי, קף על פי המים, ויקף הברזל מתרגמין וקפא ברזל עכ"ל. ובערוך ערך קפא הביא ממלך זה, וכתב פי' אור שיקר כלומר החור, דכתיב כי נר מלוא וחסר אור, וכתוב ודבר ה' יהי יקר, קפוי הוא מלוי הוא לעולם הבא כו' עכ"ל. ועיין בפסיקתא הערה קע"ב שהעירוני ע"פ זה יסד הפייסן לפ' פרה פיוט אחד ע"ס: (רמד) כהדין סמיא דציפ, וכו"ה בדרש ובמדרש במ"ר, וכן הביא גם רבינו בחי' פ' חוקת בשם התנאומא, ופי' אמ"ל כסומא הוא שפחתו עיניו ורחא, כן יפתחו עיני ישראל בחורה לעתיד לבא, ע"כ, ובפסיקתא וברכתי ובילקום ובילקום יעשה רמז שפי' הגי' עתידים הם שיהיו גלויים להם כהדין גולם, והוראת המלך גולם עיין בפסיקתא דפרה שם הערה קע"ג, ועיין גם בערוך השלם ערך גולם: (רמה) אמר ר' אחא, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י רומי ובפסיקתא וברכתי ונגרסם ובמדרש במ"ר, רק בנגרסם שם במקום ד"ל ל' א"ר אחא, ונמלך לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (רמו) זה ר' עקיבא. המפרש מהפסיקתא רכתי דפוס ברעסלי (פ"ד ס' י"ז אות ד') כחז וז' נראה לי דנפקי להו ממקרא שלפניו בחלמיה שלה ירו הכר משרה הרים, ומעלותו של ר' עקיבא שהיה עוקר הרים עכ"ל. ומה רב הדוחק הזה, ובפסיקתא הערה קע"ה העירוני כי לדעתו הוילאו זאת ממקרא של אחריה מבני נהרות חשב והעולמה היה אור, ובהרי קדש יסודתו בלד"ל פ"ו ר' משעון בן אלעזר אומר אמלך לך משל למך. הדבר דומה לפסח שהיה מסתת בנדים, פסח אחת נטל בקידומו בידי והלך יושב על הכר, והיה מכה ממנו לנרות דקות, ובאו בני ארס ואמרו ליה מה אחא עושה, אמר להם הרי אני עוקר ומסילי בתוך הירדן, אמרו לו אי אחא יכול לעקור את כל הכר, היה מסתת והולך עד שהגיע אלל סלע גדול, כנגס תחתיו סתרו ועקרו והסילו אל הירדן, ואמר ליה אין זה מקומך, אלל מקום זה, כך עשה להם ר' עקיבא לר' אליעזר ולר' יהושע, אמר ליה ר' פרסון עקיבא, עליך הכתוב אומר מבני נהרות חשב והעולמה ויזיא אור, דברים המסותרים מבני ארס הוילאו ר' עקיבא לאורה, ע"כ. ודבר ברור כשמש כי על הדרש הזה כסמכה הפסיקתא: (רמו) רמזו שכל הפרות כלות וטלו קיימת לעולם, בפסיקתא הגי' שכל הפרות יהיו בעלות. וזה בהערה קע"ה העירוני כי ע"פ זה יסד הקליר בפיוט אורה לפרשת פרה, רמז ויקחו אליך היות פרסו מתמדת, שכל הפרות כלות וטלך לעד עומדת: (רמח) ר' אחא בשם ר' יוסי בר חנינא אמר, כן יש לתקן גם בפסיקתא, כי שם הגי' ר' אחא בר חנינא אמר וז"ל בשם ר' יוסי בר חנינא אמר, והאומר מובא בילקום ריש חוקת ובילקום ריש יתרו רמז רס"ח בשם הפסיקתא, והאמר גם שם לנכון כמו שהקטני:

(רכ"ט) ר' אליעזר אומר (ר"נ) ענלה בת שנתה ופרה בת שתיים, אמר משה רבש"ע והלא העליונים והתחתונים שלך הם, ואתה אומר הלכה משמו של בשר ודם, א"ל צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי, ועתיד לפתוח בפרשת פרה תהלה, ר' אליעזר אומר ענלה בת שנתה, ופרה בת שתיים, אמר לפניו רבש"ע יהי רצון שיהא מחלצני, א"ל חייך שהוא מחלצך, שנאמר שם האחד אליעזר (שמות י"ז ד), (רנא) שם אותו המיוחד אליעזר :

[כח] (רנב) [תמן] תנינן אבא שאול אומר (רנג) כבש פרה (רנד) כהנים גדולים עושין אותה משל עצמן, (רנה) ולא היה אחד בהן מוציא פרתו בכבש של חבירו, אלא סותרו וחוזר ובונה אותו משלו, (רנו) אמר ר' אחא בשם ר' חנינא יותר מששים ככרי זהב היה מוצא עליו, וכלם (רנז) שחצים היו, (רנח) והתנן שמעון הצדיק עשה שתי פרות, ולא בכבש שהוציא את הראשונה הוציא את השניה, אית לך למימר על אותו צדיק שהיה שחץ, (רנט) ר' אבין בשם ר' אלעזר אמר משום סלמול פרה]:

[כו] (רס) **שאל** עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי אילין מילין דאתון עבדין , נראין כמין כשפים , מביאין פרה ושורפין אותה , (רסא) וכותשין אותה ,

ונוסליון אפרה, ואחד מכם מטמא למת, מזין עליו (רסב) שתיים שלש טיפין, ואומר לו שהרת, א"ל נכנסה בך רוח (רסג) תזוית מימך, א"ל לאו, א"ל שמא ראתי אדם שנכנסה בו רוח תזוית, א"ל הן, א"ל ומה אתם עושים לו, א"ל מביאין (רסד) עיקרין ומעשנין החתיו, ומרביצין עליה מים, והיא בורחת, אמר לו ישמעון אזניך מה שאתה מוציא בפיד, (רסה) [כך הרוח הזו רוח טומאה היא, דכתיב וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה

הערות ותקונים

(רמב"ם) ר' אליעזר אומר, פרה פ"א מ"א, וע"פ זה יסד הפייסן בקרובות לפי כרה צפיוס אלורה, רעד הכסית
סעס חחלת משתנה, פרה בת שחים עללה בת שנתה וכו': (רנ) עללה בת שנתה, במדרש בני"ר פ' חוקת נשמס
מחלון עד עללה בת שנתה בחרה, ומנאל לנכון בנדפס אשר הוטחק משס: (רנא) שס אורוו המיוחד אליעזר,
ומחלת האחד קדר"ס, דה"ל למיחבז השני, ובתיבז האחד, לדרשה המיוחד: (רנב) חמן חנינן, שקליס פ"ד
מ"ב, והמאמר הזה מאות כ"ה היה חסר לפנינו, וכן חסר בכ"ה ר"ח אקספארד וגם במדרש בני"ר, והשלמתי
החסרון ע"פ כ"ב: רומי, ומנאל גם בפסיקתא וברבתי, וכן בכ"ה ה' של ר' אקספארד: (רנג) כנש פרה, שב"ן ימיה,
וביא מעלה עשוי לעלות עליה, מלשון מקרא ובשם בוצל לכסא (דה"ב פ' י"ח): (רנד) כנש גדוליס עשוי אורה
משל עמון, ע"פ זה יסד הקלירי לפי פרה צפיוס אמרה פטונה, מהון כהן כנש פרה: (רנה) ולא היה אחד מהן
מוציא פרתו בכנש של חבירו, כאשר לפנינו בן חקניו בפסיקתא, עיין שס: ערה קפ"ד, ובעירויו שס שבירושלמי
שקליס פ"ד ה"ב (ובהנפסח לנבלי היא ה"ב) המאמר הזה מקומו אחר המאמר מר' אחא בר חנינא, ובכן
יותר וכל"ג גם לפנינו, וכך הטוסתא שס: (אמר) ר' חנינא (ע"ל אמר ר' אחא בר חנינא) שפיתו גדולה היחה
בבני כהנים גדולים, שיותא משפסיס ככרי וזבז היו מוסיפין בה, בכנש של פרה עומד ולא היה אחד מנאל
פרתו בכנש של חבירו אלא סותרו ובונה אורוו משלו: (רנו) אמר ר' אחא בשם ר' חנינא, כ"ה גם בכ"ה ה'
של אקספארד, ובפסיקתא אמר ר' אחא בר חנינא, ובירושלמי שס אמר ר' חנינא, ובפסיקתא רבתי שס
בני"ר כמו לפנינו אמר ר' אחא בשם ר' חנינא, ובפסיקתא בערה קפ"ה בעירויו כי בתחומה בנדפס ובמדרש
במ"ר חוקת הקר מן אמר ר' אחא עד גוי אחד, יש לתקן ש"ל חסר מן חמן חנינן עד גוי אחד, עיין לעיל
הערה רצ"ב: (רנז) שחים, לשון מקרא בני שחן, (איוב ח) עיין גלוב, וכן מזה אנשי שחן (שחן
פ"ב ע"ב: (רנא) והחן, וירושלמי שקליס שס בני"ר החי"ב ר' עולא קומי ר' שמי
ובהתי. ובכ"ה ה' של אקספארד בני"ר כמו לפנינו: (רנב) ר' אבין בשם ר' אלעזר, כ"ה גם בכ"ה ה'
מאקספארד ובפסיקתא וברבתי, אלז בירושלמי חסר שס האומר וגאמר בלשון אחר מאי דקון על שס מעלה
הוא פרה, בלסול הוא כפרה, פ"י כבוד הוא כמו סלסלה ותרוממך: (רס) שאל עובד כוכבים אחד, מוצא
בתחומה בנדפס ובמדרש בני"ר חוקת ובפסיקתא וברבתי ובילקוט חוקת שס, אך בתחומה בנדפס ע"ל
עובד כוכבים אחד במקום נר אחד: (רסא) וכותשין אורוו, בפסיקתא רבתי בעשות וכושנין, ויפה חידק שס
באלון בעל דע אפרים ע"ל ובושתי: (רסב) שחים שלם סיפין, עיין בפסיקתא בערה קפ"ה: (רסג) חזיות,
ע"ל בערוך ערך חזו, בפסקא דפרה רוח חזיות, פ"י רוח רעה, עכ"ל. ולדעתי הוא מלשון מקרא הכסיר החו
(ישעיה יח ה) ששרשו חזו, ומוזה בלשון חז"ל החיו את הראש, שענינו כריחה והכסר, וכן מנאתי בדרד"ק
בפרשט חזו שכתב חז"ל, החו ענינו כרת, ובמשנה החיו את הראש וכו'. ויש להבין ראייה שהוא מפעלי הכסל
ומדברי חז"ל, רוח חזיות, והיא רוח רעה המסיקה דעתו של אדם, וכן החו כמו הכסיר, עכ"ל. ובמדרש בני"ר
פ"ה קב"ה מכניס בו רוח של חזיות, יש לחסוק מלת שס. ויש לחמר לנכון רוח חזיות,
ובתחומה בנדפס חזיות בתי"ש ע"ל חזיות, ומנאל לנכון בכ"ה ה' של אקספארד: (רסד) עקרין, פ"י שרשי
עששנים: (רסה) כך הרוח הוא, ב"פסתי, ומנאל לנכון בכל המקומות גם בכ"ה רומי, וחסר גם בכ"ה רח"ה.

אעביר מן הארץ (זכריה יג ב), מוין עליו מי נדה והוא בורה]. לאחר שיצא, אמרו לו תלמידיו, לזה (רסו) דחית בקנה, לנו מה אתה אומר, אמר להם חייכם, לא הסת מסמא, ולא המים מסהרין, אלא (גזירתו של מלכי המלכים הוא), אמר הקב"ה (רסו) חקת חקתי לכם גזירה גזרתי אין אתה רשאי לעבור על גזירתי, דכתיב זאת חקת התורה, ומפני כזה (רסח) כל הקרבנות זכרים והיא נקיבה, (רסט) אמר ר' אייבו משל לבן שפחה שמינף פלטרין של מלך, אמר המלך תבא אמו ותקנה את הצואה, כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל:

[בז] (רע) [פרה] (נמדנר יט ב). זו מצרים, שנאמר ענלה יפיה מצרים (ימיה טו ב). אדומה (נמדנר ס), זו בבל, שנאמר אנת הוא (רעא) רישא די דהבא (וינאל ג לח). תמימה (נמדנר ס), זו מדי, (רעב) דאמר ר' חייא בר אבא מלכי מדי תמימים היו, ואין להקב"ה עליהן אלא שעבדו ע"ז שקבלו מאבותיהם בלבד, אשר אין בה מום (ס), זו יון, אלכסנדרוס מוקדון כד הוה חמי לשמעון הצדיק, הוה קאים על רינגלוהי, ואמר ברוך אלהי של שמעון הצדיק, אמרי ליה בני פלמין ידידה, מן קמיה דיהודא את קאי, אמר לחון כד אנא נחת לקרבא, כדמותיה אנא חזי ונצח: אשר לא עלה עליה עול (ס), (רעג) זו אדום, (רעד) שלא קבלה עליה עולו של הקב"ה, ולא דיך שלא קבלה, אלא מחרפת ומגדפת, ואומרת מי לי בשמים וגו' (תהלים טג כה): ונתתם אותה אל אלעזר הכהן (נמדנר סג ג), (רעה) מפני מה נעשית באלעזר, ולא נעשית באהרן, מפני שהיה לו שותפות במעשה העגל]. והוציא אותה מחוץ למחנה (ס), לפי שהוה עתיד לדחות את שרה ממחיצתו: ושחם אותה לפניו (ס), שנאמר כי זבח לה' בכבירה ושבח גדול בארץ אדום (שעש ג ד), (רעו) אמר ר' ברכיה טבח גדול באדום: ושרף את הפרה לעינו (נמדנר סד ה), ויהיבת ליקדת אשא (וינאל יא): את עורה ואת בשרה ואת דמה (נמדנר סה), היא (רעז) ודוכסיה ואפרכיה (ואסטרטיליא) [ואסטרטיליטה], הה"ד הונך ועזבוניך מערבך, מלחך וחובליך, ומחויקי בדקך, ועורבי מערבך [וגו'], יפלו בלב ימים ביום מפלתך (יחזקאל מ כ), אמר ר' שמואל בר יצחק אפי' אותן שהיו חוץ מקהלך, ובאו ונדבקו בקהליך, אף הם יפלו בלב ימים ביום מפלתך:

[בח] [ד"א] פרה (נמדנר יט ב). אלו ישראל, דכתיב כי כפרה סוריה סר ישראל (סוש ד טו). אדומה (נמדנר ס), אלו ישראל, דכתיב אדמו עצם ספנינים (איכה ד י).

הערות ותקונים

(רסו) דחית צקה, כ"ה גס כ"ז רומי, ובתנחומא הכדפס ובמדרש במ"ד, חלל כ"ז רח"ס כ"ז ה' של אקספארד ובפסיקתא הני' דסית נקס: (רסו) חוקה חקתי ט', משל לכן שפחה ט', עיין בפסיקתא הערה קל"ח, ושם העירוהו כי כל הדברים האלה הריק הקליר אל תוך פיוטיו, ע"ש: (רסח) כל הקרבנות זכרים, בפסיקתא הני' קרבנות של זכור, והעירוהו שם בהערה קל"ט כי קן היא הטוסחא הנכונה, כי יחיד מביא קרבן מנקיבה כמו מוכר, אבל קרבנות זכור מובאים רק משל זכרים, משנה תמורה י"ד ע"א: (רסט) אמר ר' אייבו, בפסיקתא הני' אמר ר' לוי, והמאמר מובא בחוס' מ"ק כ"ח ע"א ד"ה מה פרה, ונרש"י ע"ה. ואחר סיום המאמר הזה (נמדנר אות מ') נמצא כ"ז ה' של אקספארד הסופס ומתחיל ויבואו בני ישראל כל העדה (נמדנר כ ה) ע"ה ואכחיד [את] שלשת הדושים כו'. וזה הוסיף מעתיק אחד ע"פ מאמרו תענית ט' ע"א: (רע) פרה זו מלרס, כל המאמר הזה מאות כ"ז ואת כ"ח חקר כ"ז שלפני וגם כ"ז רח"ס, וכן חקר בתנחומא הכדפס ובמדרש במ"ד העתק מהתנחומא. ונמצא כ"ז רומי גם בפסיקתא דרב כהנא פסקא דפרה (דף מ' ע"ב) וברבתי פ"ד, ובילקום חוקת במאמר המתחיל ויקחו אליך בשם הפסיקתא. וע"פ כ"ז רומי בשלמתי המאמר אל תוך גוף הספר: (רעא) רישא דדהבא, במקרא כתיב ראשא די דהבא: (רעב) דלמר ר' חייא בר אבא, עיין בפסיקתא הערה ר"ג, ובפסיקתא רבתי פ"ד הני' זו מדי תמימים היו, וחסר ע"י שגגת המעתיק, דלמר ר' חייא בר אבא מלכי מדי" וקפץ המעתיק בהפסו מן עלת מדי הראשונה למלת מדי האחרונה: (רעג) זו אדום, עיין סרך מלין דר קע"ט שהעיר על המאמר הזה, שגלה לרנס לדרוש דברי שלום וכבדו נגד עמים אחרים וממשלם, רק על מלכות רומי יש דברי תלונה ואנחה, ע"ש: (רעד) שלא קבלה עליה עולו של הקב"ה, בפסיקתא שלא קבלה מאותו של הקב"ה: (רעה) מפני מה נעשית באלעזר, הוספתי ע"פ הפסיקתא, וחסר גם ברבתי, ובפסיקתא כ"ז של אקספארד הטוסחא ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אל עזר הכהן, ר"ל הכהן, ועיין בפסיקתא שם הערה ר"ו העירוהו שע"פ מאמר זה יסד הפייסן ל"פ פרה ע"ש: (רעז) אמר ר' ברכיה, עיין שם בפסיקתא הערה ר"ט: (רעז) ודוכסיה ואפרכיה, חקתי ואסטרטיליטה. בפסיקתא א"י ודוכסיה ואפרכיה ואסטרטיליטס, דוכוס בלי רומי Dux פ"י שר האנא, איפרכוס בלי"י

מדרש חקת תנ"כ

תמימה (נמדבר יט ג), אלו ישראל, דכתיב יונתי תמתי (שם טו). אשר אין בה מום (נמדבר ט), אילו ישראל, דכתיב ומום אין בך (שם ד י). אשר לא עלה עליה עול (נמדבר ט), זה דורו של ירמיה, שלא קבלו עליהם עולו של הקב"ה. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן (נמדבר ג ט), זה ירמיה, דכתיב מן הכהנים אשר בענתות (ירמיה א ב). והוציא אותה אל מחוץ למחנה (נמדבר ט), ועמה הגלי לבבל (עזרא ג י). ושחט אותה לפניו (נמדבר ט), ואת בני צדקיהו ושחטו עיניו (מ"ב כה ו). ושרף את הפרה (נמדבר ט), ושרף את בית ה' ואת בית המלך (מ"ב כה ט, ירמיה כג ג). את עורה וגו' (נמדבר ט), ואת כל בני ירושלים ואת (הבית) [כל בית] הגדול שרף באש (ירמיה ט), ולמה הוא קורא אותה בית גדול, (רעז) אלא זה בית מדרשו של ר' יוחנן בן זכאי, ששם (רעז) מתנים גדולתו של הקב"ה. ולקח (נמדבר טו), זה נבוכדנאצר. (רפ) [הכהן] (ש), זה ירמיה, שנאמר קחנו ועיניך שים עליו (ירמיה לג י). עץ ארז ואזוב ושני תולעת (נמדבר ט), זה חנניה מישאל ועזריה. והשליך אל תוך שריפת הפרה (ש), קמיל המון שביבא די גורא (דניאל ג כג). ואסף (נמדבר ט ט), זה הקב"ה, שנאמר ונשא גם לגיים ואסף נדחי ישראל (ישעיה יא יב). איש (נמדבר ט), זה הקב"ה, שנאמר ה' איש מלחמה (שמואל א ג). מהור (נמדבר ט), זה הקב"ה, שנאמר מהור עינים (מקרא א ג). את אפר הפרה (נמדבר ט), אלו גליותיהם של ישראל. והניה מחוץ למחנה במקום מהור (ש), זו ירושלים, שהיא מהורה. והיתה לעדת בני ישראל למשמרת (ש), לפי שבעולם הזה ישראל משמרים ומטהרים מפי כהן, אבל לעתיד לבא אינו כן, אלא הקב"ה עתיד לטהרן, שנאמר (רפא) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל מומאמתיכם ומכל גלוליכם אמהר אתכם (יחזקאל לו כט):

[כמ] (רפב) וידבר ה' אל משה לאמר, קח את המטה והקהל את העדה [וגו'] והשקית את העדה ואת בעירם [נמדבר כ ז ח], מכאן שהקב"ה חס על ממונן של ישראל. ויקהלו כשה ואהרן את הקהל אל פני הסלע (שם ט י), (רפג) מלמד שכל אחד ואחד רואה את עצמו כאילו עומד על פני הסלע, (רפד) וכן הוא אומר ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד (ויקרא ג), (רפה) וכאן כל ישראל עומדין ורואין נסים שבסלע, התחילו לומר משה חק הסלע, אם הוא מבקש ייצא לנו מים מו, נמצא משה עומד בספק, אם שומע להם מבטל דברי המקום והקב"ה לוכד חכמים בערמם (איוב ג יג), (רפו) לפי שהיה משה משמר בעצמו כל אותן ארבעים שנה, שלא להקפיד כנגדם, שהיה מתיירא מן השבועה שנשבע הקב"ה, אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה וגו' (דברים א לה), אמרו לו הרי סלע, כשם שאתה רוצה להוציא

הערות ותקונים

επαρχος שר הפרשים ואיספרטליט'ס בל"ה ἡγεταῖς ניד מלחמה: (רעח) אלא זה בית מדרשו, משה גם בירושלמי מגילה ריש פ"ג: (רעט) מתנים, פ"י מספרים, מלשון שם יתנו לדקות ה', ובפסיקתא רבתי בשעת טהוין, והנאון בעל ז"ה הסיב לתקן ט"ל מתנין: (רפ) הכהן, זה ירמיה, הוספתי ע"פ הפסיקתא, וליתא גם בדברי וזילקוס, עיין בפסיקתא הערה רט"ז (רפא) וזרקתי עליכם, להמחרת הוה טוון הדוקה סימן רמ"א, גם ע"פ זה יסד הסייטן פיוטו לפרשה פרה, עיין בפסיקתא הערה ר"ב: (רפב) וידבר ה' אל משה, אחר שהשלמתי מאמר גדול ע"פ כ"י רומי, עיין לעיל הערה רט"ז, והמאמר הזה מתחיל בכ"י שלמינו, וכ"ה בנדפס אות פ' ובמדרש במ"ר פ"ט אות פ', ומוצא בילקוס חוקת רמז תשס"ג בשם התנחומא: (רפג) מלמד שכל אחד ואחד כו', כי ה' אפשר להקבל כל ישראל לפניו, אלא שהיה גם שרלו כולם את עמם לפני הסלע, וזה שסיים וכן הוא אומר ואת כל העדה הקהל פתח אהל מועד, ומסיים בוי"ר פ"י אות פ' כל ישראל ששים רבוא ואת אומר אל פתח אהל מועד, אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועם את המרובה. וכן הביא שם המאמר ויקהל משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, אמר ר' חנין כמין כברה היתה וכל ישראל עומדין עליה, אלא זו אחד מן המקראות שהחזיק מועם את המרובה. ועיין ב"ר פ"ה אות ו': (רפד) וכ"ה אומר, במדרש במ"ר נשמע זה ממקומו ע"י שגגה המעתיק או אחד הוסף בלדו ומוצא אח"כ פניהם שלא במקומו, ויש לתקן שם כמו שהוא לפנינו: (רפה) ואלן כל ישראל, בנדפס ובמדרש במ"ר גם בילקוס נוסף, וכן כשעברו את הירדן נכנסו כל ישראל בין שני צדי ארון שנאמר ויאמר יהושע אל כל בני ישראל גשו הנה ושמעו את דברי ה' אליהם (יהושע ג), וכתיב וכל ישראל [וגו'] עומדים מזה ומזה לארון (שם ח) וזה נוסף ע"פ מדרש במ"ר ומדרש וי"ר שם, ע"פ: (רפו) לפי שהיה משה משמר, מוצא בילקוס חוקת שם גם בילקוס איזב רמז תתל"ט בשם התנחומא. ומן אמרו לו הרי סלע מוצא בילקוס תהלים רמז תתל"ט בשם התנחומא:

מסלע אחר תוציא מו, (רפז) צווה עליהם שמעו נא המורים וגו' (נמדר כ י) :
 [ל] וירם משה את ידו ויך את הסלע במטחו פעמים (נמדר כ יא), הכה פעם אחת התחיל
 הסלע נוטף מים מועטין, שנאמר הן הכה צור ויוזבו מים (תהלים עח כ),
 (רפח) כזב שהוא נוטף טיפין, אמרו לו בן עמרם המים הללו ליונקי שדים או לגמולי
 חלב, מיד הקפיד כנגדן, והכהו פעמים, (רפט) ויצאו מים רבים, ואעפ"כ לא עשה משה,
 (רצ) אלא מסלע שאמר לו הקב"ה :

[לא] (רצא) [יען לא האמנתם בי] (נמדר כ יב). וכי לא אמר משה דבר קשה מזה, שנאמר
 הצאן ובקר ישחט להם (שם יא כג), אף שם אינה אמתה והיא גדולה מו,
 ולמה לא גזר עליו הקב"ה מיתה שם, משל למלך שהיה לו אוהב, והיה (רצב) מנים
 בינו לבין המלך בדברים קשים, ולא הקפיד עליו המלך, לימים עמד והנים בפני
 הלגינות, גזר עליו מיתה, אף כך אמר הקב"ה למשה, מה שעשית ביני לבינך
 (רצג) [לא הקפדת], עכשיו כנגד הרבים אי אפשר, שנאמר להקדישני לעיני בני
 ישראל (שם כ יג) :

[לב] ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי וגו' (שם). (רצד) אם משה
 חטא, אהרן מה חטא, משל לבעל חוב שבא ליטול גרנו של לוח, נמל
 שלו ושל חבירו, אמר הלוח אם אני חייב, שכני מה חטא, כך אמר משה רבש"ע אני
 הקפדתי, אהרן מה חטא, לפיכך הקב"ה מקלפו, וללוי אמר תמיך ואורריך [לאיש חסידך
 אשר נסיתו במסה תריבוהו על מי מריבה] (דברים לג ח), (רצה) אמר משה לפני הקב"ה
 רבש"ע הרי גורת עלי למות במדבר עם הדור הרע הזה, שנאמר כמה ימורוהו במדבר
 יעציבוהו בישימוהו (תהלים עח ט), עכשיו יאמרו הדורות אני שוה להם, יכתב עלי על

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

(רפז) לוח עליהם שמעו נא המורים, נדפס ובמדרש צמ"ר פ"ט אחר הסיים שמעו נא המורים נמלא הוספה
 "המורים שטיין הרבה [ונדפס שטיין הרבה, ז"ל שטיין] יש בו, המורים סרננים, המורים שטיים, שכן
 נכרכי הים קורין לשטים מורים, המורים שמורים את מלמדיהן, המורים מורי חלים, שנאמר וימלאהו המורים
 מורי חלים אנשים בקשת (ש"ל לא יג'). וזה נמלא גם כ"י ה' של אקספארד וצ"י ספרדי. וכ"י ה' מתקפארד
 הוא כ"י מהתנחומא אשר כעת בדפוס. וכן נמלא גם בילקוט חוקת שם, רק המלות "שטיין הרבה יש בו" חסר,
 ואין ספק שגחוסף בילקוט מאחד המגיהים כמו שזמאל נדפס ובמדרש צמ"ר או היו צ"י ב"י שהיו לפניו. וכ"י
 רומי וכו' רח"ס ההוספה זו ליתא. ומה שמפרש המורים שטיים שכן נכרכי הים קורין לשטים מורים, ז"ל
 קורין לשטים מורים, עיין פסיקתא פסקא שמעו ובהערה מ"ה שם. והנאצי שם כי נמלא זה גם באיכה רבתי
 בפתיחתא ובמדרש שו"ט מומור ט', ובילקוט לפניה רמז תקס"ו, וכן הוא בלמנה ביוניט פ"ט שוטה וכסיל,
 והפירוט המורים מורי חלים, רמז אל לשון דער, כחך שחוט : (רפח) כזב שהוא נוטף טיפין, עיין שמ"ר פ"ג :
 (רפט) ויצאו מים רבים, נדפס ובמדרש צמ"ר וכו' ה' של אקספארד וצ"י ספרדי ובילקוט חוקת נוסף
 "ושטפו כל מי שהיה מרין כנגדו [בתנחומא הנדפס נתון כנגדו, ובילקוט מרגנין] שנאמר ונחלים ישטפו". וזה ליתא
 גם כ"י רומי וכו' רח"ס : (רצ) אלא מסלע שאמר לו הקב"ה, נדפס ובמדרש צמ"ר נוסף, ומניין שאף אותו
 סלע. שאמרו ישראל עליו וכל סלע וסלע וזרור שהיה באותו מקום. היו מוילאים מים שנאמר יבקע זררים וגו'
 (תהלים סג). ונדפס שם סיים עוד, "משה כבר היה בידו את שלו ששחקו ולא אמרו שירה לכן נחפשו".
 וכו' ה' של אקספארד גורם כבר היה בידו אות שלו ולא אמר שירה ונשחקו. ובילקוט חוקת שם רמז
 חס"ג נמלא ג"כ ההוספה רק בנוסחא "חמרת" וכבר היה בידם שלם ששחקו ולא אמרו שירה" ופי' הו"ד דק"ל
 הלא אין הקב"ה מעניש על חטא ראשון כ"א על חטא שלישי ולמה העניש הקב"ה למשה ולאחריו על חטא ראשון
 לו"א שהיו שלם, חסאים שקראם ממרים ושהכה הסלע, ושלא אמרו שירה על הנס הזה, עכ"ל. אולם לפי
 דבריו עיקר חסר מהספר, ויותר נכון כעירכת התנחומא הנדפס, ובעל הילקוט הניג מלת "שלם" במקום
 "שלו". (רצא) יען לא האמנתם בי וכי לא אמר משה דבר קשה, נדפס ובמדרש צמ"ר יש סדר אחר, כי
 מוקדם המאמר מאות ל"ב לפני זה, ע"ס : (רצב) מנים, לשון התנאות דבר כנגדו : (רצג) לא הקפדתי,
 הוספתי כמו שהוא בתנחומא הנדפס, והיא הוספה המדפוס ממאמנו, וליתא בדפוס קאנשעמאליא ודפוס
 וויניציא, וכן ליתא במדרש צמ"ר. והרד"ל הגיה במדרש ע"פ ההוספה היא ונעלם ממנו כי היא הוספה
 המדפוס המהמנובי : (רצד) אם משה חטא אהרן מה חטא, נדפס הגי' למה נעטם אהרן, ובמדרש צמ"ר
 למה נחפס אהרן, והמאמר מוצא בילקוט רמז חס"ד בשם התנחומא, ויש לתקן שם במקום אמר משה אהרן
 מה חטא ל"ל אם משה חטא אהרן מה חטא : (רצה) אמר משה לפני הקב"ה, עיין לעיל הערה ר"א כי
 בתנחומא הנדפס ובמדרש צמ"ר יש סדר אחר, כי אחר הסיים וללוי אמר תומיך ואורריך וגו' מתחיל שם
 המאמר אשר לפנינו בלתי נ"א אמר משה דבר קשה מזה, ואחר הסיים המאמר מאות ל"א המסיימת

[לג] וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל וגו' (נמדרג כ יד)
(רצמ) ויש"ה וחרפה לא נשא על קרבו (תהלים טו ג), בנוהג שבעולם אדם
עוסק בפרקמטיא עם חבירו והפסיד, פירש ממנו ואינו רוצה לראותו, ומשה אע"פ
שנענש על ידי ישראל, שנאמר וירע למשה בעבורם (שם ק לג), לא פרק משואן מעליו,
אלא וישלח משה מלאכים: אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו (נמדרג טז), אמר
לו אתה ידעת כשאמר הקב"ה לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (בראשית טו יג), אנו
נשתעבדנו ואתה בן חורין:

[לד] וירדו אבותינו מצרימה (נמדרג טז עו). (ש) כל אותו הענין, משל לשני אחים שיצאו שפר חוב על זקנים, עמד אחד מהם ופרע אותו, לימים התחיל לשאול חפץ מאחיו, א"ל אתה ידעת שאותו חוב על שנינו היה, ואני הוא שפרעתיו אל תחזורני (שא) מן הפצי שאני שואל :

[לה] (שב) **נעברה** נא בארצך ונ' ולא נשתה מי באר (ש כ"ו) . מי בורות היה צריך לומר, לימודך תורה דרך ארץ, שהחולך לארץ שאינה שלו, (שג) [ויש בידו צרכיו], שלא ישתה משה שבידו, אלא שלו יהא מונח, ויקנה מן החנוני בשביל להדגותו, וכך אמר לו משה, הבאר עמנו, ומן שלנו אנו אוכלים, לא תאמר שאנו מסריחין עליך, שבר אתה עושה לעצמך, (שד) וכן אמר משה אוכל בכסף

שנאמר להקדישי לגיטי בני ישראל, נמצא בנדרס (באמצע אות י') ובמדרש במ"ר (פ"ט אות י"א) ומאמר אחר המהמיל וז"ל יש הכל אשר נעשה על הארץ כו' עד וזו אכלה פני שביעית ולקחה. ואח"כ מתחיל שם כמו לפנים, אף כך אמר משה רבנו"ע הרי גורת עלי למוות במדבר, וכל ההוספה נמצאת גם בכ"ה' של אקספארד ובכ"ה' ספרדי ודפוס קאנפאטאניא ודפוס וויניצ'א, וזן התחנומא הדפוס העתיק בעל מסדרו של המדרש במ"ר, אבל בילקוט רמז תשס"ד ליתא: (רצ"ו) בקש הרועה ליתאם לפלטרין של מלך, בילקוט חוקת שם סיים "א"ל המלך (נמה) אם אחה נכנס מה יאמרו הצביות [שאתה האל?], תתגיית חוקת שם המדרש במ"ר (אות י"ג). ובנדרס "א"ל המלך יאמרו שאתה השכינה האל", ועיין שם שם"ר פ"ב אות ד' ופ"ה אות י', ודברים רבה פ"ב אות ט' וסוף פ"ח: (רצ"ז) אין לדור המדבר, בנדרס אין למתי המדבר ז"ל לדור המדבר, וממא לנכון בכ"ה' של אקספארד: (רצ"ח) ומשפסיו עס ישראל, בנדרס ובמדרש במ"ר סיים לך נאמר לא חביו לא הקבל הזה שילא עמך, ואח"כ נמצא בנדרס ובמדרש במ"ר הוספה (בנדרס אות י"א, ובמדרש במ"ר אות כ"ד), המה מי מריבה כו' עד סופו, ויתא בכ"ה' רומי וכ"ה' רח"ס, וממא גם בכ"ה' של אקספארד ובכ"ה' ספרדי: (רצ"ט) זש"ה וחרפה לא נשא על קרבו, מוצא בילקוט חוקת רמז תשס"ד בשם התחנומא. והתחלת המאמר מוצא גם בילקוט תהלים רמז תרס"ו בשם התחנומא, ומוצא בנדרס (אות י"ד) ובמדרש במ"ר (אות ס"ו): (ש"ל) כל אלוהו העיני, וכ"ה' רח"ס ובנדרס ובילקוט שם, ובכ"ה' רומי וכול העיני, ובמדרש במ"ר נכתב: וירדו אבותינו על אלוהו עיניו ז"ל כל אלוהו העיני, ר"ל וכל העיני המפורס בכתוב, ומורגל לשון זה במדרשים: (ש"א) מן הפני שאני שואל, אחר הסיום הזה נמצא הוספה בנדרס וכן העתיקה גם בעל מדרש במ"ר וממא גם בכ"ה' של אקספארד ובכ"ה' ספרדי. וירדו אבותינו מארים מה סינן של אבות כאל, שנאמר וירשו לנו מארים ולאבותינו, ללמדך שכל זמן שישראל בלעזר אף הם בזה"ה. וזה ליתא גם בכ"ה' רומי ורח"ס ויתא גם בילקוט חוקת שם: (שב) נעברה, מוצא בילקוט חוקת שם בשם התחנומא, וז"ל בנדרס ובמדרש במ"ר, ומוצא גם בנדרס: (שג) ויש ידעו דברים, הוספתו כמו שהוא בכ"ה' רומי, וכן בנדרס ובמדרש במ"ר, ויתא רח"ס ולא בילקוט: (שד) וכן אמר משה אוכל בכסף תשיבירי, כ"ה' בכ"ה' רומי וכ"ה' רח"ס ובילקוט. ובנדרס ובמדרש במ"ר הגי' וכן אמר לו הקב"ה למשה אוכל תשיבירו מאלהם בכסף ואכלתם (דברים ז ו) וכ"ה' בכ"ה' של אקספארד ובכ"ה' ספרדי. ואחר זה נמצא שם הוספה, ומהאמר להם לישראל החירו להם כיסם (בנדרס נעשה כספיקם, ומוצא לנכון בכ"ה' של אקספארד, ובמדרש במ"ר במקום להם ז"ל להם) שלא יאמרו עבדים היו ועניים [הם], הראו להם עשיריכם וידעו שלא יאמרו הפסדתם נעשיתם שכבר אמר הקב"ה ואחר כך יאלו בנדרס גזול

תשבירני (דברים כ כח) : דרך המלך נלך (נמדנר כ י), (שה) שאנו חוסמין את בהמתינו : לא נמה ימין ושמאל (ש), זו קשה מכולם, שאמרו בכל מביבותינו יש לנו רשות להרוג ולבנו, ובגבולך לא נמה ימין ושמאל וגו' :

[לז] ויאמר אליו אדום לא תעבור בי וגו' (שם שס יח) . וז"ה אני שלום וכי אדבר חמה למלחמה (תהלים קכ י) , ומניין שאף הקב"ה אמר להם שאין מניחין אתכם לעבור, ולא הכל מהם, אלא אני הוא שרוצה, (שו) שנאמר אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם וגו' (דברים כ ב) :

[לז] ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל וגו' (נמדנר כ כג) . (שו) וז"ה (שה) בהתחברך (דרשע) [עם אחיהו] פרץ ה' את מעשיך (דברים כ ל), על שנתחברו לרשע זה לעבור בארצו חסרו אותו צדיק, לכך נסמכה אסיפת אהרן אהר פרשת מלך אדום, (שם) ויש ישראל מעליו, ויסעו מקדש : [ויבאו בני ישראל כל העדה] (נמדנר כג כג), מהו כל העדה, (שי) עדה שלימה, עדה הנכנסת לארץ, לפי שמתו ויצאי מצרים, ואילו אותן שכתוב בהן ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים י ד) : [הר ההר] (נמדנר שס), מהו הר ההר, (שיא) הר על גבי הר, כתפוח קטן על תפוח גדול, ואע"פ שענין מהלך לפניו משפיל את הגבוה, ומגביה את השפל, הניח הקב"ה את ההר דונמא שידעו נסים שעשה להם הקב"ה, שלא הניח הר במדבר, שלא יהו מתייגעים עליהם, ולא עוד אלא אע"פ שהיה הענין עושה כל המדבר מישור, היה מניח מקום גבוה למשכן, שהיה שם חנייתו, והניח שצ"ש הרים, הר סיני לשכינה, הר נבו לקבורת משה, וההר ההר לקבורת אהרן :

[לח] (שיב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בהר ההר [וגו'] יאסף אהרן (נמדנר כ כג כד) (שיג) למלמד שמודיעין לצדיקים יום מיתתן, כדי שיוירשו כתרם לבניהם, ומפני מה לא מת אהרן כמו שמותה מרים, (שיר) ולא ידע בה בריה, אלא נאמר למשה יאסף אהרן, משל למלך שהיו לו שני (שמו) [קלנליקין] [קתוליקין], ולא היו עושין בלא דעת המלך, היה לאחד מהן חלוק יפה אצל המלך, והיה המלך צריך לו,

הערות ותקונים

גדול, וידעו שאין אתם הסרים כלום, ולא משלכם אתם נוחטין, שנאמר כי ה' אלשיך צרכך בכל מעשה ידך וגו' (נמדנר ב), ע"כ. וההוספה הזאת נמצא גם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי ונדפוס קאמפטאטינא וגם בדפוס וויניציא : (שה) שאנו חוסמין את בהמתינו, שלא ינו לבאן ולכאן לאכול, כן מוצא בדפ"ט ע"ה"ט : (שו) שנאמר אל תתגרו, נדפס (אות י"ג) ובמדרש נמ"ר (אות ט"ו) טספ אחר זה וכתוב וימאן אדום נתן את ישראל (נמדנר כ כג) ואחרי כן שלחו אל מלך מואב ולא אבה, אע"פ שאינו מפורש כאן כרי מפורש בשופטים, מלמד שהכל ברור הקודש שלא היה נכבדן קל מיתתו והוא פירש, שנאמר וישלח ישראל מלאכים אל מלך מואב לאמר אעברה נא בצרכך (שופטים י"א י"ז), ואף משה רמז שג"ה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמאובים היושבים בער (דברים כ כט), ונמצא גם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי ובדפוסים הראשונים, וליתא בכ"י רומי ולא בכ"י רח"ס : (שו) וז"ה בהתחברך וגו', מוצא בילקוט חוקת רמז תשס"ד, ובפסוק נדפס מדרש, וז"ל תנחומא, והליון תנחומא נמצאם שלפני מוסב גם על זה, ומוצא גם בנדפס אות י"ד ובמדרש נמ"ר שם אות ט"ו : (שו) בהתחברך לרשע, כן מוצא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט ובתנחומא הנדפס בדפוסים הראשונים וגם בדפוס מאנטוואן, אולם שג"ה הליון כמו שתקנתי "עם אחיהו" : (שם) ויש ישראל מעליו ויסע מקדש, הכתוב ויש ישראל הוא פרשת מלך אדום, והכתוב ויסעו מקדש הוא פרשת אסיפת אהרן, וסמוכים זה לזה : (שי) עדה שלמה, עדה הנכנסת לארץ, לזה המאמר טוון רש"י בפי"ט ע"ה"ט כולם שלימים ועומדים ליכנס לארץ, שלא היה בהן אחד מלוחם שנגזר גזירה עליהם, שכבר כלו מתי מדבר, ואילו מאותן שכתוב בהן חיים כולכם היום : (שיא) הר על גבי הר כו, מוצא בדפ"ט ע"ה"ט : (שיב) ויאמר ה' [וגו'] מלמד, מוצא ג"כ בילקוט שם, והליון תנחומא מוסב גם על זה, עיין לעיל בפרשת ש"ז, ומוצא בנדפס (אות ט"ו) ובמדרש נמ"ר פ"ט אות י"ז : (שיג) מלמד שמודיעין לצדיקים יום מיתתן, הייט שהגיע עת המיתה, אבל מקודם אין מודיעין, עיין נמצא שבת דף כ' : (שיר) ולא ידע בה בריה, פי' קודם שמתה, ובנדפס ולא נתעסק בו בריה, אולם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובמדרש נמ"ר ובילקוט הוא כמו שלפנינו. ועתה ראינו בדפוס ראשון כתוב ולא בה בריה, וחכר מלת "ידע" בדפוס וויניציא חיקן המלכים והליון ולא נתעסק בו בריה : (שמו) קלנליקין, תקנתי קתוליקין, כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס ובמדרש נמ"ר קתוליקין, ופי' ביוני ממונה על דברי הכית, עיין ערוך קתולוס, ועיין פה"ס מ"ב, ובילקוט חוקת הג' סקליקין, ופי' ביוני בית דין, עיין ערוך

מדרש הקת תנחומא

אמר המלך אע"פ שאני צריך לו שהוא ברשותי, איני מסלקו עד שאני מדיעו, אף כך אמר הקב"ה, הללו שני צדיקים לא עשו דבר חוץ מדעתי, עכשיו שאני מסלקו, איני מסלקו עד שאודיעם, (שמו) לכן נאמר יאסף אהרן:

[למ] (שיו) (על אשר מעלתם בי) [על אשר מריתם את פי למי מריבה] (נמדר כ כד). וז"ל לא ירעיב ה' נפש צדיק (משלי יג), זה אדם הראשון, שכל הצדיקים שעמדו ממנו. ונגזרה עליהם גזירת מיתה, אינן נפטרין עד שרואין פני שכניה, ומוכיחין אדם הראשון ואומרין לו אתה גרמת לנו מיתה, והוא משיבן אני בירי חסא אחד, ואתם אין כל אחד ואחד מכם, שאין לו בידו הרבה עוונות, ומנין שרואין פני שכניה, שנאמר אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים (ישעיה נה), והצדיקים נענשין מיתה על ידי עבירות קלות, שלא יהא אדם הראשון נתפס על ידיהם, שנאמר לא ירעיב ה' נפש צדיק, לכן נאמר על אשר מריתם [את] פי:

[מ] (שית) קח את אהרן [וגו'] והפשט את אהרן (נמדר כ כה כו). אמר הקב"ה למשה הרי אתה מנחמו, (שיט) שאתה מוריש כתרו לבנו, מה שאין אתה מוריש לבניך: ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אותם את אלעזר בנו (שם שם כח), (שכ) והלא אם יצא הכהן גדול בבגדי כהונה חוץ להר הבית סופג את הארבעים, שהיו צמר ופשתים, אלא להודיעך שבלשון שקרבו לכהונה, ואמר לו קח את אהרן (ויקרא כ ב), בו בלשון אמר לו לעלות בהר: ויעש [משה] כאשר צוה ה' (נמדר כז כח), ללמדך שאע"פ שאמר לו גזירה קשה על אחיו, לא עיכב:

[מא] ויראנו כל העדה כי גוע אהרן (שם שם כט). כיון שירדו משה ואלעזר [מן ההר], נתקבצו כל העדה עליהם, ואמרו היכן אהרן, אמרו להם מה, אמרו להם היאך יכול מלאך המות לפגוע בו, אדם שעמד שמלאך המות ועיצרו, שנאמר ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה (שם יג), אמרו להם אם אתם מביאין אותו מוטב, ואם לאו נסקל אתכם, באותה שעה אמר משה רבש"ע הוציאנו מן החשד, מיד פתח הקב"ה את המערה והוציאו להם וראוהו, שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן וגו': [מב] (שבא) [ויראנו כל העדה וגו']. מה כתיב אחריו, (שכב) וישמע הכנעני מלך ערד (שם כא), (שכג) זה עמלק, שנאמר עמ"ק יושב בארץ הנגב (שם יג כט), והיה יושב על הפירצה, כיון ששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד, מיד

הערות ותקונים

ערדו בערנו: (שמו) לכן נאמר יאסף אהרן, אחר זה נמנא' הוספה נדפס והועתקה אח"כ במדרש נמ"ד "אמר לי משה רבנו [של עולם] הניח אותו אלל בני ראובן ובני גד, א"ל אשר נתתי לבני ישראל מיתתו מעכבת מתנת ארץ ישראל, ראוך שלא ימות ולא ימסו ישראל לארץ, לכן נאמר אשר נתתי לבני ישראל" וההוספה הזו ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ם ולא בילקוס, ונמנא' בכ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי: (שיו) על אשר מעלתם בי, וכ"י בכ"י רומי וכ"י רח"ם ונדרפס ובילקוס, והוא פסוק בדברים ל"ב כ"א, וז"ל כמו שתקנתי על אשר מריתם את פי, והוא שם במקומו במדרש כ' כ"ד, וזה שסיים בסוף המאמר לכן נאמר על אשר מריתם את פי. ובילקוס שם סיים לכן נאמר על אשר מריתם בי ז"ל את פי: (שיו) קח את אהרן, מובא בילקוס חוקת שם, וגם זה הוא שם התנחומא, ובנדרפס בסעודת וידבר ה' קח את אהרן נתפשט את אהרן. ז"ל ויאמר ה' וגו' קח את אהרן וגו' והפשט את אהרן: (שיט) שאתה מוריש כתרו לבנו, כ"ה בכ"י רח"ם: ובנדרפס ובמדרש נמ"ד וככ"י רח"ם שהוא מוריש כתרו לבניו, וזו גי' ישרה, ועיין רש"י עה"ט שהביא וז"ל קח את אהרן בדברים של נחומים, אמור לו אשריך שתרשף כהרן כחון לבנך, מה שהלך אני זכאי לך, וראיתי בילקוס הביא שהוא מוריש כתרו לבנך, ונכתב נדלו שהוא מוריש כתרו לבנו: (שכ) והלא אם יצא הכהן הגדול בבגדי כהונה חוץ להר הבית כו', עיין יומא ע"ב ע"א, ועיין בחדושי הרש"ם שכתב משמע אבל בהר הבית אינו סופג את הארבעים אפילו שלא לצורך עבודה, וזה שלא כדעת הרמב"ם ז"ל, בסוף ה' נלאים שכתב דלפלו נמקדס לוקין, וכבר רמז הגאון בעל שגת אריה סוף תשובה למ"ד להמדרש הא: (שבא) ויראו כל העדה, מובא בילקוס שם בשם התנחומא. ועיין פרקי דר"א פ"ו, ספרי וילך פסקא ע"ד, וברש"י עה"ט: (שכב) וישמע הכנעני מלך ערד זה עמלק, מובא בילקוס שם בשם התנחומא: (שכג) זה עמלק, בנדרפס ובמדרש נמ"ד נוסף את מנא' שחיון שמת אהרן ונחלקו ענני כבוד ונראו כלשה פרועה, ומי היה מלך ערד? זה עמלק. והוא מעמלא ירושלמי כוסה פ"א, יומא פ"א, וסדר עולם רבא פ"ט, ועיין בנמנא ר"ה ג' ע"א, ובתוס' שם ד"ה וישמע הכנעני מלך ערד שהביאו במדרש אמרין דהיינו עמלק, ונרשם

מדרש חקת תנחומא סג

נתגרה בהן: דרך האתרים (ממדרג כ"ה). (שכד) שמת התייר הגדול, שתר להם את הדרך, שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (ס"ג): וילחם בישראל (ס"ה כ"ה). עמלק היה, למה קראו כנעני, לפי שנאמר ישראל להלחם עם בני עשו, שנאמר בהם אל תתגרו בהם (ויג' כ"ה), כשבא עמלק ונתגרה בהם (שכה) פעם ושתים, אמר להם הקב"ה אין זה אסור כבני עשו, אלא הרי הם ככנעניים, שנאמר בהם כי החרם תחרימם החתי והאמורי הכנעני (ס"ז כ"ו), לכך נקרא כנעני, (שכו) ומעולם היה עמלק (מכת) [רצועת] מרדות לישראל, (שכו) את מוצא במות אהרן, יצא עליהם עמלק (שכה) וחזרו ישראל לאחוריהם שבע מסעות, שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וגו' (ס"ו), וכי שם שמת אהרן, והלא בחר ה' את, שנאמר וימת (שם אהרן) [אהרן] שם בראש הדרך (ממדרג כ"ה), והפסוקין מוכיחין שבע מסעות לאחור, ללמד שחזרו לאחוריהן:

[מג] (שכט) ויסעו מהר החר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך (ס"ח כ"ד). והלא כתיב ורוחך הטובה נתת להשכילם (מחמ"ט כ"ג), אלא אותן שיריים שיצאו ישראל ממצרים, שנגזרה עליהם מיתה, לא היו רואין במדבר נחת רוח, ולא רוח טובה, וכן הוא אומר ובניכם יהיו רועים במדבר (של) [וידעתם את תנאותי] (ס"י י"ג נ"ה), וזה שקצרה נפש העם בדרך:

[מד] וידבר העם באלהים ובמשה (ס"ט כ"ה). (שלא) השוו עבד לקונו: ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (ס"ט). שלא היה אותו הדור יכול למעום טפירות הארץ כלום, אמר ר"ע כשהיו סגלין להם תננין [הסל] מן פירות הארץ היו מתים, (שלב) שנאמר אם יראו

הערות ותקונים

נלדו תנחומא חוקת, ועיין מה שהעיר המפרש רמ"ז על דברי התוס' שלחם השינו על רש"י: (שכד) שמת התייר הגדול, מוצא ברש"י על הכוונה: (שכה) פעם ושתים, כ"ה רומי ראשונה ושניה. נדדפס פעם אחרת, אולם במדרש נמ"ר ונכ"ה כ' של אקספארד נאמר כמו לפנינו פעם ושתים: (שכו) ומעולם היה עמלק מכת מרדות, בכל המקומות הג' ראוה מרדות, וכן מוצא ברש"י ע"ה" ועמלק מעולם ראוה מרדות לישראל מומן בכל מה לפרענות: (שכו) את מוצא, נדדפס [אות י"ח] ובמדרש נמ"ר [אות כ'] מוצא הכסף ומתחיל את מוצא כיון שאמר ה' כי בקרבנו אם אין (שמות יד), מיד יוצא עמלק ויכא ויראו כל העדה כי גוע אהרן וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי נא ישראל וגו' וילחם בישראל וישב ממנו שני, ויאמרו איש אל אחיו נחמה ראש וגו' (ממדרג יד), וידד העמלקי והכנעני וגו' ויטס ויכתום עד החרמה (ס"ט), ע"כ. והא"ל מתחיל את מוצא כמו לפנינו, וזאת הכוונה ליתא גם כ"ה רומי וכ"ה רש"י: (שכה) וחזרו ישראל לאחוריהם שבע מסעות, וכ"ה נדדפס ובמדרש נמ"ר ס"ט, ובסדר שולס פ"ט שבע מסעות, אולם במכילתא נכלה פרשה א' פסוק ויסע משה, איתא ק', וכן מצינו שחזרו לבטוח של אהרן לקבורתו שמונה מסעות, שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו' שם מת אהרן וגו', וכי במסורה מת הלא לא מת אלא בחר ה' את אהרן ויעל אהרן הכהן וגו', ומה תלמוד לומר שם מת אהרן ויקבר שם, אלא מלמד שחזרו לאחוריהם לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות, שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו צבני יעקן, ויסעו מבני יעקן ויחנו בחור הגדגד, ויסעו מחור הגדגד ויחנו צינצחה, ויסעו מיצנצחה ויחנו צנצורה, ויסעו מעצנצורה ויחנו בענין נבר, ויסעו מענין נבר ויחנו במדבר זין, היא קדש. ויסעו מקדש ויחנו בחר ה' (ממדרג ג' לא עד ג'). וכן בירושלמי סוטה סוף פ"א ויומא פ"א ה"א הנירסא ונעטו לאחוריהן שמונה מסעות, ובאמת כאשר הביא רביא מהכתוב אינם אלא שבע מסעות. ואולי צל תנחומא חשב המסעות שכלו שבע פעמים, ובעל המכילתא חשב המקומות שהיו בהם שמונה מסעות. ועיין ברש"י ע"ה" (פנחס כ"ו, עקב י"ו) והביא ג"כ שמונה מסעות, ע"ה. אולם ברש"י (חוקת כ"ה ד) הביא כמו שהוא בתנחומא שחזרו שבע מסעות, וסיים ולא בדוק במסעות ותמלא שבע מסעות מן מוסרה עד הר ה' ס"ל. וגם לפניו היה בתנחומא והפסוקין מוכיחין שכן 'ו' מסעות. ומה שסיים בתנחומא לפנינו גם נדדפס וגם במדרש נמ"ר, והפסוקין מוכיחין שבע מסעות לאחור' ובמדרש רבה והפסוקין מוכיחין שכן שבע מסעות, הוא מאמר מוסר מזה המסדר, וינלקס חוקת שם שש בתנחומא ליתא, וכך איתא שם, והלא בחר ה' את דכתיב וימת אהרן שם בראש החר, אלא ללמד שחזרו לאחוריהם. ועיין ג"כ במדות ספרים לידיד הרב הגדול ובי' מהרא"ה ווייס כ"ה במכילתא שם: (שכט) ויסעו מחר ה' מוצא בילקוט חוקת שם, וחסר הליון תנחומא, וכן המאמר גלאחריו וידבר העם הוא בתנחומא: (של) וידעתם את תנאותי, משנן כי הביא אביה אוחה שפי' הסרת רטון, וכן כאלו הסרת רטון וקולר רוח ועקת נפש: (שלא) השוו עבד לקונו, מוצא ברש"י ע"ה" (שלב) שנאמר אם יראו האנשים וגו', כ"ה גם כ"ה רומי

מדרש **הקת** תנחומא

האנשים וגו' (במדבר ל"א), כל טוב הבא מחמת הארץ, לכך כתיב ותקצר נפש העב
בדרך (שם כ"ד):

[מה] (שלם) וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים (שם ס"ו). מה ראה הקב"ה לפרוע
מהם בנחשים, (שלם) אלא נחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל,
ולא למדו ממנו, אמר הקב"ה יבא הנחש שהתחיל בלשון הרע, ויפרע ממספרי לשון
הרע, הה"ד ופורץ גדר ישכנו נחש (קט"ז ח): ד"א למה נפרע מהם בנחשים, (שלם) הנחש
אפילו אוכל כל מעדני עולם הנפכין לו לעפר בפיו ובמעיו, שנאמר ונחש עפר לחמו
(ישעי ס"ב), ואילו אוכלים את המן, שנאמר למשעמים הרבה, שנאמר ויתן להם (את)
שאלתם (תהלים ק"ט), ואומר זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים כ'),
יבא נחש שאוכל מינין הרבה, (שלם) ובפיו טעם אחד, ויפרע (ממין אחד ואוכלין) [מאוכלי
מין אחד] וטועמין מינין הרבה: השרפים (במדבר כ"א), (שלם) שהן שורפים את הנפש:
[מז] ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו (שם ס"ו). ידעו שדיברו במשה ונשתמחו לפניו,
ואמרו התפלל אל ה' (שלם) ויסר מעלינו את הנחש (שם), להודיעך את
עונותינו של משה, שלא נשתהה לבקש עליהם רחמים, ולהודיעך כח התשובה, כיון
שאמרו חטאנו, מיד נתרצה להם, (שלם) ללמדך שאין המוחל נעשה אכזרי, (שם) ומנין
(שם) שאם טרח אדם להכירו ואמר לו חטאתי, ואינו מוחל לו שנקרא חוטא, שנאמר
(ויגס) [גם] אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדול להתפלל בעדכם (ש"א י"ב), אימתי כשבאו
ואמרו לו חטאנו, (שם) [שנאמר] ויאמרו (העם אל שמואל) חטאנו וגו' (שם ס"ו): ויאמר
ה' אל משה עשה לך שרף [וגו'] והיה כל הנשור (במדבר כ"א). לא נשור נחש בלבד,
אלא כל הנשור, (שם) אפילו נשור פתן ועקרב והיה רעה ובלב: ויעש משה נחש בחושת
(שם ס"ט), ורקו לאויר ועמד: (שם) ויסעו בני ישראל ויחנו באבות (שם ס"ט). שנעשו

הערות ותקונים

וכ" רח"ם, אולם בנדפס ובמדרש במ"ר מוצא הכתוב „אם יראה את צלמים האלה הדור הרע הזה וגו'
(דברים א' ל): (שלם) וישלח ה' בעם הנחשים, מוצא בילקוט שם ד"ה וישלח בעם התנחומא: (שלם) אלא
נחש פתח בלשון הרע תחלה, מוצא ברש"י עה"ה, ועיין שם"ר פ"ג אות י"ב, וכאן דברו לשון הרע על הקב"ה
ועל משה ועל המן: (שלם) הנחש אפילו אוכל כל מעדני עולם, עיין יומא דף ע"ה: (שלם) ובפיו טעם אחד
ואין מתרעם על בוראו, עיין בחרונו המכונה יב"ע עה"ה: (שלם) שסם שורפים את הנפש, בנדפס (אות
י"ט), ובמדרש במ"ר (אות כ"ב) „ר"י יודן אומר הנחשים שהיה הענן שורף אותם ועושה אותן גדר למחנה
לסודיעם נסים עשה להם המקום, אותן גירה בהן" ונמצא גם כן ה' של אקספארד ובכ" ספרדי:
(שלם) ויסר מעלינו את הנחש, בנדפס נוסף „רבי אומר נחש יחיד יהיה". ובמדרש במ"ר (אות כ"ג)
הספרים הנלוות „רבי אומר" והמ"ר העיר שם בתנחומא לא גרס נחש יחיד יהיה, ובאמת נמצא בנדפס, ואולי
ראה בילקוט שהביא המאמר נחש התנחומא ולא גרס זה, לכן כתב בתנחומא לא גרס, או י"ש לתקן בתנחומא
גרס ר"א נחש יחיד יהיה: (שלם) ללמדך שאין המוחל נעשה אכזרי, בנדפס שאין המוחל נעשה להם אכזרי,
ובמדרש במ"ר שאין המוחל נעשה אכזרי, וכתב המ"ר בתנחומא גרס מכאן שלא יהיה המוחל אכזרי, והעיר
בעל עץ יוסף בנדפס שם בתנחומא שלפנינו ליתא זה, אולם המ"ר הביא כמו שראה בילקוט שם בנחש
התנחומא: (שם) ומנין, בנדפס ובמדרש במ"ר נוסף לפני זה „וכ"ה אומר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא
האלהים את אבימלך ואת אשתו (בראשית כ' יז) וכ"ה אומר וה' שב את שבת איוֹב בהתפללו בעד רעהו (איוֹב
מז' י'). וזה הוסיף המוסדר בתנחומא הגדפס ע"פ לשון המשנה ב"ק דף ז"ב ע"א. ומנין שאל לא מחל לו
שבו אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא האלהים את אבימלך וגו'. והכתיב וה' שב את שבת
איוֹב בנמצא שם על כל הנבזק רחמים על חבירו והוא נר"י לאחור דבר הוא נעשה תחלה: (שם) שאם
סרח אדם לחבירו, עיין ברכות דף י"ב ע"ב: (שם) שנאמר ויאמרו העם אל שמואל חטאנו וגו', ובנדפס
מוצא ג"כ ויאמר העם אל שמואל חטאנו כי עברנו וגו', ואין זה לשון הכתוב, ונמצא ויאמר שמואל אל
חטאתי כי עברתי את פי ה' (ש"א פ"ז כ"ד), והכתוב הזה הוא בשאל ואין ענין לכאן, ונ"ל ויאמרו חטאנו
כי עזבו את ה' (שם י"ב י'). וראיתי במדרש במ"ר (אות כ"ג) הביא שני כתובים כאחד שנאמר ויאמרו כל
העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך וגו' כי יספנו על כל חטאתינו (ש"א י"ב יט) ואח"כ הביא ויאמר העם אל
שמואל חטאנו כי עברנו את פי ה' ואת דבריך, מוצא הכתוב הזה בצינוט כמו שהעתיק מן התנחומא, כי
בכתוב נאמר ויאמר שמואל אל שמואל כי עברתי את פי ה' ואת דבריך, והוא לשון הכתוב (ש"א פ"ז כ"ד)
ואין ענין לכאן. רק י"ש לתקן כמו שהעירוני שז"ל ויאמרו חטאנו כי עזבו את ה'. ועיין בחזוני הרד"ל
שלא העיר לתקן כמו שהקאית: (שם) אפילו נשור פתן ועקרב, כ"ה גם בילקוט והוא מתנחומא, ובנדפס
ובמדרש במ"ר אפילו נשור מפתן ועקרב, ועיין רש"י עה"ה: (שם) ויסעו בני ישראל, מוצא בילקוט חוקת

אויבים למקום: ויהנו בעיי העברים (במדבר כא יא). שהיו מלאים עבירות: ויחנו בנחל זרד (שס טז י). שלא היה הנחל אלא (שמה) כמלא זרד, ולא יכלו לעבור שלשים ושמונה שנה, [שנאמר] עתה קומו ועברו [לכם] את נחל זרד [וגו'], והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה (דברים כ ג יד): משם נסעו ויחנו מעבר ארנון וגו' (במדבר טז יג), (שמו) שנתרצה להם המקום:

[מז] (שמו) אז ישיר ישראל את השירה הזאת (שס כא י). נאמרה שירה זו בסוף ארבעים, והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים, ומה ראה ליכתב כאן, הענין הזה נדרש למעלה הימנו, על כן יאמר בספר מלחמות ה' (שמה) את והב בסופה (שס טז י), אותות ונסים [שנעשו להם] בנחלי ארנון, כנסים שנעשו להם בים סוף, מה הם הנסים של נחלי ארנון, אדם עומד על ההר מזה, ומדבר עם חבירו בהר הזה, והוא רחוק ממנו ז' מילין, והדרך יורד לתוך הנחל ועולה, ודרכן של ישראל לעבור בתוך הנחלים, נתבנסו כל האומות אוכלוסין עד אין סוף, ישבו מקצתן בתוך הנחל, והנחל עשוי מלמעלן מערות מערות, וכנגדן הר שכנגדו עשוי סלעים סלעים כמין שדים, שנאמר ואשד הנחלים (שס טז טו), נכנסו האוכלוסין לתוך המערות, ואמרו כשיורדין ישראל לתוך הנחל, אלו עומדין מלפניהם שבתוך הנחל, ואלו למעלה מן המערות ונהרונ את כולם, כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום, לא הצריכן הקב"ה לירד למטה לתוך הנחל, אלא רמו להרים ונכנסו שדדים של הר זה לתוך המערות ומתו כולם, והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה, ונעשו דרך כבושה, ולא נודע איזה נסמך לחבירו, ואותו נחל מפסיק בין תחומי ארץ ישראל לארץ מואב, שנאמר כי ארנון גבול מואב (שפטים יא יח), הר שבארץ מואב [לא] נודעו, שבו המערות, והר שבארץ ישראל נודעו שבו הסלעים, כמין שדדים, ונסמך להר שכנגדו, ומפני מה נודעו, מפני שהוא מארץ ישראל, משל לשפחה שראתה בן אדונה בא אצלה, קפצה וקידמה אותו וקיבלתו, נכנסו הסלעים לתוך המערות, ורוצצו כל אותן הגבורים, והבאר ירדה הנחל, ונתגברה שם, ואיבדה כל האוכלוסין, כשם שאיבד אותם הים, לכך כתיב את והב בסופה ואת הנחלים ארנון (במדבר טז יז), ועברו ישראל על אותן ההרים, ולא ידעו כל הנסים האלו, אמר הקב"ה הרי אני מודיע לבני ישראל כמה אוכלוסין איבדתי מפניהם, ירדה הבאר לתוך המערה, והוציאה גולגוליות וחרועות ורגלים שאין להם חקר, וישראל תזרו לבקש את הבאר, וראוה מאירה כלבנה בתוך הנחל, שהיא מוציאה את איברי האוכלוסין, ומנין שהבאר הודיעה בהם, שנאמר ואשד הנחלים וגו' (שס טז טו): ומשם בארה (שס טז טו), וכי משם היתה, והלא מתחלת שנת הארבעים היתה עממה, אלא שירדה לפרסם את הנסים, והיו ישראל עומדין על הנחלים ואומרים לה עלי באר ענו לה, ואמרו שירה עליה:

[מת] (שמו) אז ישיר ישראל. ומפני מה לא נזכר משה שם, מפני שנענש על המים, ואין אדם מקלם (שנ) לספקלסור שלו, ולמה שמו של הקב"ה אינו נזכר שם, משל לשלטון שעשה סעודה למלך, אמר המלך פלוגי אוהבי שם, אמרו לו לאו, אמר גם אני איני הולך לשם, (שנא) [אף כאן אמר הקב"ה הואיל ומשה אינו נזכר, אף אני איני נזכר שם]: (שנב) באר הפורה שרים (שס טז יח). וכי הפורה היתה שם, אלא שניתנה בזכות אבות שנקראו שרים, שנאמר פתח צור ויוזבו מים וגו' [כין] זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (תהלים קמ מה טז): כרוה נדיבי העם וגו' (במדבר טז), (שנא) שהיו הנשיאים עומדין על גבה, ומושכין במשותיתן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו, וריוח שהיה בין הדגלים, מלא מים מגוברין, אשה שהיתה צריכה לילך אצל חבירתה, היתה

הערות ותקונים

סס כסס התחומא, וכן במאמרים על ויאלר ה', וכן ויעש משה הוא מהתחומא: (שמה) כמלא זרד, זרד הוא זרע בחלוף ארופות דסלנ"ת: (שמו) שנתרצה להם המקום, עיין שו"ס ממוזר י"ח ואגדת שמואל פכ"ט: (שמו) אז ישיר, מונח בילקוט רמז תס"ד כסס התחומא: (שמה) את והב בסופה, דורס בסופה על יס סוף, ועיין ברכ"י עה"ט: (שמה) אז ישיר ישראל, מונח בילקוט סס ג"כ כסס התחומא, ובכ"י עה"ט חוקת כ"א י"ז: (שנ) לספקלסור, כ"ה גס כדפס, ובמדרש כמ"ד לספקלסור, והמלה היא רומית Spiculator פ"י ממונה לחרוג מחייבי מיתה למלכות: (שנא) אף כאן אמר הקב"ה, הוספתי כמו שהוא כדפס ובמדרש כמ"ד: (שנב) באר הפורה שרים, מונח בילקוט סס: (שנא) שהיו הנשיאים עומדין

הולכת מדגל לדגל בספינה, שנאמר הלכו בציוות נהר (תהלים קה מה), ואין ציות אלא ספינות, שנאמר וצי אדיר (כל יעברנהו) [לא יעברנו] (ישעיה לג כ), והמים היו ויצאין הוין למחנה ומקיפין (שנד) פיסא גדולה, שנאמר ינחני במעגלי צדק (תהלים ג ג), ומגדליו מיני דשאים ואילנות שאין להם סוף, שנאמר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני (שם ג), כל הימים שחיו במדבר היו משמשינו בו, לכך קילסו עליה, באר חפרוה שרים: וממדבר מתנה (ממדג לא יח), שבמדבר ניתנה להם לשמשן:

[מט] (שנה) ד"א למה ניתנה במדבר. שאילו ניתנה להם בארץ, היה השבט שניתנה בתחומו (שנו) מדיין ואומר אני קודם בה, לכך ניתנה במדבר שיהו הכל שוין בה, ועוד למה ניתנה במדבר, כשם שמדבר לא נזרע ולא נעבד, כך המקבל דברי תורה פירקין ממנו (שנו) עול מלכות ועול דרך ארץ, כשם שמדבר לא מעלה (שנה) ארנוא, כך בני תורה (שנו) בני חורין: ד"א במדבר. מי מקיים את התורה, (שם) מי שמשים עצמו כמדבר, ומפליג עצמו מן הכל:

[נ] (שם) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות (שם לא יע). (שם) אלו סנהדרין בעזרה בצד המזבח. ומכמות הנאי אשר בשדה מואב (שם שס כ), אלו סנהדרין אשר בלשכת הגזית, בתחום אותה שבאתה משה מואב, [שנאמר] נערה מאביה היא השבה עם נעמי משדי מואב (רות כ ו): ונשקפה על פני הישימון (ממדג שס ג), (שם) שמשם תורה יוצאה לעולם: (שם) ד"א ונשקפה. זה לענין באר שבאתה עמם, עד (שם) שנגנזה לתוך ימה של מבריא, והעומד על פני הישימון רואה בתוך הים (שם) כמלא פי תנור, והיא הבאר הנשקפה על פני הישימון:

[נא] (שם) וישלח ישראל מלאכים אל סיחון (שם כה כ). וז"ה סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהלים לו עו), לא פיקדה התורה לרדוף אחר המצות, אלא כי יקרא קן צפור (דברים כג ו), כי תפגע שור אויבך (שמות כג ג), כי תראה

הערות ותקונים

על גבה, תוספתא סוכה פ"ג, ומוצא גם בדרש"י עה"ת: (שנד) פיסא, כ"ה גם בכ"ר רומי וכ"ר רח"ס ונגדפס ובמדרש במ"ר, ועיין במ"כ ובהרד"ל, והמדפיס ממאמנוזה הניג בלדו "תרגום כסף איש עולה מים כפיסת ידא" וככ"ר ה' של אקספארד ומקיפין מעגל גדולה, וככ"ר ססרדי ומקיפין פרסא גדולה: (שנה) ד"א נמה ניתנה במדבר, מוצא בילקוט שם: (שנו) מדיין, וכ"ה גם בכ"ר רומי ורח"ס וצילקוט ונגדפס, ובמדרש במ"ר נשטח המלה, בכ"ר ה' של אקספארד, היה מריב: (שנו) עול מלכות, כ"ה בנגדפס בדרפוסים הראשונים, ובדרפוסים האחרונים הניגו על גלות: (שנה) ארנוא, מורגל בדברי רז"ל, ופי' ביוני' ארנוא משה סבצ"ס אש"ר השיר לת ארנוא או מתנה לשלמן ושר: (שנו) בני חורין, בנגדפס ובמדרש במ"ר טספ, בשט"ס הכ"ה: (שם) מי שמשים עצמו כמדבר, עירובין נ"ד פ"א: (שם) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, אלו סנהדרין, כ"ה גם בכ"ר רומי וכ"ר רח"ס וצילקוט חוקת בשם התנחומא, אולם בנגדפס ובכ"ר ה' של אקספארד ובכ"ר ססרדי טספ (וכן הושתק גם במדרש במ"ר), ממתנה נחליאל ומנחליאל במות, ג' מקומות אלו כנגד ג' בתי דינים שבירושלים, שהיו מפרשין תורה לכל ישראל, ממתנה נחליאל אלו סנהדרין שכלשכת הגזית בו, עיין יומא י"ב ע"א במוט אלו סנהדרין בעזרה בו' כמו לפנינו: (שם) אלו סנהדרין שכלשכת הגזית בו, עיין יומא י"ב ע"א שלשכז הגזית בחלקו של יהודה, ע"ס: (שם) שמשם תורה יוצאה לעולם, וכ"ה בילקוט, ובנגדפס ובמדרש במ"ר ילחא, והוסף זה המדפיס ממאמנוזה (דף פ"ו פ"א) סוף אות כ"ה) ונשקפה על פני הישימון שמשם יצא התורה לכל ישראל, ואחר זה הוסף עוד המדפיס: ד"א וממדבר מתנה אחר משה בו' עד כי מעשה ידיו טולס', וזה הוסף מן מדרש במ"ר סוף פ' קרח: (שם) ד"א ונשקפה על פני הישימון זה לענין באר בו', מוצא גם בילקוט שם בשם התנחומא, וכ"ה בנגדפס ובמדרש במ"ר, וכן מוצא בדרש"י עה"ת וסיס"א "בך דרש רבי תנחומא": (שם) שנגמה, וכן בנגדפס, במדרש במ"ר הגי' שנגמה וז"ל שנגמה, וכן הביא רש"י עה"ת: (שם) כמלא פי תנור, בנגמא שבת דף ל"ה ובנגדפס וגם במדרש במ"ר הרואה לראות בזה של מרים ועלה לראש הכרמל ויפסה ויראה כמין כברה בים וזו היא כברה של מרים, וכמין כברה כמין כברה של מרים ועשו כברה, ובתוספתא סוכה פ"ג דומה לסלע מלא כברה, ובדרש"י עה"ת אף כי הביא דברי התנחומא גורם כמין כברה במקום כמלא פי תנור, ובירושלמי בלח"ס פ"ה ה"ד (דף ל"ב ס"ט) ובז"ר פכ"ז אות ד' וקס"ר פ"ה פסוק ויתרון ארץ, אחר ר' חייא כל מי שהוא עולה להר ישימון ומלא כמין כברה בים מבריא זו היא כברה של מרים, ואולי גם בבבלי ז"ל יעלה להר ישימון במקום לראש הכרמל, עיין במדועי הרד"ל בז"ר שם: (שם) וישלח ישראל, וז"ה סור מרע, מוצא בילקוט חוקת שם בשם התנחומא, וכ"ה בנגדפס (אות כ"ג) ובמדרש במ"ר (אות כ"ו), ובמדרש שם מוצא גם הכתוב בשם זה ועשה טוב שכן ארץ ורעה

המור שונאך (שמות כג ט), כי תחבוש ויתך (דברים כד כ), כי תבצור כרמך (שם שם כה), כי תבא בכרם רעך (שם כג כה), אם באו לידך אתה מצוה עליהן, ולא לרדף אחריהם, (שםח) והשלוש בקש במקומך, ורדפהו במקום אחר, וכן עשו ישראל אע"פ שאמר להם הקב"ה החל רש והתגר בו מלחמה (שם ז כד), רדפו אחר השלוש:

[גב] וישלח ישראל מלאכים (במדבר כא כה). כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה נועל זה פורח, כאן נאמר וישלח ישראל מלאכים, (שםט) ובמקום אחר תלה השליחות במשה, [שנאמר] וישלח מלאכים ממדבר קדמות (דברים ז ט), ללמדך שראש הדור הרי הוא ככל הדור. (שע) נעברה נא בארצך (במדבר כ יו), כמו ששלח למלך אדום, אוכל בכסף תשברני וגו' (דברים ז כה), דרכן של מים ליתן בחנם ואני נותן את דמיהם. (דך) [בדרך] המלך נלך [עד אשר נעבור גבולך] (במדבר כא כג), ובמקום אחר כתיב עד אשר אעבור את הירדן (דברים ז כט), משל לשומר את הגפן או תאנה, בא אחר אמר אעבור מיכאן שאבצור את הכרם, א"ל איני יושב לשמור אלא בשבילך, ואתה בא לבוצרה, כל הוה סיחון היה נוטל מכל מלכי כנען, והם היו מעלין לו מסים, שהוא היה ממליך אותם והיה שקול כנגד כולם, הוא ועונו, שנאמר לסיחון מלך האמורי וגו' ולענו מלך הבשן (הגלות קט יט ז), אמרו לו ישראל נעבור בארצך לכבוש את המלכים, אמר להם איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם, ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו ויאסוף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל (במדבר כא כג), (שעא) במחשבה עשה הקב"ה למוסרו בידם שלא בצער, כתיב לסיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון (שם שם לד), אילו היתה חשבון מליאה יתושין, אין כל בריה יכולה לשלוט בו, ואין צריך לומר שהיה גבור ושרוי בעיר מבצר, אילו היה יושב בעיירות שלו הוא ואוכלוסין, (שעב) היו ישראל מתייגעין לשלוט בו, ולכבוש את כל עיר ועיר, (שעג) אלא הקב"ה כינס למוסר בידם שלא [בצער, וכן הוא אומר ראה החלותי תת לפניך את סיחון (דברים ז לא), הרגו כל גבוריו שיצאו לקראתו, וחזרו על הנשים ועל הטף שלא] ביגיעה, לכך כתיב ויאסף סיחון את כל עמו (במדבר כא כג):

[גג] ויקח ישראל את כל הערים האלה (שם שם כה). וז"ל כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה (ישעיה ט ח), אמר הקב"ה למשה, אל תצר את מואב (דברים ט ט), וחשבון של מואב היתה, שנאמר כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון (במדבר כא ט), באו ישראל נטלו חשבון מיד סיחון וכל מה שנמל מלך מואב שאילו נטלה סמנו היתה בידם גזל, אלא נטל סיחון מן מואב, ונטלו ישראל מן סיחון, שהיו פטורין מן הגזל, לכך כתיב כי חשבון עיר סיחון וגו':

[גד] על כן יאמרו המושלים (שם טו כו). (שעד) זה בלעם ואביו, ששכרן סיחון לקלל את מואב, והם אמרו תבנה ותבונן עיר סיחון (שם): כי איש יצאה מחשבון [וגו'] אכלה ער מואב (שם שם כח). שקיללו את מואב שימסרו בידו: אוי לך מואב וגו', ונרם אבד חשבון וגו', (שעה) וישב ישראל (בכל ערי) [בארץ] האמורי (שם שם כט ז לא), נשתיירה יעזר:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

אמונה, והוא מיותר וליתא בנדפס אשר הדרש הוהק משס: (שםח) והשלוש בקש ממקומך, אדר"נ ט"ז: (שםט) ו. קום אחר תלה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים, כ"ה ככ"ו רומי וכ"ו רח"ט וזילקום בשם התנחומא, אולם בנדפס נוסף עוד, במקום אחר וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום (במדבר ז יד), הכתובין אלו צריכין זה לזה שמה הוא ישראל וישראל הוא משה. ובמדרש נמ"ר הגי' וכתבי וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום (שופטים יא יז) וכתבי וישלח משה מלאכים מקדש (נעברה) (במדבר ז יד), ואין ספק שכן תיקן איזה מגי, כמו שמובא ג"כ לנכון ברש"י על התורה חוקת כ"א כ"א: (שע) נעברה נא בארצך, ז"ל אעברה בארצך (במדבר כא כג) כמו ששלח למלך אדום נעברה נא בארצך (במדבר כ יו) וגם ז"ל לא נשחה מי צדך (במדבר כא כג) וכתבי אכל בכסף השגירי ואכלתי ומים בכסף חתן לי ושחיתו (דברים כ ח): (שעא) במחשבה עשה הקב"ה למוסרו בידם, כ"ה גס ככ"ו רומי וכ"ו רח"ט ובמדרש נמ"ר, אולם בנדפס השמים מלת במחשבה, וגורם לא עשה הקב"ה כן אלא למכרן צידן: (שעב) היו ישראל מתייגעין לשלוט בו, בנדפס נטעות לא היו ישראל מתייגעין, מלת לא יש למרוק, ומוכא לנכון גם במדרש נמ"ר: (שעג) אלא הקב"ה כינס למוסרם בידם שלא ביגיעה, הוספתי ע"פ כ"ו רומי, וגמלא גס בנדפס ובמדרש נמ"ר, וחסר גם ככ"ו רח"ט: (שעד) זה בלעם ואביו, דכתיב וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור, שנס נעור מתנבא נמשלו כמו בלעם, וכן רש"י ע"ת הכי' דברי התנחומא: (שעה) וישב ישראל כלל ערי האמורי, הוא פסוק

וישלח משה לרגל [את] יעזר (ממנו מלך), אותם מרגלים וזרים היו, אמרו במדבריו אנו בתפלתו של משה, והאמינו בהקב"ה, ועשו כך והרגו את האמורי אשר בה: ויפנו ויעל (ע"ס ג), (שעו) יש אומרים (שעו) מלחמת סיחון באלול, ועשו את הרגל בתשוי, ואחר הרגל מלחמת עוג, [כמד"א] ופנית בבקר (דברים טו ז), וכתוב ויפנו ויעלו, נזירה שזה, מה להלן אחר הרגל, אף כאן ויפנו ויעלו אחר הרגל: ויצא עוג מלך הבשן וגו' (ממנו ע"ס). שכינתו הקב"ה למוסרם בידם:

[נה] ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו וגו' (ע"ס ג). (שעו) זש"ה אשרי אדם מפחד תמיד וגו' (משלי כח יד), כך מדת הצדיקים אע"פ שהקב"ה מבטחין, אינן פורקן יראה, וכן ביעקב כתיב וירא יעקב (בראשית לז ח), למה נתיירא, אמר (שעו) שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום, וכתוב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריו (דברים כג טו), והניחני הקב"ה, אף משה תפש את היראה כדרך אביו, ולמה נתיירא, אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון, או נתקלקלו בעבירה, (שפ) א"ל אל תירא אותו, שלא עמד בעולם גבור קשה ממנו, שנאמר כי רק עוג מלך הבשן וגו' (ע"ס ג יא), והוא נשאר מרגבורים שהרגו אמרפל וחביריו, שנאמר ויכו את רפאים וגו' (בראשית יד ט), וזה הפסולת שלהם, (שפא) כפריצי זיתים שיוציאין ופליטים מתחת הנפת, שנאמר ויבא הפלים וגו' (ע"ס ג יג), וכוונתו היה לזה שיצא אברהם ויהרג, נתן לו הקב"ה שכר רגליו, וחיה כל אותן שנים עד שנפל ביד בניו, כשבא משה לעשות עמו מלחמה נתיירא ממנו, אמר אני בן מאה ועשרים שנה (שפב) והוא בן חמש מאות שנה, אילולי שיש לו זכות לא היה כל אלו השנים, אמר הקב"ה אל תירא אותו (ונחרם אותם וגו') (דברים יג), [ועשית לו כאשר עשית לסיחון וגו'] (ממנו כ"ה ז), והלא כתיב וכל הבכמה ושלל הערים בזונו לנו (דברים יז), אלא גופו החרימו שלא ליהנות ממנו כלום: ויכו אותו ואת בניו (ממנו ע"ס ט), (שפג) בנו כתיב, שהיה לו בן קשה ממנו, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מכלים את האומות קיסעא קיסעא, ולעתיד לבא אני מבערן מן העולם בבת אחת, (שפד) שנאמר והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים יבאש יצתו (ישעיה לג יג):

חסלת פרשת חקת

הערות ותקונים

במדבר כ"א כ"ה, ועשה עומד הדורש כפסוק כ"ט ו', לכן תקנתו בפנים וישב ישראל בדרך האמורי, שהוא פסוק שלחמיו, וראיתי שם הוא נטעות בנדפס ובמדרש במ"ד ויבליקום ובכ"י רומי וכ"י רח"ס: (שעו) יש אומרים, בנדפס בכ"י ר' יוחנן אומר, וראיתי בדפוס ראשון דפוס קאנשאטאטא בכ"י ישראל אומר, אין פסק סה"ס כחוב בכ"י לפניו "יש אומר" ושם המדפוס מן מלת "יש" מלת "ישראל", ואח"כ בא המדפוס מווייניא ותיקן ר' יוחנן אומר, אולם במדרש במ"ד הנעתק מן התנחומא כ"י אשר כעת בדפוס הביא לנכון "יש אומרים": (שעו) מלחמת סיחון באלול, כי מיתת אהרן היתה בא"ש כמ"ס (במדבר לג לח) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר וגו' בחדש החמישי באלול לחדש, ובכ"י י"ס, ואח"כ סבבו ארץ אדום ומואב, ויהי מלחמת סיחון, ואח"כ מלחמת עוג בחשירי אחר הרגל, ודורש גמ"ס מתיבת ויפנו ממ"ס ופנית בבקר, ואמרו מלמד שסעון ליה ליל של מואב יו"ס, ספרי וחגיגה י"ז ורש"י עה"ת. ומה שסיים לפנינו בכ"י וכתוב ויפנו ויעלו כו' אף כאן כו', זה ליחא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ד: (שעו) זש"ה אשרי אדם, מוצא בליקום חוקת שם בשם התנחומא, ועיין ב"ר ריש פט"ו ואסתר רבה פסוק ויהי אומן את הדסה: (שעו) שמא נתקלקלתי אצל לבן, כ"ה בכ"י רח"ס וכ"י בנדפס, ובמדרש במ"ד וכ"י רומי שמא נתלכלכתי, וכן בכ"י ספרדי שמא נתלכלכתי וכן להלן או נתקלקלו גם שם או נתלכלכו: (שפ) א"ל אל תירא אותו, בנדפס ובכ"י ספרדי ובכ"י ה' של אקספארד וגם במדרש במ"ד נוסף, כולן סלחמו בלדק"י עיין במדרש"ל ע"ס (שפא) כפריצי זיתים שיוציאין ופליטים מתחת הנפת, וכחב הרד"ל, הן זיתים קשים שפליטים מתחת הקורה שאין ביכולת לערן, כלשון החומשאטא שלהי פסחת ופ"ג דשקלין, ועיין ב"מ ק"ב ע"א וכן זיתים גרושים שאין עשין שמן לכן קרייין פסולת: (שפב) והוא בן חמש מאות שנה, כ"ה בכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ד, ובכ"י רומי וזה יותר מארבע מאות שנה, ועיין בחזקוני הרש"ס: (שפג) בנו כתיב, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ד ויבליקום, בספרים שלט כחוב בניו, רק אצל סיחון דברים ב' ל"ג כחוב וכן אורו ואת בניו, והקרי בניו שם הביא רש"י בט כתיב שהיה לו בן גבור ממותו, לכן הדרשה אין כאן מקומה, ובכ"י רומי נרשם בלדק"י מלת החתיקה תימה דהא בכל הספרים המדויקים כתיב בניו מלא הכא בני עוג, אבל לקמן בפרשת ואלו הדברים נבי סיחון כתיב בנו חסר, ושם מסור בניו קריין ושמה על זה סמך הדורש, ע"כ. ועיין במנחת שי שם בואר הביא בנו כתיב חסר יו"ד וקריין בניו: (שפד) שנאמר והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים יבאש יצתו (ישעיה לג יג) רח"ס

על פי כתב יד שני מאקספארד .

[א] (א) מפרשת פרה. מעשה היה בר' מתיא בר חרש, שהיה עשיר, וירא שמים, ובעל מדות טובות, ורודף מצוה וצדקה, ומהנה תלמידיו חכמים מנכסיו, והיו יתומים ואלמנות מצויין על שלחנו תמיד, וכל ארחותיו ביושר, וכל ימיו עוסק בתורה, כר' מאיר רבו, והיה זיו פניו מבריק כוהר השמש, ואמר עליו שמימיו לא הסתכל באשת איש ולא באשה אחרת, פעם אחת היה יושב ועוסק בתורה, ועבר השטן וראוהו ונתקנא בו, אמר אפשר צדיק בלא חטא בעולם, מיד עלה למרום ועמד לפני הקב"ה ואמר רבש"ע מתיא בן חרש מהו לפניך, אמר לו צדיק גמור, אמר תן לי רשות ואנסנו, נתן לו רשות, מיד הלך ומצאו יושב ועוסק בתורה, נדמה לו כאשה יפה שלא היה כיופיה מימות נעמה אחות תובל קין, שטעו בה מלאכי השרת, שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה (מגילת ו'), כיון שראה אותה הפך פניו לאחוריו, חזר השטן והלך כנגד פניו, החזיר פניו לצד אחר והשטן כנגד פניו, כיון שראה שמתהפכת לכל הצדדים, אמר בלבו מתיירא אני שמא ישלום בי יצר הרע, ומה עשה אותו צדיק, קרא לאחד מתלמידיו שהיה משמשו, ואמר לו בני לך והביא לי אש ומסמרים, כיון שהביאם הבעירים באש, ונעץ אותם בעיניו, וכיון שראה השטן כך, נבהל ונרתת והלך מעליו, ועלה למרום, ואמר רבש"ע כך וכך היה המעשה, מיד קרא הקב"ה לרפאל שר של רפואות, ואמר לו לך ורפא עיני מתיא בן חרש, הלך רפאל המלאך ועמד בו, אמר ד' מתיא מי את, אמר לו אני רפאל המלאך שלוחו של הקב"ה ששלחני לרפאות את עיניך, השיבו איני רוצה מה שהיה היה, חזר רפאל לפני הקב"ה ואמר לו כך וכך אמר לי מתיא בן חרש, אמר לו הקב"ה לך אמור לו מהיום ואילך אל תירא, אני ערב לך בדבר זה שלא ישלום בך יצחקי כל ימי חיך, כיון ששמע מפי המלאך קבל רפואתו ונתרפא, מכאן אמרו חכמים כל מי שאינו מסתכל באשה אחרת, אין יצה"ר שולט בו, ולעתיד לבא הקב"ה מסיר יצה"ר ממנו, ויתן בקרבנו רוח קדשו, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ואת רוחי אתן בקרבכם (יחזקאל לו ט):

[ב] מפרשת קח את אהרן. ויעש משה כאשר צוה ה' (מדרש כה כו), בא ללמדך שאע"פ שאמר לו גזירה קשה על אחיו, לא עקב, אמר הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אחיך הגיע זמנו ליפטור מן העולם, מיד עמד משה בתפלה לפני הקב"ה, ואמר רבש"ע איך אומר לאחי הגיע זמנו, אמר לו הקב"ה כבר גזרתי עליו גזירה שלא נגזרה על אדם אחר, שלא אמסרנו ביד מלאך המות באותו יום שעצר המגפה. וכך היה מנהגם בכל יום הנשיאים משכימים לפתחו של אלעזר, ואלעזר והנשיאים בפתחו של אהרן, ואהרן ואלעזר והנשיאים משכימין לפתחו של משה, ואותו היום שנה משה את המנהג, השכים הוא ואלעזר והנשיאים לפתחו של אהרן, אמר לו אהרן משה אחי למה שנית את המנהג, אמר לו משה כך צוני הקב"ה, וכך היה סדר הליכתם משה באמצע אהרן מימינו, ואלעזר משמאלו, וכיון שראו ישראל כך, אמרו זה לזה ניסלה רוח הקדש ממשה ונתנה לאהרן, והיו ישראל אוהבין יותר אהרן ממשה, לפי שהיה משה אוסר יקוב הדין את הדר, אבל אהרן היה משים שלום בין איש לחבירו ובין איש לאשתו, ואם היה שומע על אדם בעולם שרוצה לילך לדבר עבירה בלילה, היה יוצא בדרך, וכשהיה מוצאו אומר לו בני מפני מה אתה מהלך בדרך שמא יחשדוך בני אדם בדברים רעים, ואתה בני

הערות ותקונים

רח"ס ונגדסס, אולם במדרש במ"ר אחר שסיים סס (סוף אות ז') כמו לפנינו, נמצא אחר זה מאמר אחד (מן אות ז') עד סוף חוקת) המתחיל ד"ה אז יסיר, זה אחד מנ' דברים שאמר משה לפני הקב"ה ואל' למדתני כו'. וההוספה הזאת נמצאה בכ"י ה' של אקספארד אחר הסיום מאות כ"ב שמיסים צמלות שנאמר ויסלח ישראל מנאכיס, מתחיל זהו אחד משלשה שאמר הקב"ה למשה למדתי, והסיום שם אמר משה רבש"ע אחר כל סיום שפטים וכו' הוסיף המדפיס מהלכות נסוק אות כ"א, עיין לעיל הערה ס"ג:

(א) מפרשת פרה, כן נמצא בכ"י שני של אקספארד ב' מאמרים שהוספתי ומתחיל שם "מפרשת פרה" ואין ספק אלני שהוסיף הסופר שני המאמרים האלה ע"פ הילמדנו הגאבד. וראיתי ברכ"ץ על אבות (דף ע' ע"א) שהביא המעשה מהספיד וסיים בתנחומא פ' חוקת. וזהו הראשון בכ"י שלפניו היה נמצא ג"כ במאמר בפ' חוקת (עיין במצוא שהבאתי את המאמרים מהרכ"ץ) ונמצא המאמר הראשון במדרש

איש טוב וממשפחה מיוחסת וטובה אתה, ומהירו ומשיבו מדרך רעה, והיו כל ישראל אוהבים את אהרן אנשים ונשים, ולכך אמרו רבותינו ז"ל הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, ועל כך ייבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (נמדרג כ ט), אנשים ונשים, ובמשה כתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום (דברים לז ט), האנשים לבד, ואותו יום אמר אהרן למשה, אחי אמור לי מה אתה צריך ממני, אמר לו המתן עד שנעלה בהר, לאחר שעלו אמר לו אחי שמא פקדון הפקיד הקב"ה עמך ומבקשהו ממך, אמר לו אהרן משה אחי, אהל מועד וכליו מופקדין בידי, שמא חסרתי מעבודתם, אמר לו משה, מנורה ושבעה נרותיה מסר לך הקב"ה, והוא לא היה נותן בלבו שעל נשמתו הוא אומר, נר אלהים נשמת אדם (משלי כ ט). ולא הריגש בדבר, אמר לו משה, אהרן אחי הגיע זמנך ליפטר מן העולם, כשמוע כך הניח ידיו על ראשו, והיה צועק ובוכה והיה קורא מקרא זה, לכו (חזו) [וראו] מפעולות אלהים נורא עלילה על בני אדם (תהלים ס ט), וכיון שרצו ליכנס במערה, אמר לו משה אהרן אחי, שם מתו אברהם יצחק ויעקב, ואתה לובש בגדי כהונה שמא תטמא אותם, לבוש אתה בגדי אלעזר, ואלעזר ילבש בגדיך, ונכנס אני ואתה במערה, וכן עשה, כיון שנכנסו, ראו נר דלוק ומטה מוצעת, אמר לו משה, אהרן אחי עלה בזו המטה, ועלה, אמר לו פשוט ידיך, ופשט, קפוץ עיניך, וקפץ, סתום פוך, וכן עלה, ובאותה שעה יצאה נשמתו, כיון שראה משה כך, חמד מיתתו, אמר לו הקב"ה חייך כמות זה, כן מות זה, כך תהיה מיתתך, שנאמר כאשר מת אהרן אחיך בחד החר ויאסף אל עמיו (דברים לז ט) :

חסלת הוספה לפרשת חקת

פרשת בלק

[א] (א) וירא בלק בן צפור (נמדרג כג ז). זש"ה הצור תמים פעלו וגו' (דברים לז ד), [שלא] הניח הקב"ה פתחו פה לאומות העולם לעתיד לבא לומר שאתה רחקתני, (ב) ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעולם הזה, [מה] עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים ונביאים [וחכמים] לישראל, כך העמיד מאומות העולם, (ג) ונדבקו מלכיהם ונביאייהם וחכמיהם [של ישראל] עם מלכיהם ונביאייהם וחכמיהם של אומות העולם, העמיד שלמה מלך על כל הארץ, (ד) וכן עשה לנבוכדנצר, (ה) זה בנה בית המקדש, וזה החריבו, נתן דוד עושר (ו) לקח הבית לשמו, נתן להם עושר ולקח אוכה. שלימה למבחה, כל גדולה שנמלו ישראל, את מוצא שנמלו אומות העולם. (ז) כיצא בה העמיד משה לישראל שהיה מדבר עמו כל זמן שירצה, העמיד בלעם לאומות העולם כדי שידבר עמו כל זמן שירצה, ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם, נביאי ישראל מזהירים את האומות על העבירות, (ח) וכן הוא אושר צופה נתיך לבית

הערות ותקונים

נמדרש עשרת הדברות (נדפס גם בבית המדרש ח"א לז ע"ט) בקצת שינויים, וגם כסיום משונה שם מונה שלפניו. ומאמר השני לקוח בזדואי ג"כ מילמדנו, ועיין קצת בעין זה במדרש פסירת אהרן, נדפס ג"כ בבית המדרש ח"א לז ט"א :

(א) וירא בלק בן צפור זש"ה. מוצא בילקוט ריש בלק רמז תשס"ט וכו' נדפס בלק חות א' ובמדרש במ"ר ריש פרשת בלק : (ב) ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בשלם הם, כ"ה גם בילקוט, והסר במדרש במ"ר ומלא גם בנדפס, רק במקום בשלם הם כחזו שם, [בעולם] לנד : (ג) ונדבקו מלכיהם וכו' עד אומות העולם ושם במדרש במ"ר, ומלא גם בנדפס : (ד) וכן עשה לנבוכדנצר, בנדפס נוסף שנאמר וגם את בית השדה נתתי לו לנבדו (ירמיה כז ו) וליתא במדרש במ"ר : (ה) זה בנה בית המקדש זה הכריזו, בנדפס וגם במדרש במ"ר זה בנה בית המקדש ואמר כמה רגשות ותהוונים, וזה הכריזו והרף וגדף ואמר אעלה על כמתי עז אלמה לעלין [ישעיה יד] : (ו) לקח הבית לשמו, כמ"ס מזורז שיר חנוכה הבית לדוד על שחשב לננות וכן הכל ועשה היסודות, עיין פסיקתא רבתי פ"ב חות א' : (ז) כיצא בו, כ"ה גם בנדפס, ושם במדרש במ"ר שם : (ח) וכן הוא אומר לופה נתיך לבית ישראל, בנדפס וכו' אומר לופה לגוים נתיך ומליון ירמיה ס', וז"ל נביא לגוים נתיך ירמיה א' ה'. אלז יותר נטן שהיה כחזו לופה נתיך, ומלא, "לגוים" נוסף בליוז